ISSN 2409-9805

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Library Science. Record Studies. Informology

Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.

№ 1
2016

Київ – 2016

Наш передплатний індекс: 86544

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

Журнал індексується в міжнародних базах даних:
Science Index (РІНЦ); Google Scholar; Research Bible; Polish Scholarly Bibliography; BASE

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Головний редактор – Литвин С.Х.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Литвин С.Х. **–** доктор історичних наук, професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), головний редактор
Петрова Л.Г. **–** доктор педагогічних наук, професор, НАКККіМ, заступник головного редактора
Добровольська В.В. **–** кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, НАКККіМ, відповідальний секретар
Бездрабко В.В. **–** доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв
Боряк Т.Г. **–** кандидат історичних наук, НАКККіМ
Вєдєнєєв Д.В. **–** доктор історичних наук, професор, НАКККіМ
Давидова І.О. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури
Дубровіна Л.А. **–** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Кобєлєв О.М. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури
Кулешов С.Г. **–** доктор історичних наук, професор, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства
Кушнаренко Н.М. **–** доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури
Лобузіна К.В. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського
Ляхоцький В.П. **–** доктор історичних наук, професор, Державна архівна служба України
Маркова В.А. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури
Мотульський Р.С. **–** доктор педагогічних наук, професор (Білорусь, Мінськ)
Папакін Г.В. **–** доктор історичних наук, професор, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського
Столяров Ю.М. **–** доктор педагогічних наук, професор (Росія, Москва), Науковий центр досліджень книжкової культури РАН
Федотова О.О. **–** доктор історичних наук, НАКККіМ
Швецова-Водка Г.М. **–** доктор історичних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет
Шемаєва Г.В. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури

Відповідальний секретар – Добровольська В.В.

Редактор – Будаш Л.П.

Комп'ютерне складання та верстка – Кравченко Т.В.

Редагування англомовних анотацій і транслітерації – Рева Т.С.

Дизайн обкладинки – Саприкін О.А.

Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ
Протокол № 7 від 29.03.2016 р.

Затверджено:
наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 р. №747
як фахове видання з соціальних комунікацій

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2015 р. №1151,
є фаховим виданням зі спеціальності інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21133-10933ПР від 08.12.2014
Свідоцтво видала Державна реєстраційна служба України

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією.
Посилання на видання обов'язкові.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей

Адреса редакції та видавця: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп.15
E-mail: nauka@dakkkim.edu.ua

© Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2016

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Науковий журнал	Виходить щоквартально	Заснований у лютому 2004 р.	№ 1 2016 р.

ЗМІСТ

Пам'яті вченого

Шелестова А.М. Пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника – відомого українського педагога та вченого 4

Бібліотекознавство

Трачук Л.Ф. Нормативно-правове обґрунтування процесу формування електронних біблотек в обласних універсальних наукових бібліотеках України 6

Пастушенко О.В. Бібліотека як комунікаційна установа в інформаційному просторі та розвиток функцій ресурсної бази науки 16

Бірюкова Т.Л. Творче об'єднання Бібліотека-Освіта як складова розвитку Національного інтелектуального ресурсу (наукова комунікація, інтеграція знань, методів, технологій) 24

Соколов В.Ю. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників (1926) та його значення в розвитку бібліотечної справи в Україні *(продовження статті, перша частина опублікована у №2, 2015 р.)* 30

Документознавство

Збанацька О.М. Документ як відображення подій 42

Андріянов О.В., Татакі О.О. Формування інформаційно-комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців документно-інформаційної сфери 50

Соціальні комунікації

Палеха Ю.І. Документально-інформаційні комунікації як основа комунікативного менеджменту 56

Вінічук І.М. Термінологічні аспекти розвитку вербальної системи управління базами даних у соціально-комунікативній сфері сучасного суспільства 62

Зикун Н.І. Синкретичність сатиричних зображальних жанрів публіцистики 68

Шевчук Ю.С. Від реклами фільму до реклами у фільмі (до історії становлення Product Placement в кіно) 76

Інформологія

Мусієнко Ю.Д. Релігійні інтернет-ресурси України: інформаційно-змістовий аспект 82

Саприкін О.А. Фейк як інструмент інформаційної війни проти України 87

Ткаченко О.О. Імідж навчального закладу: поняття та сутність 95

Події і факти наукового життя

Вітаємо ювіляра! (до 65-річчя від дня народження Тетяни Олексіївни Долбенко) 102

Відомості про авторів 104

Вимоги до публікацій 105

ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО

ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА МИХАЙЛА СЕМЕНОВИЧА СЛОБОДЯНИКА – ВІДОМОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА ТА ВЧЕНОГО

Звістка про те, що не стало Михайла Семеновича, здавалася цілком нереальною, неправдоподібною. У це просто не вірилося, це не вміщувалося у голові. Здавалося, що цього просто не може бути, принаймні, не зараз, не тут. Михайло Семенович настільки любив життя, в усьому знаходив позитивні сторони, весь час щось створював, розробляв, генерував нові ідеї та втілював їх у життя. Під його керівництвом був створений науково-практичний журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», котрий сьогодні є фаховим із напряму «Соціальні комунікації»; на базі Національної академії керівних кадрів, культури та мистецтв уперше в Україні була відкрита рада зі спеціальності 27.00.02 – документознавство, архівознавство та багато, багато іншого. Все це дало можливість, зокрема і мені, захистити кандидатську дисертацію з наукового перспективного напряму в науковій галузі – соціальні комунікації (спеціальність 27.00.02).

Уперше знайомство з Михайлом Семеновичем відбулося в мої студентські роки, коли відомий професор приїхав до Харківської державної академії культури та прочитав нам лекції про нашу спеціальність – документознавство та інформаційна діяльність. До цього, звичайно, ми – студенти, знайомилися з науковими працями Михайла Семеновича, як одного з провідних учених у сфері документознавства. І ось він, особисто стоїть перед нами: такий поважний, відкритий, дружелюбний та життєрадісний, і просто спілкується з нами. Так відбулася моя перша зустріч із цим видатним ученим та яскравою людиною.

Потім, через деякий час, вже будучи аспіранткою першого року навчання, я поїхала до Києва на конференцію в НАКККіМ та слухала виступ Михайла Семеновича з великою увагою та зацікавленістю. Ось справжній вчений, професіонал. Тоді я навіть собі уявити не могла, що через два роки мені випаде нагода особисто спілкуватися з Михайлом Семеновичем, і неодноразово.

Потім були два роки роботи над дисертацією, і ось праця готова, а у рідній Альма-матер ще немає спецради. У той період єдина спецрада зі спеціальності 27.00.02 була відкрита в НАКККіМ. Після роздумів, сумнівів та консультацій з науковим керівником дисертації професором Людмилою Яківною Філіповою, було прийнято рішення подавати дисертацію на розгляд у спецраду НАКККіМ. Але, як відомо, кожна спецрада висуває свої певні вимоги до наукових праць, і це, звичайно, викликало певну тривогу та переживання. Тож я вирушила до Києва на консультацію до Михайла Семеновича, котрий на той час був заступником голови спецради.

І ось відбулося особисте знайомство, що донедавна здавалося чимось нереальним. Михайло Семенович дуже привітно та доброзичливо зустрів мене, відбулася вельми корисна наукова бесіда з приводу дисертації та можливостей її адаптації до вимог спецради, про недоліки, які необхідно було допрацювати. Він одразу вник у суть праці, допоміг професійними та суто людськими порадами. Так Михайло Семенович став моїм науковим консультантом.

Перед захистом ми неодноразово зустрічалися, обговорювали дисертацію, що, де і як необхідно допрацювати. Я отримала багато дуже цінних порад, котрі пам'ятаю, та буду завжди пам'ятати. Михайло Семенович, як науковий консультант, допоміг у покращенні тексту дисертації в плані наукового та літературного редагування. Окрім цього, надав чи-

мало корисних професійних порад і рекомендацій. Він одночасно був і строгим, вимогливим професіоналом, і доброю, яскравою, комунікабельною людиною. Завжди робив те, що обіцяв, завжди доводив розпочату справу до кінця. Якось він сказав: «Я ніколи не скидаю баласт, щоб врятувати себе та піднятися вгору». І після захисту Михайло Семенович турбувався, як складається професійний шлях його підопічних.

Як шкода, що його більше немає поряд із нами, адже стільки було ще задумано: і новий журнал, і нова спеціальність, і захисти кандидатських і докторських дисертацій. Михайло Семенович був неординарною, обдарованою людиною, на ньому трималося багато, він був таким своєрідним стрижнем, людиною, котра творила, створювала. Після уходу таких людей все руйнується, не клеїться, не складається, не вистачає тієї притягальної енергії та сили, якою вони володіли. На таких людей треба рівнятися.

Михайла Семеновича хтось любив, хтось йому заздрив, але однозначно ніхто не ставився до нього байдуже.

Михайло Семенович назавжди залишиться у моїй пам'яті, я рада тому, що у мене була можливість спілкуватися з ним. Це яскраві спогади, багаточасові бесіди, і, звісно, слушні поради. Він неодноразово говорив: «Пам'ятай, те, що ти пишеш, будуть читати інші люди».

Я пам'ятаю всі поради та Вас буду пам'ятати, Михайле Семеновичу! Вічна пам'ять!

Шелестова Анна Миколаївна

На фото із шанованим науковим наставником та відомим ученим Михайлом Семеновичем Слободяником (після захисту кандидатської дисертації, 26.10.2011 р., НАКККіМ).

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК [026.06:004.738.5:027.53]:34.02

Л.Ф. Трачук

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК В ОБЛАСНИХ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості законодавчого регулювання шляхів створення та використання електронних документів в електронних колекціях обласних універсальних наукових бібліотек України. Відзначається, що українське законодавство про авторське право значно обмежує можливості бібліотек щодо забезпечення прав громадян на доступ до інформації.

Ключові слова: *авторське право, електронні бібліотеки, обласні універсальні наукові бібліотеки, ОУНБ.*

Л.Ф. Трачук

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБОСНОВАНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК В ОБЛАСТНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕКАХ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особенности законодательного регулирования путей создания и использования электронных документов в электронных коллекциях областных универсальных научных библиотеках Украины. Отмечается, что украинское законодательство об авторском праве значительно ограничивает возможности библиотек по обеспечению прав граждан на доступ к информации.

Ключевые слова: *авторское право, электронные библиотеки, областные универсальные научные библиотеки, ОУНБ.*

L.F. Trachuk

LEGAL JUSTIFICATION OF FORMATION OF ELECTRONIC LIBRARIES IN REGIONAL UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARIES OF UKRAINE

In the article the features of legislative regulation through the creation and use of electronic documents in electronic collections of regional universal scientific libraries of Ukraine. It is noted that Ukrainian copyright laws significantly limit the ability of libraries to ensure citizens' rights to access to information.

Keywords: *copyright, digital libraries, regional universal scientific libraries*

Обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ) України мають цінні документні фонди, які поступово стають доступними для віддалених користувачів завдяки впровадженню та розвитку у цих бібліотеках інформаційно-комунікаційних, зокрема мережевих, технологій. З їхньою допомогою на першому етапі ОУНБ створювали електронні засоби навігації по своїх фондах – електронні каталоги, а сучасний етап розвитку ОУНБ характеризується прагненням надати користувачам мережі Інтернет не тільки бібліографічні, але і повнотекстові ресурси. У зв'язку з цим актуальним стає питання законності введення бібліотеками у широкий обіг електронних документів, на які розповсюджується право інтелектуальної власності.

© Трачук Л.Ф.

Питання правового регулювання процесу формування електронних колекцій документів актуальні для всіх бібліотек України, однак найактивніше сьогодні цю діяльність здійснюють саме ОУНБ, що й обумовлює необхідність вивчення їхнього нормативно-правового підґрунтя як *мету* даної статті.

Переведення документів з фондів бібліотек в електронний формат, їхнє оцифрування викликає активну протидію більшості власників авторських прав. Найвідомішими прикладами є численні судові позови проти корпорації Google через проект з оцифрування книг Google Books, у рамках якого з 2004 р. Google оцифровує книжки у співпраці з понад 40 національними та університетськими бібліотеками світу та 30 тисячами видавництв [23]. На пострадянському просторі невдоволення власників авторських прав викликала відома приватна електронна бібліотека Максима Мошкова (формується з 1994 р.) – Lib.ru [11]. Між тим, завдяки оцифруванню бібліотеками книг, передусім цінних і рідкісних, у широкий науковий обіг вводяться документи, до яких раніше мали доступ лише одиниці, що безумовно сприяє розвитку наукових досліджень, поширенню знань у суспільстві.

Нормативно-правове регулювання процесу використання електронних документів неодноразово ставало предметом розгляду в працях українських та зарубіжних науковців. В Україні проблеми авторського права на ресурси мережі Інтернет з юридичної точки зору і з точки зору захисту власників авторських прав досліджував О.М. Пастухов [12]. У своєму дослідженні він виявив основні проблеми охорони авторських прав на літературні та художні твори, розміщені в мережі Інтернет, та запропонував шляхи їхнього вирішення як на національному, так і міжнародному рівнях.

У бібліотекознавстві особливості законодавчого підґрунтя та принципи формування фонду електронних документів на національному рівні досліджувала А.А. Соляник, вважаючи Національну електронну бібліотеку сукупністю розподілених гетерогенних колекцій онлайнових та офлайнових документів, що поєднуються в єдину систему безвідносно до їхнього фізичного місцезнаходження та юридичної належності завдяки єдиній ідеології структуризації й дистанційного доступу [19].

І.О. Давидова аналізує правове регулювання діяльності електронної бібліотеки як різнорідного та просторово розподіленого середовища. На думку науковця, регулювання повинне здійснюватися на кількох рівнях: 1) правового регулювання діяльності електронної бібліотеки як соціального інституту; 2) правового регулювання процесів створення електронних продуктів та послуг; 3) забезпечення прав громадян на інтелектуальну власність, а також прав користувачів електронних продуктів та послуг [3]. Тобто, електронна бібліотека розуміється тут і як середовище з певними ознаками, і як соціальний інститут.

В.О. Копанєва вбачає вирішення проблеми пошуку балансу інтересів у правах на інтелектуальну власність учасників системи документальних комунікацій у переході від заборонної парадигми класичного авторського права до дозвільної системи поширення знань у глобальному інформаційному просторі з урахуванням некомерційних прав інтелектуальних власників [7, 133]. Дослідниця проаналізувала ініціативи різних країн щодо збереження бібліотеками інформаційних ресурсів інтернету і дійшла висновку, що оптимальним є формування архіву документів мережі Інтернет як електронної бібліотеки, де поряд із файлами, що є «дзеркалами» сайтів, зберігаються метадані, пов'язані з об'єктами (файлами) архіву та метадані, пов'язані з процесом архівування [7, 118].

Авторське право є частиною законодавства у сфері інтелектуальної власності, метою якого є встановлення балансу між правовласниками і споживачами інформації. В ідеалі відповідні законотворчі акти повинні забезпечувати гармонійний компроміс між правом громадян на доступність інформації та інших результатів інтелектуальної діяльності та правом авторів та правовласників на гідну оплату своєї праці. Проте сьогодні законодавство значно повільніше пристосовується до змін, ніж громадяни до нових інформаційних технологій.

Правове поле діяльності ОУНБ щодо формування електронних бібліотек базується

на міжнародних і національних нормативно-правових актах. На міжнародному рівні адміністративні функції у сфері авторського права та суміжних прав здійснює Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) – спеціалізована установа ООН, створена для побудови міжнародної системи захисту прав інтелектуальної власності. На рівні Постійного комітету з авторських і суміжних прав ВОІВ регулярно обговорюється питання про обмеження та винятки з авторського права, тобто особливий порядок обмеження права авторів стосовно діяльності некомерційних установ, які забезпечують суспільний (публічний) доступ до інформації – бібліотек, музеїв та архівів [21]. Як підсумок, в окремих країнах у сфері авторського права застосовуються так звані «бібліотечні привілеї», суть яких полягає в тому, що на законодавчому рівні бібліотекам дозволили оцифровувати документи за певних умов [9]. Загалом усі винятки з авторського права, згідно з якими бібліотекам дозволяється створювати копії, в т. ч. й електронні, зводяться до трьох: ті, які дозволяють копіювання без обмежень мети копіювання; ті, що дозволяють копіювання всіх або майже всіх типів документів для певних цілей (наукові дослідження чи навчання); ті, які дозволяють копіювання певних типів документів з певною метою [20].

Однією з перших спроб відстоювання права користувачів на інформацію в умовах авторського права була т. зв. доктрина «добросовісного використання» (fair use). Добросовісне використання допускається без отримання дозволу власника авторських прав до тих пір, доки воно сприяє «прогресу науки і корисних мистецтв» (згідно з пунктом 8 розд. 8 ст. 1 Конституції США), що відрізняється від видачі офіційної ліцензії (приватної або публічної) на використання об’єкта авторських прав. Таким чином, за допомогою цієї доктрини дотримується баланс інтересів правовласника твору і суспільства, що зацікавлене в соціальній і культурній цінності такого твору [8, 203].

Доктрина започаткувала ідеологію включення до міжнародних угод та національних законодавств обмежень і винятків з прав авторів на користь споживачів інформації, яким надається право у певній формі використовувати твір без дозволу автора, порушуючи тим самим його виняткове право на твір. Обмеження авторського права ґрунтуються на потребах суспільства, які задовольняються бібліотеками, музеями, архівами, освітніми закладами та іншими некомерційними установами. Як зазначає В.Р. Фірсов, «бібліотечні привілеї» згадуються в законах про авторське право 128 зі 184 країнчленів ВОІВ, де існують спеціальні статті, що дозволяють бібліотекам робити копії документів, які захищені законодавством про авторське право, для обслуговування читачів [22].

Включення дозволів на відтворення літературних та художніх творів для суспільно значущих організацій (бібліотек, архівів, музеїв тощо) у національні законодавчі акти опосередковано регламентує п. 2 ст. 9 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, в якому вказується, що такі обмеження авторського права повинні одночасно відповідати трьом критеріям: 1) належати до обумовлених спеціальних випадків; 2) не завдавати шкоди нормальному використанню документа; 3) не зачіпати будь-яким необґрунтованим способом законні інтереси автора [1].

Основу сучасного правового регулювання використання об’єктів авторського права і суміжних прав в електронному середовищі забезпечують міжнародні акти – т. зв. інтернет-договори ВОІВ від 20.12.1996 (Договір про авторське право (ДАП), чинний з 06.03.2002 [3], та Договір про виконання і фонограми (ДВФ), чинний з 20.04.2002 [4]), до яких Україна приєдналася 2001 р., узгоджуючи положення національного законодавства з їхніми нормами.

Договір ВОІВ з авторського права став першим міжнародним актом, який регулює на міжнародному рівні питання охорони авторських прав, прийнятим після істотного перегляду 1971 р. Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Договір значно модернізує та доповнює її положення з урахуванням розвитку нових технологічних досягнень, що набули поширення в останній чверті XX ст., насамперед цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій. Адже в умовах цифрових технологій з’являється унікальна

можливість створювати копії документів, забезпечуючи їхню абсолютну ідентичність оригіналу. Щойно об'єкт перетворений у електронну форму, стає дуже просто і недорого відтворювати його екземпляри практично без втрати якості та поширювати їх з використанням телекомунікаційних засобів, що загрожує комерційному використанню цих документів авторами.

У тексті обох договорів ВОІВ не вживається слово «інтернет», а використовується ширше поняття – «цифрове середовище», в якому, відповідно до положень зазначених договорів, повністю застосовуються такі майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав, як право на відтворення (ст. 1 ДАП, ст. 11 ДВФ), на розповсюдження серед широкої публіки, право зробити записані виконання доступними (ст. 10 ДВФ), право зробити фонограми доступними (ст. 10 ДВФ).

Відносини у сфері інтелектуальної власності в Україні регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом, Законом України «Про авторське право і суміжні права» та деякими іншими нормативними актами. Зокрема, ч. 1 ст. 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Згідно з ч. 1 ст. 54 Конституції, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Відповідно до ч. 2 ст. 54 Конституції, кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [6].

Щодо електронних бібліотек в інтернеті, то під дію авторського права підпадають електронні документи в їхньому складі; комп'ютерні програми, завдяки яким відбувається обробка та передача даних мережею та саме функціонування електронних бібліотек; електронні бази даних, в яких здійснюється зберігання та пошук інформації.

Комп'ютерні програми і бази даних входять до об'єктів авторського права й охороняються Законом України «Про авторське право і суміжні права». Відповідно до ст. 18 Закону, комп'ютерні програми охороняються як літературні твори, незалежно від способу чи форми їхнього вираження. База даних у Законі визначається як «сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в т. ч. електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально та можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів».

Бази даних захищаються як збірники, тобто захисту підлягає вихідний текст для компіляції, який визначає внутрішню структуру таблиць та їхні зв'язки. При цьому, згідно зі ст. 19 Закону, «правова охорона баз даних не поширюється на самі дані чи інформацію і не зачіпає будь-яке авторське право, що відноситься до самих даних чи інформації, які містяться у базі даних», тобто тих даних та інформації, якими оперує ця база. Зазначена інформація, якщо вона є творчим інтелектуальним продуктом, може сама отримати захист у системі авторських прав.

Авторське право на подібний твір (комп'ютерну програму, базу даних) виникає в момент його створення і не потребує обов'язкової реєстрації, але факт реєстрації може відіграти корисну роль при вирішенні суперечки про авторство на твір у разі його незаконного використання. Це ставить бібліотеки, що зареєстрували права на електронні бібліотеки, у виграшне становище, у разі будь-яких розбіжностей і непередбачених ситуацій. Крім того, наявність свідоцтва дозволяє вільно розпоряджатися своїми правами на програму, базу даних, або інший твір і делегувати їх третім особам.

Реєстрація прав на електронні бібліотеки як бази даних здійснюється Міністерством освіти і науки України в особі Державної служби інтелектуальної власності, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 175 «Про державну

реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» [16].

Як уже зазначалось, електронні документи – складові електронної бібліотеки – також захищені авторським правом. Законом України «Про авторське право і суміжні права» встановлено строк дії майнового права автора впродовж усього його життя і ще 70 років після його смерті, при цьому винагороду за використання твору після смерті автора можуть отримувати спадкоємці.

Згідно з доповненнями до Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 13 січня 2011 р., розміщення твору в оцифрованому вигляді в інтернеті вважається публікацією твору або його поширенням і тому потребує дозволу власника авторського права. У Законі під опублікуванням розуміється «випуск твору в обіг» для задоволення «розумних потреб публіки», а також надання доступу до твору через електронні системи інформації [14]. За нормативними документами, матеріали, що містяться в електронних ресурсах, включаючи віддалені електронні ресурси, вважаються опублікованими навіть за відсутності повних вихідних даних [7, 28].

Винятки для бібліотек та музеїв щодо репрографічного відтворення одного примірника твору без згоди автора чи особи, яка має авторське право, наведені в ст. 22 Закону. Дозволяється відтворення окремих опублікованих статей та інших невеликих за обсягом творів чи уривків з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних) за запитами фізичних осіб за умови, що копія використовуватиметься з метою освіти, навчання та приватного дослідження, а відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру. Також вільне відтворення можливе, коли воно здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру. При цьому, відповідно, репрографічне відтворення (репродукування), згідно зі ст. 1 Закону, – це факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (в т. ч. збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у т. ч. цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер. Таке трактування репрографічного відтворення означає, що винятки з авторського права, передбачені ст. 22 Закону, не стосуються використання творів у електронних бібліотеках.

Отже, український Закон обмежує права українських бібліотек щодо використання творів в електронному середовищі, що суперечить політиці відкритого доступу та суттєво обмежує їхні можливості щодо представлення документів у відкритому доступі. Відповідно розміщення в інтернеті копії твору чи його частини без дозволу автора є порушенням Закону і може бути оскаржене в суді з вимогою відшкодування моральної шкоди та завданих матеріальних збитків (упущеної вигоди).

Між тим, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій (ІФЛА) ще 2000 р. чітко означила свою позицію щодо забезпечення авторського права в галузі електронних інформаційних ресурсів, відзначаючи, що бібліотеки відіграють важливу роль як у контролі, так і в полегшенні доступу до зростаючої кількості місцевих і віддалених електронних інформаційних ресурсів. Однак надмірна охорона авторського права може поставити під загрозу демократичні традиції та призвести до порушення принципів соціальної справедливості шляхом необґрунтованого обмеження доступу до інформації і знань, обмежити конкуренцію й інновації та пригнічувати творчість. У зв'язку з цим, ІФЛА сформулювала низку принципів, відзначаючи, що бібліотеки і громадяни повинні мати право користуватися винятками, які дозволяють отримувати доступ і використовувати матеріали безкоштовно з освітньою метою та для проведення наукових досліджень. В іншому випадку виникне небезпека, що тільки ті, хто в змозі за-

платити, будуть користуватися благами інформаційного суспільства, що призведе до розділення суспільства на інформаційно багатих та інформаційно бідних.

Щодо використання документів у цифровому форматі, то згідно з принципами ІФЛА, всім користувачам бібліотек потрібно надати можливість безкоштовно та без отримання дозволу на доступ переглядати видані документи, захищені авторським правом; читати, прослуховувати чи переглядати загальнодоступні документи, захищені авторським правом, приватно, на сайті чи у віддаленому вигляді; копіювати чи отримувати копії, зроблені для них працівниками бібліотек чи інформаційних служб, у допустимому авторським правом обсязі, для особистого використання, з освітньою чи науково-дослідною метою [13].

Гаазька декларація з відкриття знань у цифрову епоху, відзначаючи великий потенціал економічних і соціальних переваг їхньої доступності в електронному середовищі, у своїх принципах наголошує, що інтелектуальна власність створювалася не для регулювання вільного потоку фактів, даних та ідей, основною її метою є просування дослідницької діяльності. Проте констатується, що сучасне застосування законів про інтелектуальну власність все більше стає перепоною для створення та поширення знань [2].

На думку створювачів недержавних електронних бібліотек, існують два варіанти правового вирішення питання формування електронних бібліотек з дотриманням авторських прав: оформлювати договори з правовласниками або дозволяти авторам самостійно розміщувати електронні версії своїх публікацій, хоча другий варіант ускладнює процес отримання суспільно значущих книг і не зовсім прийнятний для класичних бібліотек [10]. Самоархівування активно застосовується при створенні університетських репозитаріїв – архівів відкритого доступу. На нашу думку, варто розглянути шляхи застосовування цього підходу і в ОУНБ – забезпечити авторам правову і технічну можливість власноруч завантажувати до електронної бібліотеки свої праці, зокрема неопубліковані, з правом вважати такі праці офіційно опублікованими.

Державна служба інтелектуальної власності України рекомендує для формування електрон-ної бібліотеки, яка б відповідала законодавству, створити реєстр суб'єктів авторського права на твори, які планується розмістити в електронній бібліотеці, та укласти договори між суб'єктами авторського права та електронною бібліотекою (або між суб'єктами авторського права та організацією колективного управління) [17]. Таким чином, на основі одержаних повноважень, власник авторського права надає електронній бібліотеці невиключні права на використання об'єктів авторського права шляхом укладання з нею відповідного договору. Електронні копії творів мають супроводжуватися застереженням щодо заборони неправомірного використання твору, зокрема його копіювання та розповсюдження [там само].

Напрямами вдосконалення українського законодавства стосовно обмежень та винятків у сфері авторського права і суміжних прав є узгодження норм вітчизняного законодавства та положень Директиви Європейського Союзу «Про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві» [15]. Згідно з «Рекомендаціями щодо застосування винятків та обмежень у сфері авторського права і суміжних прав» [18], до Закону України «Про авторське право та суміжні права» планується внести певні умови, що виключають отримання вигоди при вільному використанні творів та об'єктів суміжних прав, ввести додаткові умови вільного використання бібліотеками та архівами тощо.

Щодо бібліотек, то цими ж рекомендаціями пропонується у ст. 21 Закону включити таке: «3. Дозволяється без згоди автора (чи іншої особи, яка є суб'єктом авторського права), без виплати йому винагороди, позичка некомерційними бібліотеками правомірно опублікованих примірників творів, крім примірників комп'ютерних програм, баз даних». Як бачимо, таке трактування не виключає можливість запозичення бібліотеками електронних до-

кументів, однак термін «позичка» щодо бібліотек залишається не до кінця зрозумілим. Варто відзначити, що процес використання в бібліотеках нових інформаційних технологій значно ускладнюється через відсутність термінологічних і технологічних стандартів, які, зокрема, забезпечували б єдині вимоги до засобів відтворення інформації на електронних носіях, обробку, зберігання, доступ та надання користувачам електронних документів у мережах.

Отже, у законодавчому контексті бібліотеки як головні постачальники інформації, з одного боку, є учасниками (суб'єктами) правових відносин, а з іншого – об'єктами авторського права. Відстоюючи свої права на поширення інформації (в т. ч. електронної), бібліотекарі оперують високою місією забезпечення конституційних прав громадян на доступність інформації, а власники інформації чи їхні агентства керуються фінансовою зацікавленістю, отримуючи значно більшу підтримку в творців законів та інших актів у сфері інтелектуальної власності. Зараз очевидно, що інтереси власників авторських прав превалюють над суспільними (публічними) інтересами. Хоча бібліотеки завжди були комунікаційними посередниками між авторами і читачами, в електронному середовищі їхні можливості жорстко обмежені. Незважаючи на те, що у всьому світі робляться спроби пошуку компромісів у галузі авторського права, бібліотекарі відчувають невпевненість в юридичній сфері, в той час як у користувачів викликає подив відсутність доступу до документальної інформації певного типу в електронному вигляді. Крім того, неузгодженість норм права інтелектуальної власності з вимогами сучасності ставить під загрозу виконання бібліотеками такої важливої соціальної функції, як меморіальна, тобто обмежує їхні можливості щодо зберігання сукупності документів в електронному вигляді для передачі наступним поколінням.

Бібліотеки України мають кілька шляхів виходу з ситуації обмеження своїх повноважень щодо формування електронних бібліотек: укладання договорів із власниками авторських прав; запровадження ліцензій Creative Commons, за допомогою яких автори і правовласники дозволяють вільно розповсюджувати свої твори, а користувачі можуть легально їх використовувати; інтеграція в межах електрон-ної бібліотеки нових файлів з повними текстами документів і гіперпосилань на електронні документи, які вже представлені в мережі.

Загалом, при вирішенні питання взаємовідносин законодавчих рішень і доступу до інформації варто керуватися принципом суспільного блага та уявленнями про майбутнє інформаційне суспільство, до якого прагне Україна. Адже система авторського права через доступ громадян до інформації впливає на творчість, освіту, культуру, тому її необхідно розглядати у зв'язку з довгостроковим розвитком суспільства як суспільства знань. Об'єднавши свої зусилля, бібліотечні установи сьогодні можуть стати голосом суспільства, ініціювавши перегляд законодавства про авторське право і приведення його у відповідність з електронною епохою. Бібліотеки мають відстоювати законні права громадян на доступ до інформації, хоча б тією мірою, якою ці права дотримуються щодо нонелектронних документів.

Використані джерела

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року [Електронний ресурс] : [чинна в Україні з 25.10.1995] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_051 (дата звернення: 14.01.2016). – Назва з екрана.

2. Гаагская декларация по открытию знаний в цифровую эпоху = The Hague declaration on knowledge discovery in the digital age / пер. Н. Потепко // Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений. – 2015. – № 2 (107). – С. 18-21. – Режим доступа: http://www.rsl.ru/datadocs/doc_914ha.pdf (дата обращения: 03.02.2016). – Загл. с экрана.

3. Давидова І. О. Електронні бібліотеки: правові засади функціонування в Україні [Електронний ресурс] / І. О. Давидова // Імперативи розвитку електронних бібліотек: pro et contra = Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra : матеріали міжнар. веб-конф. (м. Харків, 27 берез. 2014 р.). – Електрон. текстові дані. – Харків, 2014. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/method_mg/mfiles/201410_method/imperatives.pdf (дата звернення:16.03.2015). – Назва з екрана.

4. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року та положення Бернської конвенції (1971 р.), на які містяться посилання у Договорі [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_770 (дата звернення: 14.01.2016). – Назва з екрана.

5. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_769 (дата звернення: 14.01.2016). – Назва з екрана.

6. Конституція України : прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. / Верховна Рада України. – Харків : КОНСУМ, 2004. – 47 с.

7. Копанєва В.О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / В.О. Копанєва ; наук. ред. О.С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

8. Мазуренко С. В. Вільне відтворення бібліотеками об’єктів авторського права з ціллю навчання, науки та культури / С. В. Мазуренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 51. – С. 201-207.

9. Монахов В.Н. [Видео выступления на конференции] [Электронный ресурс] / В.Н. Монахов // Библиотечное законодательство на современном этапе, проекты и перспективы (16 апреля 2009 г.) : интернет-конф. / Российская ассоциация электронных библиотек. – Режим доступа: http://www.aselibrary.ru/video/conference43/conference43117/_video/376/ (дата обращения: 13.01.2016). – Загл. с экрана.

10. Мошков М.Е. [Видео выступления на конференции] [Электронный ресурс] / М. Е. Мошков // Правоприменительная практика в области электронных ресурсов (17 декабря 2009 г.) : интернет-конф. / Российская ассоциация электронных библиотек. – Режим доступа: http://www.aselibrary.ru/video/conference43/conference4346/_video/900/ (дата обращения: 13.01.2016). – Загл. с экрана.

11. Паньо Т. Чтиво з запахом [Електронний ресурс] / Т. Паньо. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/chtivo_z_zapahom.html (дата звернення: 12.01.2016). – Назва з екрана.

12. Пастухов О.М. Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.М. Пастухов ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002. – 18 с.

13. Позиция Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА) по обеспечению авторского права в области электронных информационных ресурсов=The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ifla.org/files/assets/clm/position_papers/pos-dig-ru.pdf (дата обращения: 21.01.2016). – Загл. с экрана.

14. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України від 23.12.1993 р. [зі змінами і доповненнями станом на 12.01.2016 р.] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12 (дата звернення: 12.01.2016). – Назва з екрана.

15. Про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] : Директива Європейського парламенту та Ради 2001/29/ЄС від 22 трав. 2001 року. – Режим доступу: http://old.minjust.gov.ua/file/31338 (дата звернення: 23.01.2016). – Назва з екрана.

16. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 : [із змінами від 14.09.2011] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF (дата звернення: 22.01.2016). – Назва з екрана.

17. Рекомендації для Інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/ip.html (дата звернення: 23.01.2016). – Назва з екрана.

18. Рекомендації щодо застосування винятків та обмежень у сфері авторського права і суміжних прав [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/rec333.html (дата звернення: 23.01.2016). – Назва з екрана.

19. Соляник А.А. Корпоративна взаємодія як основа реалізації функцій Національної електронної бібліотеки / АА. Соляник // Короленківські читання 2012. Взаємодія та партнерство бібліотек у регіональному інформаційному просторі : матеріали XV всеукр. наук.-прак. конф., Харків, 11 жовт. 2012 р. – Харків : [б. в.], 2013. – С. 11-18.

20. Фирсов В. Законодательные нормы в разных странах мира [Электронный ресурс] / В. Фирсов // Российская библиотечная ассоциация : [сайт]. – Режим доступа: http://www.rba.ru/content/activities/address/law/infobesp/2009/firsov.php (дата обращения: 13.01.2016). – Загл. с экрана.

21. Фирсов В.Р. Издатели хотят ограничить чтение россиян [Электронный ресурс] / В.Р. Фирсов // Российская ассоциация электронных библиотек : [сайт]. – Режим доступа: http://www.aselibrary.ru/press_center/digital_resources6970/digital_resources69701671/ (дата обращения: 13.01.2016). – Загл. с экрана.

22. Фирсов В.Р. Четвертая часть Гражданского кодекса РФ в контексте международных требований [Электронный ресурс] / В.Р. Фирсов. – Режим доступа: www.library.ru/1/doc/docs/copyright.pdf (дата обращения: 14.01.2016). – Загл. с экрана.

23. Google виграв справу у американських письменників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/news/74585.html (дата звернення: 12.01.2016). – Назва з екрана.

References

1. Bern Convention on defence of literary and art works. Paris Act 24 July 1971. (1995). Zakonodavstvo Ukrayiny. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_051 [in Ukrainian].

2. Davydova, I. O. (2014). Electronic libraries: legal fundaments of functioning in Ukraine. Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra. Proceedings of the International web-conference. Kharkiv. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/method_mg/mfiles/201410_method/imperatives.pdf [in Ukrainian].

3. The Agreement of the World Organization of Author's Property on author's right, accepted in the Diplomatic conference 20 December 1996 and rules of the Bern Convention (1971). (1998). Zakonodavstvo Ukrayiny. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_770 [in Ukrainian].

4. The Agreement of the World Organization of Author's Property on performing and phonogram. (1996). Zakonodavstvo Ukrayiny. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_769 [in Ukrainian].

5. Constitution of Ukraine: accepted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine 28 June 1996. (2004). Kharkiv: KONSUM [in Ukrainian].

6. Kopanyeva, V. O. (2009). Library as a centre of keeping informational resources of Internet. Kyiv [in Ukrainian].

7. Mazurenko, S. V. (2009). Free playing of the author's right objects bi libraries, aimed on studying, science and culture. Aktual'ni problemy derzhavy i prava, 51, 201—207 [in Ukrainian].

8. Monahov, V. N. (2009). Video of the report. Legal practice in the sphere of electronic resources. Rossiyskaya assotsiatsiya elektronnyih bibliotek. Retrieved from http://www.aselibrary.ru/video/conference43/conference43117/_video/376/ [in Russian].

9. Moshkov, M. E. (2009). Video of the report. Legal practice in the sphere of electronic resources. Rossiyskaya assotsiatsiya elektronnyih bibliotek. Retrieved from http://www.aselibrary.ru/video/conference43/conference4346/_video/900/ [in Russian].

10. Pano, T. (2016). Readings with zapakhom. Retrieved from http://gazeta.dt.ua/CULTURE/chtivo_z_zapahom.html [in Russian].

11. Pastukhov, O. M. (2002). Author's right in the sphere of functioning of Internet. Extended abstract of candidate's thesis. NAN Ukrayiny, In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho. Kyiv [in Ukrainian].

12. Position of the International federation of librarian associations and institutions. (IFLA) of the author's rights in the field of electronic informational resources. The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. Retireved from http://www.ifla.org/files/assets/clm/position_papers/pos-dig-ru.pdf [in Russian].

13. Law of Ukraine on author's right and common rights (1993). Zakonodavstvo Ukrayiny. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12 (data zvernennya: 12.01.2016) [in Ukrainian].

14. Direction of the European parliament on harmonization of the aspects of author's right and common rights in an informational society. (2001). Retrieved from http://old.minjust.gov.ua/file/31338 [in Russian].

15. Law of Ukraine on state registration of author's right and agreements connected with it. Postanova Cabinet of Ministries of Ukraine (27 December 2001). Zakonodavstvo Ukrayiny. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF [in Ukrainian].

16. Recommendations for Internet-providers, content-providers and users file-hosts networks and other web-servicesof legal using of the author's and common rights objects in Internet. (23.10.2016). Retrieved from: http://sips.gov.ua/ua/ip.html [in Ukrainian].

17. Recommendations of the using acceptations and limits in the sphere of author's right and common rights. (2016). Retrieved from http://sips.gov.ua/ua/rec333.html [in Ukrainian].

18. Solyanyk, A. A. (2012). Corporative cooperation as a basis of the function realisations of National electronic library. Cooperation and partnership of library in the regional informational space. Proceedings of the XV All-Ukrainian Scientific-Practical conference. (pp. 11—18). Kharkiv. Kharkiv: [in Ukrainian].

19. Firsov. V. (2016). Law norms in different states of the world. Rossiyskaya bibliotechnaya assotsiatsiya. Retrieved from http://www.rba.ru/content/activities/address/law/infobesp/2009/firsov.php [in Russian].

20. Firsov, V. R. (2016). Publishers want to limit the readings of the Russians. Rossiyskaya assotsiatsiya elektronnyih bibliotek. Retrieved from http://www.aselibrary.ru/press_center/digital_resources6970/digital_resources69701671/ [in Russian].

21. Firsov, V. R. (2016). The fourth part of Civil code of the RF in the context of international requirements. Retrieved from www.library.ru/1/doc/docs/copyright.pdf (data obrascheniya: 14.01.2016) [in Russian].

22. Google won the case against American writers. Retrieved from http://www.osvita.org.ua/news/74585.html [in Russian].

УДК: 002:001.18 + 001.89 + 01:303.7

О.В. Пастушенко

БІБЛІОТЕКА ЯК КОМУНІКАЦІЙНА УСТАНОВА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ТА РОЗВИТОК ФУНКЦІЙ РЕСУРСНОЇ БАЗИ НАУКИ

У статті розкриваються деякі думки сучасних учених щодо розвитку комунікаційних функцій бібліотек, ролі наукових ресурсів та засобів комунікації у створенні нового напряму формування системи наукового електронного середовища України, пов'язаного з ресурсами та безпосередніми науковими зв'язками, що дозволить Україні стати повноправним членом глобального інформаційного наукового співтовариства.

Ключові слова: *комунікаційна функція бібліотек, наукові ресурси, наукова комунікація, портал «Наука України: доступ до знань».*

Е.В. Пастушенко

БИБЛИОТЕКА КАК КОММУНИКАЦИОННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ И РАЗВИТИЕ ФУНКЦИЙ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ НАУКИ

В статье раскрываются некоторые мысли современных ученых по развитию коммуникационных функций библиотек, роли научных ресурсов и средств коммуникации в создании нового направления формирования системы научной электронной среды Украины, связанной с ресурсами и прямыми научными связями, что позволит Украине стать полноправным членом глобального информационного научного сообщества.

Ключевые слова: *коммуникационная функция библиотек, научные ресурсы, научная коммуникация, портал «Наука Украины: доступ к знаниям».*

O.V. Pastushenko

LIBRARY AS A COMMUNICATIONAL INSTITUTION IN THE SPACE OF INFORMATION AND DEVELOPMENT OF FUNCTIONS OF THE RESOURCE BASE OF SCIENCE

In the article there are given and explained some opinions of modern scholars on the development of communicational functions of libraries, the share of scientific resources and means of communication in establishing a new direction in the formation of the system of scientific digital environment of Ukraine, connected with resources and direct scientific ties. The new ways of promoting virtualisation in the realm of science will help Ukraine become a full member of the global community of scientific information.

Keywords: *library communication functions, scientific resources, scientific communication, portal «Ukraine Science: access to knowledge».*

© Пастушенко О.В.

Питання ролі бібліотек у масових і наукових комунікаційних процесах, розвиток бібліотечно-комунікаційних моделей бібліотек та комплексних інформаційно-комунікаційних технологій у період формування суспільства знань сьогодні розглядається значною кількістю бібліотекознавців та вчених у галузі інформатики, серед котрих В.М. Горовий [1], К.В. Лобузіна [2], Г.В. Шемаєва [3], І.О. Давидова [4], В.О. Ільганаєва [5], Н.Е. Кунанець [6], А.І. Каптерев [7], Л.Й. Костенко [8] та багато ін.

Огляд наукового доробку українських вчених, які працюють безпосередньо з ресурсами бібліотек, з нових позицій формування наукового простору, що є предметом цієї статті, є важливим для розуміння сучасних трансформацій у галузі бібліотекознавства та наукознавстві.

У низці досліджень підкреслюється ***особлива роль бібліотек у сучасному глобальному інформаційному просторі*** щодо формування книжно-журнальних і газетних фондів та бібліографічних видань, інформаційно-довідкових електронних ресурсів бібліотек як джерельної бази дослідження книги та періодики, реалізації інформаційно-довідкової ролі бібліотек у електронні ресурси (віртуальні бібліотеки і архіви часописів та газет, інформаційно-аналітичні ресурси в мережі Інтернет).

В.О. Ільганаєва у своєму авторському довіднику «Социальные коммуникации: Словарь-справочник» (2009) наводить історіографічний аспект розвитку низки понять, пов'язаних із соціальними комунікаціями, та ролі бібліотечної діяльності, а також пропонує власне розуміння комунікаційної діяльності бібліотек. Наприклад, вона розглядає два концептуальних підходи до розуміння соціокомунікаційної ролі бібліотеки: перше пов'язано з обґрунтуванням документаційно-комунікаційної сутності діяльності бібліотек, пов'язаної з документальними фондами, ресурсами, обслуговуванням (Ю.Н. Столяров, А.В. Соколов) [9]; друге – з формуванням уявлень про бібліотеку як базову соціокомунікаційну структуру, яка концентрує комунікаційну культуру суспільства і забезпечує комунікаційні процеси з використанням документів, інформацій та знанням (В.О. Ільганаєва). У найбільш розвинутому виді вона схиляється до думки, що Бібліотека являє собою багаторівневу СК структуру, що забезпечує документально-інформаційну і когнітивно-комунікаційну функції [10].

Теоретичні аспекти трансформаційних змін бібліотек під впливом активного розвитку соціальних комунікацій розглянуто і в колективній монографії «Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій» [11], виданій 2010 р. У ній представлений аналіз теоретичних та прикладних проблем трансформаційних процесів як у галузі соціальних комунікацій взагалі, так і в бібліотечно-інформаційній справі зокрема. Відображені загальносистемні аспекти бібліотечної діяльності в умовах становлення системи соціальних комунікацій і галузеві умови діяльності бібліотек ВНЗ, організаційно-функціональні, технологічні й управлінські аспекти, а також підходи, методи та досвід вирішення різноманітних завдань, які виникають у процесі наближення бібліотек до вимог сучасного освітнього простору інформаційного суспільства.

Монографія складається з окремих робіт, що представляють єдину структуру і певну послідовність розкриття актуальної проблематики соціальних комунікацій: аспекти загальносистемного бібліотекознавчого значення (В.М. Бебик, В.Д. Демченко, Т.І. Власова, Т.О. Колесникова, І.Б. Кондратюк); педагогічні аспекти діяльності бібліотек ВНЗ (Т.О. Колесникова, О.В. Пекур, А.В. Мямліна); інформаційні ресурси і корпоратизація їхнього формування і використання (Т.О. Колесникова, І.Г. Перепелиця, В.М. Романова, С.Я. Цимбалюк, Л. В. Дубчак); проблеми і завдання інтелектуалізації бібліотек ВНЗ (Л.В. Савенкова, С.А. Назаровець); управлінські питання і менеджмент (Т.П. Ткаченко, Л.О. Бояріна, Л.Г. Влащенко, Т.Б. Грищенко, О.М. Никитенко); конкретно-прикладні аспекти роботи в умовах електронного бібліотечного середовища (Л.П. Семененко, Н.В. Непран, С.Ю. Кирко, С.М. Яшанов).

У вступній статті В.О. Ільганаєва звертає увагу, що авторами цієї колективної монографії є переважно працівники вишів, тобто безпосередні наглядачі й учасники процесів, що відбуваються в бібліотечній сфері за сучасних умов. Цікавим і пізнавальним, однак, є не тільки той факт, що практики активно включені в науково-теоретичний аналіз змін,

що виникають у бібліотеках, та пошук шляхів вирішення проблем, а, насамперед, у тому, що відібрані матеріали фактично відображають процес переформатування професійної свідомості бібліотекарів, засвоєння нових когнітивних конструктів.

Останнє є результатом усвідомлення сутності механізмів розвитку бібліотек як соціально-комунікативних організацій. Автори демонструють використання відповідного понятійного апарату, розширення аспектів міждисциплінарної та міжнаукової взаємодії бібліотекознавства, а також основних напрямів інтеграції бібліотек в інформаційно-комунікативну підсистему суспільства [12].

Бібліотекознавство вийшло за межі вузьковідомчої проблематики, переглядає обсяги предметної галузі та теоретичні засади, перетворюється на дисципліну документально-комунікаційного циклу, залучає методи споріднених дисциплін, пов'язаних з інформатикою, теорією масових комунікацій, що було особливо помітним у період поч. – 70-х рр. XX ст. Колективна думка авторів монографії свідчить, що від часів глобальної інформатизації, яка охопила суспільство в останні роки XX ст., позначились основні точки дотику всіх соціально-комунікаційних структур, що забезпечують процеси збору, обробки, зберігання, передачі, представлення та розповсюдження соціально значимої інформації в будь-якому вигляді: звук, письмо, відображення, рух тощо. Інформаційно-технічні інновації стали фактором реструктуризації в комунікаційній підсистемі суспільства в цілому і в окремих її підсистемах.

Г.В. Шемаєва ґрунтовно розглядає електронні ресурси бібліотек України національного, регіонального, галузевого та спеціалізованого значення, до яких вона віднесла різні їхні форми: електронні журнали, бібліотечні електронні каталоги, бази даних, електронні бібліотеки, репозитарії, портали, недокументні засоби наукової взаємодії у формі дискусійних груп, форумів, телеконференцій тощо. Такий підхід вона обумовлює появою нового технологічного базису наукової взаємодії, що вимагає об'єднання всіх засобів комунікації та здійснює вплив на розширення діяльності бібліотек. Соціально-комунікаційний потенціал бібліотек дослідниця розкриває як інтеграційний фактор у системі наукових комунікацій, визначає роль історико-культурних традицій бібліотечної діяльності в системі науки та здійснює вивчення сучасних підходів до інформаційного забезпечення науки, включаючи формальні та неформальні комунікації, поєднує лінійні та нелінійні засоби і форми комунікації тощо. Вона характеризує стан вітчизняної науки, інформаційну інфраструктуру науки, особливості діяльності наукових бібліотек України та бібліотек вищих навчальних закладів, визначає вплив електронних ресурсів бібліотек на стан інформаційного забезпечення потреб вітчизняної науки та виявляє недоліки.

Важливим є уявлення про систему наукових комунікацій, канали і засоби в цій системі, трансформацію бібліотек в умовах диверсифікації комунікаційної сфери науки та медіації наукового простору, розкриття впливу електронних каналів і засобів, які сприяють багатомірному поданню інформації та нелінійному її сприйманню, на діяльність бібліотек у системі наукових комунікацій. Серед основних стратегій розвитку електронних ресурсів бібліотек України, Г.В. Шемаєва називає управління електронними ресурсами на засадах стратегій професійної комунікаційної взаємодії бібліотечних фахівців в електронному середовищі, презентації наукових здобутків в електронному середовищі, з розширенням електронних форм подання результатів наукових досліджень і засобів наукової взаємодії, збільшенням типів та видів універсальних, галузевих, предметно-орієнтованих електронних ресурсів у національних і глобальних мережах [13].

Значний внесок у розробці проблеми належить ученим НБУВ, які опрацьовують питання забезпечення активного входження бібліотек у процеси формування суспільства знань шляхом розвитку та вдосконалення методів, засобів та інструментарію організації, упорядкування та забезпечення якісно нової системи доступу до знань, накопичених у документально-інформаційних фондах бібліотек, що дозволяє стати активним суб'єктом сучасних соціальних комунікацій. У низці монографій, написаних такими дослідниками,

як: О.С. Онищенко, В.І. Попик, В.М. Горовий, Л.А. Дубровіна, О.Д. Рябоконь, Ю.М. Половинчак, Н.С. Вітушко, С.В. Горова, Л.Й Костено, К.Е. Лобузіна, Л.А. Чуприна, Д.В. Бондаренко та ін., розкривається процес перетворення наукових бібліотек у частину інформаційного середовища та зростання ролі бібліотек в управлінні глобальними ресурсами, у створенні умов для оперативних інформаційних обмінів на базі структуризації міжнародних бібліотечних систем та інших великих центрів концентрації інформаційних ресурсів тощо [14].

Питання створення засобів якісно нової системи управління знанням, що міститься в документально-інформаційних ресурсах наукових бібліотек, є основною проблематикою наукових досліджень К.В. Лобузіної. Вона опрацювала методологічні та практичні засади ефективного механізму інтеграції інформаційно-комунікаційних і бібліотечних технологій для забезпечення формування знаннєвих ресурсів бібліотек як упорядкованих інформаційних комплексів з інтелектуальним доступом, здатних задовольнити зростаючі потреби користувачів у джерелах наукової, освітньої та соціокультурної інформації.

Дослідницею запропоновано науково-організаційні та науково-методичні засади опрацювання документного масиву бібліотек за допомогою інтеграції бібліотечних та комп'ютерних технологій, які реалізують інтелектуальний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки як інтегрованого інформаційного об'єкта і перетворюють її фонд у базу знань, де відбувається накопичення електронних ресурсів та налагодження ефективного обміну знаннями в процесі документальної комунікації, можуть бути рекомендовані як модельні – вирішення для створення багатоаспектних бібліотечних інформаційних інтернет-комплексів та корпоративних порталів наукових бібліотек [15]. Результати дослідження були узагальнені нею у монографії «Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності» (2012) [16].

К.В. Лобузіна запропонувала модель опрацювання документального масиву, який має пройти цілу низку етапів опрацювання: комплектування → розділення документального потоку за видовим складом → атрибуція об'єктів та визначення форматів їхнього опису для забезпечення повноти та сумісності їхнього представлення → опис документів та створення необхідних точок доступу → введення експертної інформації → усунення неоднозначності об'єктів пошуку → розкриття змісту документів → інтеграція розділеного документального потоку в знаннєвий інформаційний ресурс, забезпечений засобами інтелектуального пошуку → отримання на основі бібліотечного сховища знань нових комплексних ресурсів за заданими параметрами. Створюються передумови для отримання на основі бібліотечного сховища знань принципово нових інформаційних ресурсів і сервісів з визначеними параметрами (видовими, тематичними, персональними, функціональними, ресурсними тощо).

Такий системний підхід до формування бібліотечного інформаційного середовища значно економить зусилля на створення спеціалізованих інформаційних зрізів бібліотечної бази знань, які остаточно сприймаються користувачем як єдиний профільний інформаційний комплекс. У цьому інформаційному комплексі, який уже кілька років формується в НБУВ, створено інтегрований ресурс книги і періодики, дисертаційного фонду і фонду авторефератів, який дозволяє з високою ефективністю прогнозувати розвиток науки будь-якого напряму з використанням баз даних книги і періодики в інтернет-ресурсів [17].

Результати дослідження впроваджені та використовуються в системі технологічних процесів НБУВ: каталогізації, систематизації, бібліографуванні, опрацюванні електронних документів та цифрових об'єктів, аналітичному описі книжкових фондів та фондів періодики, книжкових пам'яток і колекцій, дисертаційних праць, архівних та рукописних фондів, підготовці інформаційно-аналітичних продуктів, збиранні статистичної та фактографічної інформації, онлайновому представленні інформаційних продуктів і сервісів, організації інтелектуального доступу до інформації та семантичних пошукових інструментів, створенні віртуальної довідкової служби. Сформовано комплекс бібліотечно-бібліографічних баз даних НБУВ за єдиними методичними та технологічними принципами, організації комплексу електронних інформаційних ресурсів: наукової електронної бібліотеки та цифрових

колекцій. Це все було зроблено на базі кумуляції експертних знань спеціалістів різного профілю. Проведені роботи дали змогу отримати високоякісні інтелектуальні бібліотечні інформаційні продукти і сервіси з оптимальною витратою зусиль на їхнє опрацювання. За новою моделлю побудовано портал наукової бібліотеки, де ефективно сполучаються засоби бібліотечних технологій та інструментарій сучасних інтерактивних веб-сервісів. Упровадження підходів до побудови знаннєвих ресурсів знайшли свою реалізацію у вигляді комплексних інформаційно-бібліографічних сервісів, що мають значний попит у користувачів порталу НБУВ.

Для оцінки ролі бібліотек у системі створення електронних ресурсів – бази аналізу прогнозування розвитку науки – мають значення праці представників інформаційно-комунікаційної сфери знань, зокрема, системи бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних для встановлення кількісних закономірностей у бібліотечно-бібліографічній діяльності та процесах наукової комунікації, що розвиваються в галузі управління ресурсами періодики, розробка системотехнічних засад формування та використання наукової електронної періодики України, що базуються на конвергенції науково-видавничих, бібліотечно-інформаційних і бібліометричних технологій, що було оприлюднено у колективних монографіях фахівців НБУВ: «Наукова періодика України та бібліометричні дослідження» (2014) [18].

Перспектива розвитку комунікаційних можливостей бібліотеки в контексті інформаційних технологій у період формування суспільства знань, розвивається у низці наукових праць Л.Й. Костенко [19], В.О. Копаневої [20], де аналізуються реалії сучасного комунікаційного процесу в бібліотеках світу та України, показуються досягнення бібліотек у галузі управління електронними ресурсами, перетворення на центр збереження інформаційних ресурсів і періодики зокрема. Костенко підкреслює важливість розуміння вимог суспільства знань до всіх інституцій – вони мають орієнтувати свою діяльність на наукоємні технології. Стосовно бібліотек така ідеологема потребує визначення стратегічного напряму розвитку в них інтелектуальних інформаційних технологій, серед котрих – створення бібліографічної інформації з допомогою комп'ютерних технологій, реферативної інформації (приклад – реферативна база «Україніка наукова» журналу «Джерело»), а також інформаційно-аналітичної діяльності (зокрема: спираючись на досвід лідера – Бібліотеку Конгресу США та її спеціальну службу, націлену на всебічну законодавчу та політичну підтримку діяльності Конгресу), що перетворює бібліотеку з ортодоксально-стабільного суспільного інституту на центр інформатизації та розвиває її прогностичні функції.

Такі функції забезпечуються, як стверджує Л.Й. Костенко, проведенням взаємодоповнюючих бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних для встановлення кількісних закономірностей у бібліотечно-бібліографічній діяльності та процесах наукової комунікації з метою оптимізації науково-інформаційної сфери суспільства в цілому та розвиток інтелектуальних технологій обробки документів і виділення зі сховищ даних нових знань. Цей напрям спрямований на їхнє відродження як комплексних інституцій (науково-інформаційних, науково-дослідних, інформаційно-аналітичних, навчальних, культурологічних), що посядуть чільне місце в суспільстві знань, стануть визначальними елементами цього суспільства, каталізаторами прогресу цивілізації.

Звертається увага і на техніко-технологічні й організаційні трансформації бібліотечно-інформаційних установ на етапі інформатизації суспільства, що зумовили функціональні трансформації бібліотек, пов'язані зі зміною їхніх функцій від винятково документозберігаючих до таких, які забезпечують доступ до світових інформаційних ресурсів. На думку І.О. Давидової, традиційне розуміння функції бібліотеки як головного утримувача окремого документного фонду змінюється ставленням до неї як до інформаційної установи, котра акумулює зовнішні та створює власні БД. Документно-інформаційний рівень соціальних комунікацій, якого сягає бібліотека, зумовлює диверсифікацію бібліотечного виробництва: від цілісного документа до його фрагментів, текстів, смислів, знань.

Ці зміни пов'язані з розробкою та широким упровадженням дедалі гнучкіших інформаційних режимів і систем, глибокою перероб-

кою документальних потоків, виникненням фактографічних, гіпертекстових, повнотекстових, інформаційних та експертних систем. Втім, змінюється спектр соціальних вимог до бібліотечного соціального інституту, якості інформаційних продуктів і послуг, робочих місць, рівня інформаційного сервісу. Результатом системних трансформацій у бібліотечній сфері діяльності є корпоративні системи, електронні бібліотеки, медіатеки, формування системи віддаленого обслуговування читача. Розгортання процесу інтенсифікації автоматизованого бібліотечно-інформаційного виробництва стає індустріальним, забезпечує розміщення у віртуальному просторі власних інформаційних ресурсів, орієнтується на обслуговування користувача, незалежно від місця його перебування та часу [21].

Така соціокомунікаційна роль бібліотек надає міцну базу для прогнозування розвитку науки шляхом використання методів бібліографічної ідентифікації наукових шкіл та бібліометричних методик, а також експертного аналізу електронних ресурсів наукового співтовариства, що існують у глобальних мережах [22].

Отже, джерельна база прогнозування науки, таким чином, складається з основних видів документальних інформаційних джерел, зокрема, авторефератів та дисертаційного фонду, реферативних баз даних, за якими можна визначити та ідентифікувати конкретні напрями наукових досліджень, рубрикаторів і електронних каталогів національних бібліотек, які дадуть змогу визначити наукові центри, авторів. Важливий сегмент – наукова періодика (у вільному електронному форматі), персональні профілі вчених у глобальній мережі. Застосування тезаурусного методу на практиці інформаційного пошуку розширює використання цієї бази.

Створення такого біобібліографічного інформаційного ресурсу дасть змогу акумулювати необхідну інформацію не лише для оцінки особистості вченого, а й для визначення етапів розвитку наукової галузі, її сучасного стану та формування перспективних напрямів, збагатить форми електронного спілкування вчених за рахунок включення в ресурси і неформальних каналів спілкування.

З огляду на наявні публікації, такий ресурс та комунікаційні технології створено в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського та інших національних наукових бібліотеках України, почався процес його апробації для вирішення таких завдань. Значним фрагментом цього інформаційного комплексу є загальнонаціональний портал «Наука України: доступ до знань», основною метою якого є надання інтегрованого доступу до бази знань наукового надбання України через науково-інформаційні ресурси бібліотек. Інформаційні складові порталу включатимуть авторитетні файли, розширені довідковою інформацією:

- Наукові бібліотеки – реєстр наукових бібліотек України, в якому надаватиметься стисла інформація про бібліотеку та її фонди, місцезнаходження, інтернет-адреса, науково-інформаційні ресурси, відомче та інституційне підпорядкування;
- Науково-інформаційні ресурси бібліотек – систематизований за регіонами, типами та галузями знань анотований інтернет-навігатор наукових ресурсів бібліотек України;
- Наукові фахові видання – систематизований за регіонами, типами та галузями знань інтернет-навігатор наукових журналів та періодичних України;
- Наукові установи – систематизований за типами, регіонами, галузями знань реєстр наукових установ України, призначений для проведення пошуку наукових видань українських наукових установ, пов'язаний із записами авторитетних файлів;
- Науковці України – систематизований за званнями, регіонами, галузями знань, відомчим та інституційним підпорядкуванням, реєстр науковців України, призначений для проведення пошуку наукових видань і публікацій українських вчених, пов'язаний із записами авторитетних файлів [23].

Отже, українські бібліографознавці плідно працюють з теоретичними та практичними підходами до створення інформаційного ресурсу науки. Відштовхуючись від теоретичних узагальнень і концепцій ролі бібліотек в інформаційному суспільстві, вчені вже активно створюють такий ресурс на базі комплексних методів його формування та управління ним. Такий підхід, безумовно, дозволить повністю використати новий технологічний базис наукової взаємодії, що вимагає об'єднання

всіх засобів комунікації та здійснює вплив на розширення діяльності бібліотек, а також створити новий напрям формування системи наукового електронного середовища України, пов'язаного з ресурсами та безпосередніми науковими зв'язками, стати повноправним членом глобального інформаційного наукового співтовариства.

Використані джерел

1. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / В.М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – 360 с.

2. Лобузіна К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузіна ; відп. ред. О.С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

3. Шемаєва Г.В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харківська держ. академія культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.; Шемаєва Г. В. Транспортування знань у каналах інформаційного забезпечення науки / Г.В. Шемаєва // Бібл. планета. – 2005. – № 4. – С. 29-31. Шемаєва Г.В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій: 27.00.03 / Г.В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2009. – 446 арк.

4. Давидова І.О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління / І.О. Давидова // Вісник ХДАК 2014. – Вип. 45. – С. 78-84.

5. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. О. Ільганаєва ; НБУ ім. В. І. Вернадського. – К., 1996. – 254 с.

6. Кунанець Н.Е. Інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів з ос обливими потребами: історія та сучасність : монографія / Н.Е. Кунанець ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л. : Галицька видавнича спілка, 2013. – 439 с.

7. Каптерев А.И. Библиотечная деятельность и информационное пространство / А.И. Каптерев. – К., 1991. – 50 с.

8. Костенко Л.Й. Бібліотека інформаційного суспільства / Л.Й. Костенко, М.Б. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 33-38.

9. Столяров Ю.Н. Библиотека: структурно-функциональный поход / Ю.Н. Столяров, А.В. Соколов. – М. : Книга, 1981. – 255 с.

10. Ильганаєва В.А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В.А. Ильганаева. – Х. : КП «Городская типография», 2009. – С. 50-51.

11. Там само.

12. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : монографія / за ред. В.О. Ільганаєвої, Т.О. Колесникової. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2010. – 200 с.

13. Шемаєва Г.В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г.В. Шемаєва ; Харківська держ. академія культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

14. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій : монографія / О. С. Онищенко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К. : Нац. б-ка України ім. Вернадського, 2011; Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / О.С. Онищенко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 26-40; Костенко Л.І. Наукова періодика України в умовах глобалізації // Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / О.С. Онищенко та ін. – К., 2012. – С. 45-60.

15. Лобузіна К.В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення / К.В. Лобузіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 34–41; Лобузіна К.В. Сучасні підходи до інтеграції електронних бібліотечних інформаційних ресурсів / К.В. Лобузіна // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 24-28; Лобузіна К.В. Бібліотечні технології як засіб управління документальними інформаційними ресурсами суспільства / К.В. Лобузіна // Вісн. Харківської академії культури. – 2013. – № 1. – С. 155-164.

16. Лобузіна К.В. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К.В. Лобузіна; відп. ред. О.С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

17. Там само.

18. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : монографія / Л.Й. Костенко, О.І. Жабін, Є.О. Копанєва, Т.В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2014. – 173 с.

19. Костенко Л.Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л.Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23-28.

20. Копанєва В.О. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / В.О. Копаєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

21. Давидова І.О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління / І.О. Давидова // Вісник ХДАК. – 2014. – Вип. 45. – С. 78-84.

22. Пастушенко О.В. Персональні сторінки вчених в Інтернет і система оцінки наукових шкіл в книгознавстві, бібліотекознавстві, бібліографознавстві // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2015. – № 1. – С.4-11; Пастушенко О.В. Розвиток системи персоніфікації вченого в інформаційному середовищі Інтернет // Наук. праці НБУВ. – 2015. – Вип. 41. – С. 295-309.

23. Лобузіна К.В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / К.В. Лобузіна // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6-8.10.2015 р.). – 2015. – Режим доступу: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656

References t

1. Gorovyi, V. (2010). Social informational communications, their content and resources. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

2. Lobuzina, K. (2012). Technologies of organization of knowledge resources in librarian-informatuional activity. O.S. Onischenko. Kyiv [in Ukrainian].

3. Shematieva, G.B. (2008). Electronic resources of libraries of Ukraine in the system of scientific communications. Kharkiv: ChDAK [in Ukrainian].

4. Shematieva, G.B. (2005). Transporting of knowledge in channels of informational satisfactions of science. Bibl. planeta, 4, 29-31 [in Ukrainian].

5. Shematieva, G.B. (2009). Library in the system of scientific communications: coevolution processes of the development. Doctor's thesis. Kharkiv state academy of culture. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Davydova, I. O. (2014). Management of system transformations of libraries. Visnuk KhDAK, 45, 78-84 [in Ukrainian].

5. Illaganaeva, V. O. (1996). Librarian education: a new paradigm of development. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Kunanec`, N. E. (2013). Information-librarian service of consumers with special needs: history and modernity. Lviv: Galucka vudavnucha spilka [in Ukrainian].

7. Kapterev, A.I. (2004). Bibliography activity and informational space. Moscow: Izd. Grupa «GRAND-FAIR» [in Russian].

8. Kostenko, L.J. & Soroka, M.B. (2002). Library of informational society. Bibl. Visn, 3, 33-38 [in Ukrainian].

9. Stolyarov, Yu. N. (1981). Library: structural-functional approach. Moscow: Kniga [in Russian].

10.Il`ganaeva, V. A. (2009). Social communications (theory, methodology, activity): dictionary. Kharkiv: KP «Gorodskay typografiya» [in Russian].

11. Same resources.

12. Library of High School at a new level of development of social communications. (2010). V. O. Il`ganaev, T.O. Kolesnikova (Eds.). Dnipropetrovsk: Vyd-vo Makovetskyi, 2010. – 200 c.

13.Shemaeva, G.B. (2008). Electronic resources of libraries of Ukraine in system of scientific communications. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].

14. Onischenko, O.S. (Ed.). (2012). Development of resources basis of internal informational environment. Kyiv [in Ukrainian].

15. Kostenko L.I. (2012). Scientific periodical publishing in the globalization. Development of resources basis of internal informational environment. (pp. 45-60). Kyiv [in Ukrainian].

16. Lobuzina, K. V. (2012). Creation of integration librarian space: main problems and ways of their solution. Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 2, 34–41 [in Ukrainian].

17. Lobuzina, K. V. (2012). Modern approach to the integration of electronic librarian informational resources. Visn. Kn. Palaty, 12, 24-28 [in Ukrainian].

18. Lobuzina, K. V. (2013). Librarian technologies as a method of management of the document informational resources of society. Visn. Kharkivskoi akademii kultury, 1, 155-164 [in Ukrainian].

16. Lobuzina, K. V. (2012). Technologies of organization of knowledge resources in librarian-informational activity. O.S. Onyshchenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

17. Same.

18. Kostenko, L.I., Zhabin, O.I., Kopanieva, Ie.O., Symonenko, T.V. (Eds.). (2014). Scientific periodical publishing of Ukraine and Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennia: NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V.I. Vernadskoho. – Kyiv [in Ukrainian].

19. Kostenko, L.I. (2006). Library of knowledge society. Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia,1, 23-28 [in Ukrainian].

20. Kopaneva, V.O. (2009). Library as a centre of keeping of informational resources of Internet. Kyiv [in Ukrainian].

21. Davidova, I.O. (2014). Management of system transformations of libraries: issue of scientific organization of management. Visник KhDAK, 45, 78-84 [in Ukrainian].

22. Pastushenko, O.V. (2015). Personal pages of scientist in Internet and system of valuation of scientific school in book science, library science and bibliography science. Bibliotekoznavstvo. Dokymentoznavstvo. Informologia, 1, 4-11 [in Ukrainian].

23. Pastushenko, O.V. (2015). Development of system of scientist personification in informational environment Internet. Nauk. Praci NBUV, 41, 295-309 [in Ukrainian].

23. Lobuzina, K.V. (2015). Fundamental electronic library «Ukrainiaka»: technic organization and basic principles of informational resources management. Library. Science. Communication. Proceedings of International Scientific (Kyiv, 6-8.10.2015 p.). Retrieved from: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656 [in Ukrainian].

УДК (021+004):378

Т.Л. Бірюкова

ТВОРЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ БІБЛІОТЕКА-ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСУ (НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ, МЕТОДІВ, ТЕХНОЛОГІЙ)

У статті висвітлюються особливості взаємодії та взаємовпливу інституцій соціальної комунікації, розкриваються нові шляхи співробітництва в системі Бібліотека-Освіта, аналізується творче об'єднання Бібліотека-Освіта як складова розвитку національного інтелектуального ресурсу, наводяться приклади використання інноваційного інформаційного середовища у навчальному процесі кафедри ДІД ОНПУ.

Ключові слова: *інформаційні технології, бібліографічні (документографічні) методи, Web-сайт, наукові інформаційні ресурси, документно-комунікаційні інститути, бібліотека, кафедра ДІД, освіта, творче об'єднання, студентський клуб, національний інтелектуальний ресурс.*

© *Бірюкова Т.Л.*

Т.Л. Бирюкова

ТВОРЧЕСКОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ БИБЛИОТЕКА-ОБРАЗОВАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСА (НАУЧНАЯ КОММУНИКАЦИЯ, ИНТЕГРАЦИЯ ЗНАНИЙ, МЕТОДОВ, ТЕХНОЛОГИЙ)

В статье рассматриваются особенности взаимодействия и взаимовлияния институтов социальной коммуникации, раскрываются новые пути сотрудничества в системе Библиотека-Образование, анализируется творческое объединение Библиотека-Образование как составляющая развития национального интеллектуального ресурса, приводятся примеры использования инновационной информационной среды в учебном процессе кафедры ДИД ОНПУ.

Ключевые слова: *информационные технологии, библиографические (документографические) методы, Web-сайт, научные информационные ресурсы, документо-коммуникационные институты, библиотека, кафедра ДИД, образование, творческое объединение, студенческий клуб, национальный интеллектуальный ресурс.*

T.Л. Birukova

CREATIVE ASSOCIATION LIBRARY-EDUCATION AS AN ELEMENT OF THE NATIONAL INTELECTUAL RESOURCE (SCIENTIFIC COMMUNICATION, INTEGRATION OF KNOWLEDGE, METHODS AND TECHNOLOGIES)

The article deals with the peculiarities of interaction and mutual influence of institutions of social communication, opens new ways of cooperation in Library-Education. The author analyzes the creative association Library-Education as part of the national intellectual resources and examples of the using of innovative information environment in the educational process of the department of DID ONPU.

Keywords: *information technology, bibliographic (documentographic) techniques, Web-sites, scientific information resources, documents and communication institutions, library, department of DID, education, creative union, student club, the national intellectual resources*

Наша країна здійснює активне входження до світового інформаційного простору. Основою успішної інтеграції може бути лише розуміння необхідності приведення інформаційно-технологічного рівня комунікаційних процесів у відповідність до міжнародних вимог та стандартів, модернізації інформаційної сфери діяльності, міжінституціональної інтеракції, підготовки фахівців, спроможних до впровадження інновацій у системі соціальних комунікацій.

Створення електронних інформаційних ресурсів на сьогодні також є невід'ємним напрямом діяльності кожної організації, а особливо закладів, що генерують ресурси знань. Наприклад, у вітчизняних вишах щодня створюється та накопичується знання, яке є результатом наукової діяльності викладачів. Систематизувати наукові ресурси навіть однієї кафедри – робота, що може бути під силу лише фахівцю інформаційного профілю, який отримав під час навчання відповідні навички, і з успіхом застосовує бібліотечні й інформаційно-бібліографічні технології для створення метаданих. Відомо, що бібліотечний документно-комунікаційний інститут постійно працює над поглибленням взаємозв'язків у соціальних комунікаціях, насправді дієвих і необхідних споживачеві. Така співпраця має, передусім, функціональне підґрунтя.

Інформаційна, кумулятивна, меморіальна, культурно-виховна та комунікаційна функції бібліотеки, засновані на загальних функціях документа, поступово вивели документно-інформаційні ресурси та послуги бібліотек за межи приміщень – сприяли віртуалізації. Але інтелектуальний ресурс створюється безпосе-

редньо в бібліотеці. І сприяє відточенню його багатогранності взаємодія з інституціями освітнього та творчого напрямків.

Метою статті є висвітлення нових шляхів співробітництва в системі Бібліотека-Освіта на прикладі кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету.

Документно-комунікаційні інститути функціонують як системи «забезпечення взаємодії людини із зовнішнім середовищем» та існують у вигляді «специфічного середовища професійної, наукової, навчальної та іншої її активності, в якій вона досягає свідомо поставленої мети, що формується внаслідок виникнення потреб у документах» [3].

Виконуючи свої функції, документно-комунікаційні інститути вступають у взаємодію зі споживачами документної (інформаційної) продукції та послуг. Взаємодія та взаємовплив виникають і на міжінституціональному рівні.

Міжінституціональна інтеракція в соціальній комунікації відбувається, щонайменше, у трьох площинах: 1) науковій; 2) технологічній; 3) освітній. На науковому рівні – це діалог у форматі конференцій, семінарів, на сторінках міжнаукових видань, результатом якого є інтеграційні процеси та створення спільного теоретичного доробку. На технологічному рівні – спільне використання стандартів та інших нормативних документів, застосування відповідного програмного забезпечення, створення інформаційних баз і порталів. На освітньому – поява необхідності вивчення суміжних наукових дисциплін з метою більш досконалого оволодіння знаннями та навичками, необхідними для спеціаліста документно-інформаційної сфери діяльності [4].

Бібліотека, як документно-комунікаційний інститут, в якому століттями розроблялася та відображалась інформаційна модель суспільства, очолила і продовжує здійснювати систематизацію національних інформаційних ресурсів. Бібліографічні та документографічні методи, зокрема, аналітико-синтетична переробка документованої інформації, дійсно сприяє її збереженню та релевантному пошуку. Систематизація заснована на бібліотечно-бібліографічній класифікації й індексації, відповідно до міжнародних та вітчизняних стандартів опису документів, відповідає традиціям наукового реферування. Це дозволяє спростити процеси пошуку документа на будь-якому носієві. Відповідно до цього, інформаційні ресурси електронних мереж, будь-то електронна бібліотека, або сайт, що відображає результати наукової діяльності університетської кафедри, коледжу, видавничої організації, стають більш структурованими і доступними для пошукових систем, тобто – для багатьох користувачів.

Відповідно до нового Закону «Про вищу освіту» [1], необхідно, щоб усі наукові та науково-освітні ресурси вишів знаходилися у відкритому доступі. Забезпечити цей процес можливо за рахунок наявності відкритого репозитарію бібліотек вишу та/або побудовою Web-сайту ВНЗ, із відповідним упорядкуванням наукових ресурсів. На жаль, найчастіше Web-сайти переобтяжені великою кількістю поточної інформації, не здатні ще вмістити в себе складне структурування сторінок, яке вимагає побудова наукового ресурсу. Тому на великих Web-сайтах вишів наукова інформація подається лише схематично, в загальному вигляді. Але, треба відмітити, що документація й інформаційне наповнення (контент) Web-сайту вишу, як і будь-якої іншої установи (організації), є факторами формування його іміджу [10].

Проблеми формування електронного наукового ресурсу висвітлюються в колективних монографіях науковців-співробітників Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського [6]. Особливості продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві детально було розглянуто В.М. Горовим [5]. Ці роботи підтверджують думку, що чим ширший спектр доступу до систематизованих повнотекстових і наукових ресурсів, тим більше користувачів відвідує Web-сайт.

Web-сайт як наукове та навчальне комунікаційне середовище та можливості його інформаційного моделювання вивчали Л. Я. Філіпова, А.М. Шелестова [11]. Науковцями підкреслюється, що наявність моделі контенту Web-сайту вишу може сприяти ефективнішій комунікації користувачів і в подальшому – інтеграційному входженню України у світовий інформаційно-освітній простір. З цього логічно виходить, що наявність сайту не тільки розвиває комунікативний простір, а й формує інформаційне сус-

пільство. Тому електронна навчальна документація та наукові праці викладачів мають бути невід'ємною складовою Web-сайту ВНЗ. До того ж, є вкрай важливим є наповнення сайту навчального підрозділу аналітичними матеріалами, оскільки це є одним із початкових етапів формування системи наукових досліджень.

Переваги та можливості електронного репозитарію, створеного на основі технологій за методикою бібліографування джерел, нами вже досліджувалися [2]. Але треба також враховувати, що науковий сайт часто являє собою ресурс із дуже розрізненим контентом, який виходить за межі структури типового репозитарію.

У дослідженні Т.А. Лугової та М.Г. Якубовської вказується на необхідність створення онлайн-бази даних науково-методичного забезпечення кафедри та онлайн-бібліотеки [8]. Це підтверджує нашу думку про доцільність структуризації інформаційного ресурсу шляхом поєднання інформаційно-технологічних принципів та бібліографічних (документографічних) методів.

Практика викладання дисциплін «Основи бібліотекознавства та бібліографознавства», «Інформаційно-бібліографічні технології», «Інформаційні ресурси», «Інформаційний менеджмент» на кафедрі документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету сприяла створенню умов із зануренням у професійне середовище для студентів уже з другого курсу навчання. Цьому сприяє наявність високоякісного науково-педагогічного персоналу кафедри, комп'ютерна лабораторія, мультимедійне обладнання, плідне співробітництво з ОУНБ ім. М. Грушевського, яка надає свої інформаційні ресурси, приміщення, висококваліфіковану допомогу.

На прикладі бібліотеки, нами було проаналізовано інтеракцію між інститутами документної комунікації та її проекцію, яка відображається у ході практичного засвоєння необхідних навичок і набуття професійної компетенції студентів, що навчаються за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність».

Бібліотека – журналістика. Здійснюється надання необхідної інформації на замовлення, підготовка тематичних блоків за актуальною тематикою, складання прес-релізів за проведеними масовими та груповими інформаційними заходами. Для споживача – висвітлення засобами масової інформації роботи сучасної бібліотеки – інновацій, послуг, нових надходжень, інформаційних заходів з відомими особами. Чим ми займаємося в ході практичних занять: створюємо відповідну документацію: прес-релізи для ЗМІ, розробляємо програми, плани заходів, оголошення, запрошення, складаємо інформаційні повідомлення.

Бібліотека – інформаційна аналітика. Пошук тематики, клієнтури, аудиторії для соцопитувань, надання кваліфікованого персоналу та приміщень. Для споживача – підготовка інформаційно-аналітичних досьє за необхідною тематикою, надання інформації в інтернет-блогах бібліотечних відділів. Чим ми займаємося в ході практичних занять: здійснюємо пошук актуальної тематики для споживача, проводимо усні опитування, інтерв'ювання, анкетування з використання соцмереж, польові дослідження, спостереження, обробку результатів та доведення до споживача.

Бібліотека – видавництво. Пошук авторів, створення сприятливих, комфортних умов для роботи в бібліотеці, пошук спонсорів для молодих авторів. Для споживача – налагодження комунікації видавництво-автор-читач. Чим ми займаємося: клубна робота. Студентський клуб «Літературний сад» сприяє виявленню творчої, літературно обдарованої молоді, допомагає авторові вийти на «свого читача» і «свого видавця». Цьому сприяє участь молодих авторів у заходах ОУНБ, зустрічі з уже відомими поетами та письменниками, літературознавцями, видавцями, популяризація творів молодих авторів, співпраця з видавництвом «Лілія» м. Хмельницького. Сторінки клубу, що є у соціальних мережах, надають змогу опублікувати твір, отримати відгуки від читачів [7]. В електронній газеті ОУНБ «Бібліо Пульс» також є куточок поезії від членів клубу «Літературний сад» [9].

Бібліотека – книготоргівля. Рекламування книжкової продукції на спеціалізованих форумах і блогах, організація заходів з місцевими книгарнями, надання місця для продажу книг на території бібліотеки. Для споживача – можливість отримати інформацію про місцеві книгарні, друковані каталоги книг, купівля книг під час проведення спільних інформаційних

заходів, з розкладок у відведених місцях бібліотеки. Чим ми займаємося в ході практичних занять: беремо участь у книжкових форумах. Розробляємо дизайн книжкової продукції. Розробляємо та проводимо інформаційні заходи щодо популяризації книжок, національних традицій та розвитку культури читання.

Бібліотека – архів – це насамперед створення мультимедійного репозиторію. Для споживача – можливість отримання необхідної інформації з періодичних видань Одеси та області, не виходячи з дому. Пошук за автором, назвою друкованого (електронного) видання, необхідною тематикою, періодом виходу в світ. Чим ми займаємось у ході практичних занять: складаємо бібліографічні бази даних з метою закріплення навичок бібліографічного опису та згортання інформації, отримуємо можливість реальної роботи зі спеціалізованим програмним забезпеченням.

Увесь зазначений вище спектр професійно-ділових навичок студенти отримують завдяки співпраці кафедри з Одеською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. М. Грушевського. Розвитку професійної компетенції сприяє і творчо-ділова гра, яка слугує активації мислення. Але, тільки завдяки повному зануренню в процес виробництва інформаційної продукції та послуг, у майбутніх фахівців відбувається дійсне закріплення знань і навичок, отриманих у ході вивчення дисциплін «Інформаційні ресурси», «Інформаційно-бібліографічні технології», «Інформаційний менеджмент», інших дисциплін документно-аналітичного та інформаційно-комунікативного напрямків, що викладаються кафедрою документознавства та інформаційної діяльності ОНПУ.

Творче об'єднання Бібліотека-Освіта, як доведено на прикладі взаємодії кафедри ДІД ОНПУ та Одеської ОУНБ ім. М. Грушевського, сприяє виявленню, розвитку, підтримці творчої молоді, надає можливість підвищити якість інтелектуального продукту до рівня складової національного інтелектуального ресурсу.

Окрім безпосередньої практики в бібліотеці, нами практикується використання інформаційно-бібліотечних і бібліографічних методик у різних напрямках інформаційної діяльності кафедри.

Наприклад, здійснено обґрунтування можливостей підвищення ефективності наукового Web-ресурсу шляхом застосування бібліографічних (документографічних) методів, що підтверджується розробкою та підтримкою Web-сайту, завдяки якому висвітлюється наукова діяльність кафедри ДІД (http://opu-konf.at.ua/).

Використання бібліографічних (документографічних) методів сприяє підвищенню інформативності сторінок наукового Web-сайту. Наприклад, *метод бібліографічного аналізу документів* та складання бібліографічного опису дозволяє систематизувати наукові праці за предметом (галуззю знань, дисциплінами), полегшити пошук документа в бібліотеці. *Анотування* надає загальну інформацію про документ (монографію, науковий збірник, статтю тощо), визначає основні пошукові маркери, терміни, призначення.

Отже, інтеракція документно-комунікаційних інститутів підвищує ефективність системи соціальних комунікацій взагалі, а створення умов для розвитку професійної компетенції майбутніх фахівців за методикою безпосереднього включення в документно-аналітичну та інформаційно-комунікаційну діяльність підтверджує наявність рис навчально-науково-виробничого комплексу у взаємодії «бібліотека-кафедра».

Це висвітлено і в роботі над створенням та подальшою підтримкою наукового Web-сайту кафедри, яка сприяла розв'язанню низки навчальних, науково-практичних та інформаційно-технологічних проблем. А саме – надало змоги:

1) висвітлити наукову та навчальну діяльність кафедри в інтернет-мережі;

2) систематизувати матеріали за результатами наукової діяльності кафедри;

3) довести, що симбіоз інформаційних технологій та бібліографічних (документографічних) методів, застосований у побудові контенту наукового Web-сайту, сприяє підвищенню його інформативності.

Кінцевим результатом цієї роботи є надання користувачеві вичерпної інформації з потрібних питань.

Творче об'єднання Бібліотека-Освіта сприяє виявленню талановитих особистостей і допомагає їм поліпшити свої здібності безпосередньо у діалозі зі споживачем і фахівцями, довести власний інтелектуальний продукт до рівня складової національного інформаційного ресурсу.

Використані джерела

1. Про вищу освіту : Закон України (поточна редакція від 16.01.2016) // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38, ст. 2004.

2. Бірюкова Т. Інноваційні технології створення та використання інформаційно-бібліографічної продукції / Т. Бірюкова, Н. Корольчук ; заг. ред. В.Г. Спрінсяна // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : зб. матеріалів VII Міжнародної наук.-практ. конф. – Одеса : Грінь Д.С., 2014. – С. 72-78.

3. Бірюкова Т.Л. Методологічні підходи до дослідження функцій документно-комунікаційних інститутів / Т.Л. Бірюкова // Вісник Кн. палати України. – 2013. – № 8. – С.31-34.

4. Бірюкова Т. Міжінституціональна інтеракція в соціальній комунікації: документно-комунікаційні інститути та освітній процес / Т. Бірюкова // Аркадія : культурологічний та мистецтвознавчий журнал. – 2014. – № 4. – С. 81-83.

5. Горовий В. Особливості продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві / В. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – 2014. – Вип. 39. – С. 11-25. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/npnbuimviv_2014_39_3.pdf. – Заголовок з екрана.

6. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій : монографія / О.С. Онищенко та ін. ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К. : Нац. б-ка України ім. Вернадського, 2011. – 222 с.

7. Клуб «Літературний сад» м. Одеса. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vk.com/club_lit_sad. – Заголовок з екрана.

8. Лугова Т.А. Новітні технології автоматизації роботи з документами на кафедрах вищих навчальних закладів / Т.А. Лугова, М.Г. Якубовська // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : зб. матеріалів VIII Міжнародної наук.-практ. конф. / заг. ред. В.Г. Спрінсяна. – Одеса : ФОП «Гаража», 2015. – С. 399-408.

9. Поезія від членів клубу «Літературний сад» // Бібліо Пульс. – С. 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.calameo.com/read/ 0043725169a8e7cd661d1. – Заголовок з екрана.

10. Спрінсян В.Г. Ресурси та технології інформаційного менеджменту : навч. посібник / В.Г. Спрінсян, Т.Л. Бірюкова. – Одеса : ОНПУ, 2012 . – 252 с.

11. Філіпова Л. Інформаційне моделювання контенту університетського веб-сайту: загальні принципи та методика / Л. Філіпова, А. Шелестова // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 3. – С. 17-19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkp_2014_3_7.pdf. . – Заголовок з екрана.

References

1. Law of Ukraine on High Education 16.01.2016. (2014). Vidomosti Verkhovnoi Rady, 37-38 [in Ukrainian].

2. Biriukova, T. (2014). Innovative technologies of creation and using of informational-bibliographic production. V.H. Sprinsiana (Eds.). Informational education and professional-comunicative technologies of XXI century. Proceedings of the 7th International Scientific and Practical conference. (pp. 72-78). Odesa : Hrin D.S. [in Ukrainian].

3. Biriukova, T.L. (2013). Methodological approaches of the research of document-communicative institutions functions. Visnyk Kn. palaty Ukrainy, 8, 31-34 [in Ukrainian].

4. Biriukova, T. (2014). Interinstitutional interaction in social communications: documental-communicative institutions and educational processes. Arkadiia : kulturolohichnyi ta mystetstvoznavchyi zhurnal, 4, 81-83 [in Ukrainian].

5. Horovyi, V. (2014). Peculiarities of the scientific information education in the native scientific production. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, 39, 11-25. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/npnbuimviv_2014_39_3.pdf [in Ukrainian].

6. Onyshchenko, O. S. (Eds.). (2011). Integration of Ukraine in the world community in the context of the development of the librarian informational technologies. Kyiv: Nats. b-ka Ukrainy im. Vernadskoho [in Ukrainian].

7. Club «Literary garden» c. Odesa. Retrieved from http://vk.com/club_lit_sad [in Russian].

8. Luhova, T. A. & Yakubovska, M. H. (2015). Innovative technologies of the automatization of work with documents at the chairs of the universities. Proceedings of the International Scientific and practical conference. V. H. Sprinsiana (Eds.). (pp. 399-408). Odesa: FOP «Harazha».

9. Poetry from the members of club «Literary garden». Biblio Puls, 3. Retrieved from http://ru.calameo.com/read/ 0043725169a8e7cd661d1 [in Russian].

10. Sprinsian, V. H. (2012). Resources and technologies of informational management. V. H. Sprinsian, T. L. Biriukova. Odesa: ONPU [in Ukrainian].

11. Filipova, L. & Shelestova, A. (2014). Informational modelling of the content of the university site: general principles and methodises. Visnyk Knyzhkovoi palaty, 3, 17-19 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkp_2014_3_7.pdf [in Ukrainian].

УДК 021:061.3:94(477) «1926»

В.Ю. Соколов

ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД БІБЛІОТЕЧНИХ РОБІТНИКІВ (1926) ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

(продовження статті, перша частина опублікована у №2, 2015 р.)

У статті проаналізовано роботу секцій, тематику основних доповідей та коло питань, що обговорювалися на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників (1926); охарактеризовано основні завдання та тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні у другій половині 1920-х рр. Досліджено значення резолюцій з'їзду для розвитку бібліотечної теорії та практики в зазначений період, зокрема для організації в країні бібліотечної мережі; значення впливу рішень даного форуму на процеси формування різних типів бібліотек, на форми і методи їхньої культурно-масової роботи, на покращення комплектування бібліотечних фондів, підготовку та перепідготовку бібліотечних кадрів та ін.

Ключові слова: *1920-1930 рр.; Україна; бібліотекознавство; бібліотечна справа; історія бібліотечної справи; бібліотечні з'їзди; державна політика в бібліотечній справі; Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників.*

В.Ю. Соколов

ПЕРВЫЙ ВСЕУКРАИНСКИЙ СЪЕЗД БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ (1926) И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ

Проанализирована работа секций, тематика основных докладов и круг вопросов, которые обсуждались на Первом Всеукраинском съезде библиотечных работников (1926); охарактеризованы основные задачи и тенденции развития библиотечного дела в Украине во второй половине 1920-х гг. Исследовано значение резолюций съезда для развития библиотечной теории и практики в указанный период, в частности для организации в стране библиотечной сети; значение влияния решений данного форума на процессы формирования различных типов библиотек, на формы и методы их культурно-массовой работы, на улучшение комплектования библиотечных фондов, подготовку и переподготовку библиотечных кадров и др.

Ключевые слова: *1920-1930 гг.; Украина; библиотековедение; библиотечное дело; история библиотечного дела; библиотечные съезды; государственная политика в библиотечном деле; Первый Всеукраинский съезд библиотечных работников.*

© Соколов В.Ю.

V. Sokolov

FIRST ALL-UKRAINIAN CONGRESS OF LIBRARY WORKERS (1926) AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF LIBRARIES IN UKRAINE

We analyze the work of sections, the main themes of the reports and the range of issues discussed at the First All-Ukrainian Congress of the library workers (1926); described the main challenges and trends in the development of libraries in Ukraine in the second half of the 1920-ies. Twentieth century. Investigated the value of the congress resolutions for the development of library theory and practice in a given period, in particular for the organization of the country's library network; the value of the impact of the decisions of the forum on the formation of different types of libraries, the forms and methods of cultural work, to improve the acquisition of library funds, training and retraining of library staff and others.

Tags: *1920-1930; Ukraine; library science; librarianship; history of librarianship; library congresses; government policies in librarianship; First All-Ukrainian Congress of librarians.*

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників була заслухана доповідь завідувача сектора друку ЦК КП(б)У 1925-1927 рр. В. Фурера (1903-1937) (Харків) та співдоповідь Фабера (Вінниця), в яких було ознайомлено делегатів з'їзду з методами поглибленої роботи читачів з газетою в бібліотеці [13, 37-40]. Гострій критиці на з'їзді піддали доповідь завідувача сектора соціально-економічної літератури Держвидавництва України (ДВУ), професора Інституту марксизму-ленінізму А. Річицького (справжнє прізвище – А. Пісоцький) (1893-1934) про роботу державних та громадських видавництв. В обговореннях та резолюції з'їзду було вказано на відсутність зв'язку ДВУ з бібліотечними об'єднаннями, недостатню кількість видань українською мовою та мовами нацменшин, технічної та спеціальної літератури, зокрема для села, небажання враховувати результати вивчення інтересів читачів, поганий стан книготорговельної мережі та ін. На з'їзді зазначалося, що розповсюдженню видань українською мовою заважає значне збільшення цін на книги, що також негативно впливає на розвиток українізації бібліотечної справи [13, 75-76]. Приблизно через рік після з'їзду член ЦК КП(б)У, народний комісар освіти (з 1927) М. Скрипник (1872-1933) у своїй доповіді на Всеукраїнській нараді профспілкових бібліотечних робітників (1927) зазначав, що «відсоток української книжки в держбібліотеці до загальної кількості книжок становить всього лише 1%, ... у масовій бібліотеці – 15-18%, однак ще не скрізь» [15, 830].

Здобувши владу в Україні та в інших національних республіках, більшовики повинні були у різних формах завойовувати прихильність населення. Однією з них була кампанія, спрямована на вкорінення свого впливу на місцях, створення власного партійного кадрового потенціалу з представників місцевого населення. Така політика, що була запроваджена 1923 р., отримала назву коренізації. В Україні вона здійснювалась у формі українізації, яка передбачала поширення марксистсько-ленінської освіти, залучення українців до партії, надання їм посад, широку підтримку української культури, запровадження української мови в партійному та державному діловодстві, розширення вживання національних форм з новим ідеологічним змістом у сферах освіти, культури, преси, видавничої справи тощо. Після усунення з посади наркома освіти О. Шумського (1890-1946) за поширення антиросійських настроїв в Україні, з березня 1927 р. справу українізації продовжив М. Скрипник, під час керування якого на зазначеній посаді, українізація досягла своєї кульмінації. З метою поширення українізації та розвитку бібліотечної справи передбачалося: значно розширити мережу бібліотек; планомірно й організовано постачати українську книгу в книгозбірні за місцевими запитами; залучати активних читачів до практичної роботи в бібліотеках; доки не побудована мережа стаціонарних бі-

бліотек, посилити діяльність пересувних бібліотек та роботу книгонош у гуртожитках, цехах, майстернях тощо [14, 173]. Звичайно, у зв'язку з вищенаведеним, Наркомос основну увагу приділяв розвитку роботи з масовим читачем, культурно-масовій діяльності книгозбірень. Зокрема, на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників зазначалося про важливість культурно-масової політосвітньої роботи всіх типів і видів бібліотек, акцентувалася увага на організації вечорів книги, театралізованих творчих зустрічей і бесід, голосних читань, доповідей, лекцій, які слід узгоджувати з виробничо-професійними та соціально-побутовими інтересами слухачів. На з'їзді було також зазначено про певні недоліки бібліотечної роботи: часте проведення загальних кампаній у бібліотеках, які не призводять до практичних результатів, зокрема підвищення показників книговидачі, зокрема видань українською мовою. Наголошувалося також на незадовільному обслуговуванні представників нацменшин, недостатньому вивченні їхніх читацьких запитів, виробничо-професійних інтересів та соціально-побутових особливостей життя та ін.

Для подальшого розвитку українізації делегати з'їзду визначили як державне завдання – забезпечення обов'язковим «всеукраїнським» примірником книжкових фондів масових бібліотек. У резолюції на доповідь І. Розенгауза «Чергові завдання бібліотечного будівництва на Україні» підкреслювалося, що обов'язковий всеукраїнський примірник необхідний як «засіб забезпечити наявність української літератури в округових бібліотечних центрах, бо ця книжка надто потрібна для українізації самого фонду і пропаганди української книжки» [13, 9]. На з'їзді також зазначалося, що справу українізації бібліотечних фондів гальмує недостатня кількість української книги, що надходить від видавництв, та недостатнє поповнення, в цілому, фондів бібліотек. Завдання українізації було одним з основних у діяльності бібліотек у цей період [16, 38]. Акцентувалася увага на ініціюванні заходів щодо українізації педагогічних установ, клубів та інших закладів культури. У праці М.О. Авдієнка «Народна освіта на Україні», що була опублікована 1927 р., аналізувалися питання українізації установ політосвіти, зокрема поповнення бібліотек українською книгою. Констатувалося, що на момент дослідження, книги українською мовою становили лише 19% бібліотечних фондів, у той час як російською – 73% [2, 70]. Керуючись статистичними даними (кількість бібліотек, хат-читалень, книжок, читачів), автор відзначав, що хоча мережа бібліотек в Україні і зросла, проте більшість із них мають дуже мало книг. Він також зауважував, що справа обліку бібліотек є настільки недосконалою, що навіть власне об'єкт «бібліотека» ще не зовсім визначений. Відмічаючи недоліки статистичних даних, видатний політичний і громадський діяч М.О. Авдієнко (1886(1892?)-1937) зазначав, що «теперішній стан первісної реєстрації в бібліотеках не дає змоги зібрати потрібний матеріал про рух читачів, книжок, газет» [2, 66].

Делегатами Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників було детально обговорено доповідь заступника начальника Головліту (Головного управління у справах літератури і видавництв) Латинського про вилучення антирадянської літератури з бібліотек. Уперше публічно було поставлено завдання вилучення «шкідливої літератури буржуазного змісту» з бібліотек, читалень, книгарень тощо [13, 68-70]. З другої половини 1920-х рр. бібліотечна цензура дедалі посилювалася, значною мірою цьому сприяла інструкція НКО УСРР «Про порядок перегляду літератури на предмет її ідеологічного спрямування та вилучення шкідливої літератури з книгозбірень і читалень, книгарень та кіосків ринку» від 21 грудня 1925 р., яку вперше було оголошено саме на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників, з високої трибуни якого у доповіді Латинського відкрито повідомлялося про використання в процесі бібліотечної роботи списків забороненої літератури, складених Головлітом та Укрлітом [18, 32]. За зазначеною інструкцією слід було вилучати: твори, що містять релігійну пропаганду, крайній націоналізм, поширення національної ворожнечі; антирадянські агітаційні брошури, кадетські, есерівські, меншовицькі, анархістські та інші видання, що становили опозицію партії більшовиків; книги, що захищали та пропагували окультизм, спіритизм, теологію,

а також твори з хіромантії, магії, сновидіння та ін. Необхідно було вилучати також популярну економічну літературу, яка за своїм змістом суперечила завданням соціалістичного будівництва, видавалася до Жовтневої революції та за доби визвольних змагань українського народу (1917-1921), а також документи антисемітського характеру.

З другої половини 1920-х рр., після прийняття низки партійних постанов, бібліотеки дедалі більше перетворювалися на політосвітні заклади, посилювалася радянська цензура щодо книжкових фондів, запроваджувалися так звані «регулярні чистки» книжкового фонду від ідеологічно «шкідливої літератури». Проте, ще в першій половині 1920-х рр. були розроблені спеціальні документи, зокрема різного роду списки, розпорядження, інструкції (наприклад, «Інструкція про перегляд книжкового складу бібліотек і вилучення контрреволюційної та антихудожньої літератури» (1923) та ін.), що були спрямовані на очищення фонду від так званих «ідеологічно застарілих книжок». Проте критерії щодо вилучення видань були настільки широкі, що під категорію «шкідливої літератури» часто підпадали значні масиви наукових праць, високохудожніх творів українського та світового письменства та літературознавства. Як засвідчують статистичні дані, за 1925-1926 рр. в Україні працівники спеціальних комісій перевірили 586 бібліотек (з них 265 шкільних) і вилучили 77 291 одиницю «шкідливих книг». Усього в Україні 1926 р. діяло 5 455 бібліотек у селах та 808 – у містах (загалом – 6 263) [10, 141; 15, 829]. Водночас керівництво Головліту, в особі доповідача Латинського, зазначало, що робота з вилучення «шкідливих книг» тільки почалася. Для розгортання кампанії з відбору ідеологічно ворожої літератури 1926 р. Наркомат освіти України асигнував майже 10 тис. крб. [12, 89]. Безперечно, така діяльність радянської цензури мала катастрофічні наслідки. Вона знищувала не лише друковане слово в Україні, а й руйнувала освіту і духовність народу, оскільки вилучалися не тільки книжки М. Грушевського, Л. Юркевича, Д. Яворницького, М. Туган-Барановського, Д. Донцова, М. Могилянського, О. Шульгіна, А. Кащенка та інших відомих українських науковців і громадських діячів, а й навіть твори Т. Шевченка, Л. Толстого, В. Плеханова, Г.-Х. Андерсена, Г. Бічер-Стоу та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних класиків. При наукових бібліотеках утворювалися так звані «спецхрани», що формувалися переважно з літератури, забороненої до широкого вжитку з ідеологічних міркувань та яка була вилучена з основних фондів різних бібліотек. У книгозбірнях утворювалися спецфонди, які поділялися за рівнем допусків, залежно від «потенційної небезпеки» літератури для радянського ладу.

У резолюції з'їзду, обговорюючи питання про визначення критеріїв «шкідливої літератури», було підкреслено, що треба залишати ту літературу, що сприяє культурному зростанню робочого класу, і вилучати ту, що «шкідливо впливає на класову самосвідомість широких мас, літературу, що розпалює національну боротьбу та релігійний фанатизм». Зокрема, було зазначено, що слід керуватися списками, підготовленими заздалегідь, ретельно ставитися до підбору та складу комісій з перевірки фонду бібліотек. За рішенням делегатів з'їзду планувалося завершити вилучення «шкідливої літератури» 1927 р., для чого потрібно було розробити відповідні «списки забороненої центральними органами в справах друку літератури» [13, 68-69]. Проте, в умовах тоталітарного режиму, вилучення «шкідливої літератури» в Радянському Союзі продовжувалося і в наступні періоди розвитку бібліотечної справи, оскільки завжди треба було притримуватися ідеологічно витриманої лінії політики партії на кожному з етапів «соціалістичного» будівництва.

У другій половині 1920-х рр. було сформовано розгалужену мережу державних установ, що здійснювали політичну цензуру бібліотечної діяльності. Головними складовими в ній були відділи Наркомосу УСРР, передусім Головліт та Головполітосвіта. Утвердження монополізму на ідеологію і культуру вимагало також перебудови бібліотечної діяльності, чому сприяла Постанова ЦК ВКП(б) «Про покращення бібліотечної роботи» (1929), в якій ішлося про необхідність розширити мережу бібліотек, поліпшити їхнє матеріальне становище, організувати планову підготовку фахівців, залучати до читання широкі маси трудя-

щих, ліквідувати міжвідомчу неузгодженість у роботі та ін. Зазначалося також про необхідність упродовж 1929-1930 рр. бібліотечні фонди «очистити від ідеологічно шкідливої, застарілої, що не відповідає даному типу бібліотеки, літератури». Цим документом визначалися напрями бібліотечної цензури публічних бібліотек. До «ідеологічно шкідливої» літератури були віднесені твори колишніх керівників Жовтневої революції, яких поступово перетворили на «ворогів народу». Налякані чисельними інструкціями, циркулярами і наказами бібліотекарі вилучали навіть твори діючих політиків. Проте, передусім, із фондів публічних бібліотек вилучалися твори українських репресованих авторів, погляди яких суперечили існуючій ідеології та яких звинувачували у буржуазному націоналізмі і відході від марксистсько-ленінського вчення. Головліт здійснював каральну політику щодо представників української інтелігенції, які не сприймали насильницьких та демагогічних форм впливу на суспільну свідомість та виступали проти підпорядкування літературної творчості ідеологічним завданням побудови нового суспільства. Замість вилученої літератури фонди бібліотек комплектувалися творами класиків марксизму-ленінізму, політичними брошурами, атеїстичними працями та іншою «ідеологічно витриманою літературою». З одного боку, запровадження цензури у бібліотечну діяльність сприяло перетворенню бібліотек з інформаційної установи у заклади політосвіти, з іншого – в результаті проведення «масових чисток» бібліотечних фондів, бібліотеки втратили багато цінної літератури, серед якої були твори вітчизняної та зарубіжної класики, видатні праці природничонаукової та суспільно-політичної думки. За період 1926-1931 рр. у результаті роботи відповідних комісій з «перегляду» бібліотечних фондів було вилучено до 60% загальної кількості книг масових бібліотек, значна частина яких знищувалася та йшла на переробку до паперових фабрик [18, 33].

У доповіді представника Центральної профспілки Робос (Робітники освіти) І. Слуцькина делегатів з'їзду було ознайомлено з питаннями покращення матеріального стану, нормування та охорони праці бібліотекарів. У доповіді наголошувалося на тому, що слід поступово довести зарплату бібліотекарів до рівня оплати робітників соціального виховання (або сільських вчителів) у селах та до рівня зарплати відповідних груп працівників освіти в містах [15, 835]. З'їзд ухвалив курс на посилення охорони праці бібліотекарів, встановлення чітких нормативів праці, залучення всіх бібліотечних працівників до профспілки Робос. Зокрема, було запропоновано ухвалити генеральним колективним договором 4-6-годинний робочий день для бібліотекарів, зрівняти матеріальний і правовий стан бібліотекарів (пенсії, надбавки, відстрочку від військової служби, пільги у навчанні дітей в школі та ін.) і працівників освіти. Пропонувалося нормування штату біб-ліотек поставити в залежність від кількості книговидачі, величини фонду, числа читачів, особливостей роботи бібліотеки (довідкової роботи, пересувної, науково-бібліографічної, керування бібліотечними гуртками тощо) [13, 89]. Незважаючи на зростання в 1920-х рр. в Україні кількості профспілкових бібліотек, зокрема профспілки Робос, фонди зазначених книгозбірень часто не відповідали поставленим завданням розвитку бібліотечної справи. 1926 р. в Україні було 1 413 профспілкових бібліотек (2,5 млн книг), 1927 р. – 2 188 (майже 4 млн книг), якими користувалося більше 500 тис. читачів [17, 166]. Проте, у зв'язку з недостатнім фінансуванням даних бібліотек, не вистачало фахової літератури, підручників національною мовою, оскільки фонди комплектувалися, здебільшого, літературою, що була видана в Москві [14, 172].

На секційних засіданнях з'їзду, окрім обговорення пленарних докладів, було заслухано низку спеціальних доповідей. В організаційно-технічній секції заслухано доповіді: «Комплектування робочого книжково-бібліотечного ядра» О. Прозоровської (Харків); «Предметний каталог» Д. Балики (Київ) і співдоповідь на цю ж тему Б. Боровича (Харків); «Самоосвіта та роль в ній бібліотеки» Л. Когана (Одеса); «Про довідкову роботу» Т. Акаловської (Харків). Наприклад, за доповіддю Т. Акаловської на з'їзді було ухвалено рішення про важливість підвищення ефективності та широкого впровадження довідкової роботи, що повинна здійснюватися в кожній бібліотеці і сприяти виконанню

основних її завдань. Наголошувалося, що для якісного виконання даного виду роботи необхідно враховувати тип та читацький склад конкретної бібліотеки.

У секції перепідготовки бібліотечних робітників були представлені такі доповіді, як «Підготовка та перепідготовка бібліотечних робітників на Україні» О. Троїцької (Харків) та «Бібліотечні об'єднання» Л. Когана (Одеса). В секції державних бібліотек: «Про завдання кабінетів марксизму-ленінізму» Я. Розанова (Київ); «Бібліографічна робота державних бібліотек» Б. Боровича (Харків); «Статут державної бібліотеки» І. Вугмана (Одеса). В секції дитячих бібліотек: «Бібліотечна робота серед дітей» та «Науково-дослідча робота над вивченням дитячої бібліотечної роботи» Г. Марголіної (Київ); «Розповідання в бібліотечній роботі серед дітей та підлітків» В. Бер (Одеса) [3, 80]. Активна робота секцій викликала значний інтерес серед делегатів з'їзду. Наприклад, на обговоренні доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Когана були присутні більше половини делегатів з'їзду [9, 51]. Зокрема, активну участь у роботі з'їзду брали 10 членів Київського бібліотечного об'єднання, що було організовано 1924 р. і охоплювало 1926 р. 229 бібліотечних працівників (181 жінка і 48 чоловіків). Із зазначених 10 членів Київського бібліотечного об'єднання двоє було керівниками секцій, семеро – активно працювали в комісіях, п'ятеро – доповідачами, які ознайомили делегатів з'їзду з питаннями вивчення читачів, організації предметного каталогу, бібліотечної та науково-дослідної роботи дитячих бібліотек, діяльності кабінетів та відділів марксизму-ленінізму в бібліотеках.

Під час обговорення діяльності бібліотечних об'єднань делегати з'їзду висловили важливі конструктивні ідеї про необхідність демократизації організаційної структури, удосконалення форм і методів роботи, уніфікацію правил об'єднань та ін. З'їзд ухвалив «Положення про бібліотечні об'єднання». Констатовано, що об'єднання повинні охоплювали всіх міських бібліотекарів, тобто з'їзд постановив створювати бібліотечні об'єднання у кожному місті. Під час обговорень делегати з'їзду часто ототожнювали бібліотечні об'єднання з виробничими нарадами, де колективно вирішувалися організаційні та методичні питання бібліотечної справи, науково-дослідної роботи бібліотек, професійної підготовки кадрів, бібліотечного побуту та виробництва в цілому. У своїй доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Коган зазначав, що дані професійно-громадські організації мають, переважно, практичний характер, тобто, фактично, виконують функції виробничої організації, а не тільки професійної чи бюрократичної, як певна частка апарату Політосвіти [13, 86-87; 9, 53]. Було ухвалено, що бібліотечні об'єднання повинні функціонувати в певній єдності з політикою та завданнями організаційного центру. Делегати з'їзду постановили, що організаційним центром бібліотечних об'єднань, які, в більшості, вирішують методичні питання та питання професійної підготовки, повинна бути центрально-округова бібліотека або Кабінет політосвітробітника. З'їзд більше схилявся до посилення спільної праці бібліотечних об'єднань та структур політосвіти. Своєрідним штабом і базою бібліотечних об'єднань, за думкою Л. Когана, можуть бути Кабінети бібліотекаря, що утворювалися в той час [9, 52]. Доповідач зазначав, що бібліотечні об'єднання слід розподіляти на секції там, де існують бібліотеки різних типів (наукові, політосвітні, профспілкові, військові та ін.). Організація секцій можлива за трьома напрямами: за об'єктом праці (наприклад, секція методики роботи, секція роботи серед дітей та ін.), за характером праці (типом бібліотек, наприклад, секція наукових бібліотек, секція клубних бібліотек та ін.), за національною ознакою (секція єврейська, німецька та ін.). За найбільш доцільний, визначено перший напрям (організація секцій за об'єктом праці, окрім дитячих бібліотек, що мають окрему секцію), який дозволяв запобігти паралелізму в роботі. За думкою Л. Когана, бібліотечні об'єднання повинні охоплювати всіх працівників бібліотек, звичайно, на добровільних засадах професійної зацікавленості робітників [9, 53-54]. Проте, пропозиції доповідача щодо організації сільських бібліотечних об'єднань з'їзд відхилив як передчасні. Основними формами роботи бібліотечних об'єднань, за рішенням з'їзду, повинні були бути бібліотечні конференції, семінари, гурткові

заняття, секційні зібрання, які сприятимуть підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників та більш раціональній організації бібліотечної справи. В резолюції з'їзду наголошувалося, що «Положення про бібліотечні об'єднання» потребує певного удосконалення [13, 87].

Актуальною для розвитку бібліотечної справи досліджуваного періоду була й доповідь О. Троїцької, яка запропонувала концепцію розвитку бібліотечної освіти в Україні за принципом централізованої підготовки за розробленими типовими програмами, які слід було пристосовувати до місцевих умов [13, 51]. У доповіді наголошувалося, що підготовка кадрів повинна здійснюватися через бібліотечні об'єднання та журнали, спеціальні гуртки та курси. Особливий акцент ставився на марксистські гуртки, в яких здійснювалася політична підготовка бібліотекарів. У другій половині 1920-х рр. почалася поступова заміна професійних бібліотечних кадрів радянськими бібліотекарями, а керівного складу бібліотек – переважно членами партії. На з'їзді зазначалося про важливе значення педагогічної діяльності бібліотечних працівників, про складнощі та недоліки виконання політосвітніх та виховних завдань, що покладені на бібліотеки, про залучення читачів до активної культурно-освітньої роботи. Особливу увагу на з'їзді делегати приділяли піднесенню культурно-освітнього та політичного рівня бібліотекарів, які мали поповнювати ряди радянської інтелігенції, виховуючи нове покоління в дусі «комуністичної» (партійно-бюрократичної) ідеології.

У справі підготовки та перепідготовки бібліотекарів делегати з'їзду рішуче висловлювалися про необхідність усунення кустарництва, непродуктивного паралелізму роботи, розпорошення сил і засобів, що часто траплялися в підготовці спеціалістів у 1920-х рр. На з'їзді було визначено за потрібне організовувати підготовку кадрів за принципами централізації, а перепідготовку за принципами децентралізації (тобто на місцях). Для підготовки бібліотечних кадрів слід організовувати відповідні кафедри в політосвітінститутах, бібліотечні секції на політосвітфакультетах; створювати окремі бібліотечні технікуми; організовувати міжокругові семінари на той час, доки не будуть відкриті нові бібліотечні заклади. Перепідготовку і підвищення кваліфікації міських бібліотечних працівників повинні здійснювати, головним чином, бібліотечні об'єднання та бібліотечні секції кабінетів політосвітробітника. Перепідготовку працівників сільських бібліотек слід проводити у формі короткотермінових округових семінарів (щорічно, не менше одного разу на рік протягом 1-2 місяців), періодичних курсів-конференцій (протягом 5-10 днів три-чотири рази на рік), систематичних окружних і районних нарад та системи заочного навчання [13, 53]. З метою підготовки молодих науковців, пов'язаних з бібліотечною практикою, з 1926/1927 навчального року у Всенародній бібліотеці України (ВБУ) (нині – Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського НАН України (НБУВ)) під керівництвом її першого директора С.П. Постернака (1885-1938) було утворено аспірантуру (на основі «Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства»). Важливим засобом поєднання навчання з практикою стало викладання всіх фахових дисциплін в аспірантурі провідними фахівцями ВБУ. Історію, теорію та методологію бібліографії, європейську бібліографію викладав М. Сагарда, російську та українську бібліографію – М. Ясинський, загальне бібліотекознавство – В. Іваницький, бібліотечну техніку – В. Козловський, книгокористування – Д. Балика. Окрім того, при ВБУ було організовано річні курси з підготовки бібліотекарів.

Орієнтація на розвиток загальнодоступних масових (політосвітніх) бібліотек, що була задана на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників, спричинила їхнє суттєве збільшення. В Україні за другу половину 1920-х рр. кількість бібліотек і книжкових фондів виросла майже вдвічі [1, 44]. Наприклад, 1927 р. на честь десятої річниці Жовтневої революції уряд УСРР виділив значні кошти на поповнення бібліотек новими книгами. На ці гроші було сформовано і надіслано до сільських бібліотек 1 300 комплектів книг (по 200 книг у кожному), 700 – для бібліотек робітничих клубів (на цей час у робітничих клубах діяло приблизно дві тисячі бібліотек), 500 – для шкільних бібліотек, 250 – для книгозбірень нацменшин [5, 101]. Проте, стан

розвитку бібліотечної справи не відповідав висунутим завданням – бібліотечна мережа не охоплювала всіх населених пунктів, існувало багато дрібних (з фондом у кількасот книг) бібліотек, заважала міжвідомча неузгодженість роботи бібліотек та ін. До того, незважаючи на всі зусилля, спрямовані на боротьбу з неписьменністю, в Україні 1928 р. налічувалося 5 млн неписьменних віком 14-35 років [4, 99].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. в Радянському Союзі (звичайно, і в Україні) почало формуватися нове нормативно-правове поле бібліотечної справи (постанови ЦК ВКП(б) «Про обслуговування книгою масового читача» (1928) та «Про поліпшення бібліотечної роботи» (1929), лист УПО НКО УСРР про бібліотечну роботу (1929) та ін.). У постанові «Про обслуговування книгою масового читача» вимагалося покращити роботу видавництв, бібліотек і громадського активу із забезпечення та обслуговування книгами читачів, а також розширити мережу бібліотек. Керуючись вказівками постанови, з 1929 р. до 1932 р. видавництва збільшили книжкову продукцію на 83%, незважаючи на те, що зі згортанням НЕП, 1930 р. припинили діяльність приватні видавництва. Бібліотеки дедалі більше поповнювали фонди саме новими виданнями. Проте, як зазначалося в постанові, фонди бібліотек були засмічені застарілою, а то і просто «ворожою літературою». Тому за вказівками партійних комітетів створювалися спеціальні комісії, які методично обстежували кожну бібліотеку і перевіряли, в основному, за списками, весь фонд на «ідеологічну відповідність» кожної одиниці зберігання. 1929 р. була відтворена діяльність Центральної бібліотечної комісії, що перестала функціонувати 1924 р., але вже в нових умовах роботи Наркомосу (посилення централізації, уніфікації, бюрократизації тощо). Її функції вже відрізнялися від колишньої – основним завданням комісії тепер постала координація й узгодження розробки загальних заходів розвитку бібліотечної справи в Україні з бібліотечною політикою центральних союзних керівних установ Радянського Союзу.

1929 р., на основі досвіду, отриманого в попередні роки боротьби з неписьменністю, за ініціативи комсомольців Москви, по всій країні почався бібліотечний похід, що ставив за мету зробити кожного трудівника другом книги і постійним читачем бібліотеки. Цього ж року ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про поліпшення бібліотечної роботи», де відмічалося про незадовільний стан бібліотечної роботи, відставання її від темпів реконструкції народного господарства. Цікаво, що про важливість питань активізації культурно-масової роботи бібліотек, розвиток форм і методів цієї роботи, залучення читачів до неї, створення бібліотечних рад, пропаганди книг і читання, що були в центрі уваги культпоходу та вищезгадуваної постанови, також зазначалося на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників. У численних інструкціях та постановах другої половини 1920-х рр., так само, як і на з'їзді, вказувалося на необхідність: перетворення бібліотеки в орган класового виховання професійних мас шляхом широкого розповсюдження радянської (особливо, політичної) книги; пильного спостереження колективом бібліотеки за ідеологічною відповідністю (класовою витриманістю) матеріалу, що читається; розширення мережі бібліотек; збільшення книжкових фондів; покращення матеріального стану бібліотек і бібліотечних працівників; посилення рекомендаційно-бібліографічної роботи; організації та проведенні конференцій, лекцій, доповідей, консультацій і літературних читань тощо. На XI Всеукраїнському з'їзді Рад (1929) також розглядалися питання розвитку бібліотек. Для виконання його вказівок Наркомосвіти УСРР склав п'ятирічний план бібліотечного будівництва, в якому, зокрема, передбачалося довести кількість бібліотек на селі до кількості сільрад. На цей час (1929) у селах України, де проживало приблизно 76% населення, було майже 8 000 бібліотек (всього – 9 386 бібліотек, 5,8 млн одиниць книжкового фонду і 1,3 млн читачів). Для порівняння, 1925 р. в Україні було 5 199 бібліотек (1,2 млн читачів), 1926 р. – 6 263 бібліотеки, з яких у селі – 5 455. 1927 р. кількість масових бібліотек в Україні досягла 6 923, які обслуговували 1,2 млн читачів. Проте, 1927 р. у селі одна бібліотека припадала на сім сіл [10, 142-143; 15, 829-831]. 1928 р. в Україні було 7 816 бібліотек (майже 5,5 млн книг), з яких 6 597 – сільських і 1 219 – міс-

ких. Така динаміка зростання продовжувалася і в наступні роки [4, 101; 10, 142-143; 15, 829-831]. 1932 р. (кінець першої п'ятирічки) в Україні було вже понад 11 тис. бібліотек, більше 20 млн одиниць книжкового фонду і приблизно 3 млн читачів [15, 829-831]. Проте, незважаючи на всі зусилля та зростання кількості бібліотек і книжкового фонду майже вдвічі, план бібліотечного будівництва на першу п'ятирічку не було виконано внаслідок незадовільного фінансування, оскільки місцевих коштів, зокрема колгоспів, для цієї справи не вистачало [11, 68]. Навіть на кінець першої п'ятирічки не всі райони України мали свої бібліотеки [7, 9]. Наприкінці 1920-х – на поч. 1930-х рр. стан розвитку бібліотечної справи, хоча і покращився, порівняно з попереднім періодом, ще не відповідав темпам поступу і завданням соціально-економічного та культурного будівництва. Бібліотечна мережа не охоплювала всіх селищ в Україні, книжковий фонд політосвітніх бібліотек не завжди відповідав інтересам читачів. У цей час бібліотечна мережа не охоплювала всі населенні пункти, особливо поганий стан був у сільський місцевості. До того ж, не вистачало бібліотечних кадрів, особливо з спеціальною освітою. Проте, розроблення теоретичних питань з бібліотекознавства було значно вище рівня практичної роботи бібліотек [15, 837]. У цілому, можна зазначити, що вагомим досягненням розвитку бібліотечної справи в другій половині 1920-х рр. було створення єдиної загальнодержавної мережі бібліотек в Україні; визначення її структури та організація координаційної та методичної її роботи; розроблення типології бібліотек (наприкінці 1920-х рр. виокремилися, не враховуючи бібліотек шкільного типу, два основні типи бібліотек – масові (політосвітні) та наукові (спеціальні), що виконували, в першу чергу, освітні та виховні функції (зокрема, політичне виховання)). Хоча на з'їзді розглядалися питання відносно бібліотек масового користування, проте його рішення стосувалися також всіх інших книгозбірень країни (наукових, профспілкових, військових та ін.) [6, 143]. Завдяки рішенням з'їзду, масові бібліотеки активніше запрацювали у системі підвищення загальноосвітньої культури та професійної освіти населення.

Отже, можна прослідкувати, що протягом другої половини 1920-х рр. в деяких постановах та інструкціях і в практичних заходах бібліотечного будівництва в Україні послідовно втілювалися ідеї та рішення, що були ухвалені делегатами Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. Обмін думок, жваві дискусії, що відбувалися на з'їзді, стимулювали бібліотечних працівників до прийняття рішень зі створення нових структур (відділів, секцій та ін.) та установ (центрів, комісій та ін.). Певні творчі пошуки та своєрідні «професійні відкриття», що призводили до консолідації рішень і прийняття виважених резолюцій, дали не тільки значний поштовх розвитку бібліотечної справи, а й розвитку теоретичних положень певних галузей бібліотекознавства. Загалом на з'їзді було заслухано понад 30 доповідей та співдоповідей, а також багато повідомлень. Учасники з'їзду виявляли високу активність в обговоренні більшості питань. Тільки на першому пленарному засіданні виступили з дебатами 20 делегатів [8, 65]. Професійні дискусії делегатів з'їзду, що відбувалися у творчій та більш-менш демократичній атмосфері, сприяли кращому розумінню завдань, вирішення яких було життєво важливим для розвитку бібліотечної справи того часу. Тематика та зміст доповідей, співдоповідей та повідомлень делегатів з'їзду довели, що обговорення запланованих тем було актуальним і плідним, а запропоновані питання відображали загальні тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні у зазначений період та необхідність їхнього подальшого вивчення. Окрім того, були внесені конкретні практичні пропозиції з комплектування фондів бібліотек, з покращення обслуговування читачів, матеріальної бази книгозбірень, з організації бібліотечної мережі та діяльності бібліотечних об'єднань, з посилення процесу українізації засобами пропаганди української книги тощо. За всіма основними доповідями були прийняті відповідні резолюції з'їзду, які намітили шляхи подальшого розвитку основних ділянок бібліотечної справи в Україні на наступні три-п'ять років. Проте, деякі питання, що розглядалися на з'їзді, не втратили своєї актуальності і до сьогодення. В заключній промові представник Головполітосвіти І. Роз-

енгауз підкреслив важливість результатів, теоретичних та практичних висновків з'їзду, особливо тих, що мають методологічне значення для розвитку бібліотечного будівництва в Україні.

Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників (1926) вирішив цілу низку актуальних для того часу питань бібліотечної практики. Проте деякі з них потребували подальшого вивчення і вирішення, а деякі були тільки намічені. Основна ідея з'їзду полягала в тому, що розвиток бібліотечної справи повинен відбуватися в країні з урахуванням потреб робітничого та селянського читача у контексті завдань «соціалістичного будівництва». Вивчення читацьких інтересів робітників та селян, формування книжкового ядра в бібліотеках, підготовка нових статутів державних бібліотек, діяльність бібліотечних об'єднань, масова та довідкова робота повинні слугувати вирішенню основних завдань побудови нового «соціалістичного» суспільства. З'їзд сформував нову систему та нові підходи в роботі бібліотек в умовах домінування комуністичної пропаганди та перспективи «соціалістичного будівництва», намітив шляхи подальшого розвитку бібліотек, сприяв створенню єдиної бібліотечної мережі та планомірної системи організації бібліотечного обслуговування, а також подоланню відомчої розрізненості бібліотек. Проте, в умовах НЕП ще не вдавалося повністю вирішити всі питання радянського бібліотечного будівництва, підпорядкування єдиному керівництву бібліотек усіх відомств і типів, налагодження роботи всіх книгозбірень у зв'язку із завданнями соціалістичної перебудови країни. Головні теоретичні та організаційні принципи, що були розроблені на з'їзді, стали основою для подальших методологічних і практичних рішень щодо централізації бібліотечної мережі, уніфікації форм і методів бібліотечної діяльності, заохочення населення до читання, а громадського активу – до бібліотечної роботи. З'їзд намітив певні напрями розвитку бібліотекознавства, розширив шляхи вивчення читацьких інтересів, ефективності форм і методів керівництва читанням, поліпшення методів бібліотечної статистики, форм наукової організації бібліотечної праці та ін. Аналіз матеріалів резолюцій та рішень з'їзду, фахових публікацій того часу доводить, що зростання професійної активності, певний творчий підйом бібліотечних працівників та пошуки нових підходів до вирішення багатьох практичних питань бібліотечного будівництва та теоретичних проблем бібліотекознавства відбувалися на зазначеному форумі в умовах послідовного підйому соціально-економічного та культурного життя країни, поступового та цілеспрямованого розвитку бібліотечної справи, певного демократичного піднесення серед політосвітніх та культосвітніх працівників України того часу, коли різні форми тоталітаризму в суспільстві ще не набули свого повного розвитку. Історичне значення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. полягає в тому, що він підбив основні підсумки роботи і досягнення бібліотечного будівництва майже за 10 років існування Радянської влади в Україні та намітив певний шлях подальшого розвитку бібліотечної справи, і, подекуди, бібліотечної теорії та став мов би узагальненим посланням і своєрідним зверненням до наступних поколінь бібліотекарів, оскільки значна кількість завдань та питань, що були розглянуті на з'їзді, залишаються актуальними та «наболілими» навіть для сучасного розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства, попри те, що їхній зміст реалізується вже в нових формах з використанням нових понять сучасної наукової термінології.

Використані джерела

1. Абрамов К.И. История библиотечного дела в России. Ч. 2. / К.И. Абрамов. – М. : Либерея, 2001. – 160 с.

2. Авдієнко М.О. Народна освіта на Україні / М.О. Авдієнко; ЦСУ УСРР. – Х., 1927. – 101 с.

3. Балика Д. Перший Всеукраїнський Бібліотечний з'їзд / Д. Балика // Бібліологічні вісті. – 1926. – Ч. 1(10). – С. 79-80.

4. Білопола Н.С. Розвиток мережі масових бібліотек на Україні в роки першої п'ятирічки (1928-1932 рр.) / Н.С. Білопола // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1977. – Вип. 17. – С. 97-106.

5. Білоцерківський В.Я. Партійне керівництво розвитком бібліотечної справи на Україні (1926–1937 рр.) / В.Я. Білоцерківський, В.П. Бурмака // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1984. – Вип. 24. – С. 98-107.

6. Дубровіна Л.А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.

7. Дьомкін І.В. Бібліотечна справа на Україні в період розгортання соціалістичної реконструкції народного господарства (1926-1932 рр.) : лекція для студентів-заочників. Ч. 1. / І.В. Дьомкін. – Х., 1961. – 38 с.

8. Капустіна Н. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів: погляд через 80 років / Н. Капустіна // Короленківські читання 2006 : мат-ли наук.-практ. конф. ХДНБ 6 жовтня 2006 р. – Х. : ХДНБ, 2006. – С. 61–67.

9. Коган Л. О библиотечных объединениях / Л. Коган // Красный библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 51–55.

10. Культурное строительство СССР : статистический сборник. – М.-Л. : Госпланиздат, 1940. – 266 с.

11. Мандрик Я.І. Становище сільських бібліотек УРСР наприкінці 20-х – 30-ті роки ХХ ст. / Я.І. Мандрик // Вісник Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – Вип. 3. – С. 67–75.

12. Масненко В. Цензура в підрадянській Україні 20-х років: система, інституції, репресивна політика / В. Масненко // Сучасність. – 1997. – №6. – С. 81–90.

13. Резолюції та постанови Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1-6 червня 1926 р. / НКО УСРР, Клубно-бібліотечний відділ. – Х., 1927. – 91 с.

14. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.) / П.І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 270 с.

15. Сірополко С. Бібліотечна справа / С. Сірополко // Історія освіти в Україні. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 823–837.

16. Тимошенко І. Політика українізації як фактор впливу на організацію вивчення читачів та читання в бібліотеках / І. Тимошенко // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 1. – С. 37–39.

17. Труд и профсоюзы на Украине : статистический справочник за 1921–1928 гг. – Х. : ЦСУ УССР, 1928. – 316 с.

18. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики / О.Федотова // Вісник Книжкової палати. –

References

1. Abramov, K.I. (2001). History of librarian case in Russia. P.2. – Moscow: Liberia [in Russian].

2. Avdiienko, M.O. (1927). People education in Ukraine. TsSU USRR. [in Ukrainian].

3. Balyka, D. (1926). The first All-Ukrainian Librarian Meeting. Bibliolohichni visti, 1(10), 79-80 [in Ukrainian].

4. Bilopola, N.S. (1977). Development of mass library networks in Ukraine at the period of the first 5 years (1928-1932 rr.). Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia, 17, 97-106 [in Ukrainian].

5. Bilotserkivskyi, V.Ia. Burmaka, V.P. (1984). Party authority of the development of librarian work in Ukraine (1926–1937 years). Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia, 24, 98-107 [in Ukrainian].

2002. – № 6. – С. 30–36.

6. Dubrovina, L.A. & Onyshchenko O.S. (2009). Librarian study in Ukraine in XX century. Kyiv [in Ukrainian].

7. Domkin, I.V. (1961). Librarian case in Ukraine in the period of enlargement of the socialist reconstruction of collective housing (1926-1932.): lectures for students. Kharkiv [in Ukrainian].

8. Kapustina, N. (2006). The First All-Ukrainian meeting: the view after 80 years. Korolenko's readings. Proceedings of the Scientific Practical conference. (pp. 61-67). Kharkiv: KhDNB [in Ukrainian].

9. Kohan, L. (1926). About librarian associations. Krasnyi byblyotekar, 7, 51–55 [in Ukrainian].

10. Cultural century SSSR : statistic collection. (1940). M.-L.: Hosplanyzdat [in Russian].

11. Mandryk, Ia.I. (2000). Condition of village library of URSR at the end of 20-30-es. Visnyk Khark. derzh. akad. Kultury, 3, 67–75 [in Ukrainian].

12. Masnenko, V. (1997). Censor in Soviet Ukraine 20-es: system, institutions, repressive policy. Suchasnist, 6, 81–90 [in Ukrainian].

13. Resolutions and acts of the First All-Ukrainian meetings of librarian workers. (1927). NKO USRR, Klubno-bibliotechnyi viddil [in Russian].

14. Rohova, P.I. (2009). Pedagogical libraries of Ukraine (second half of XIX – 20-es XX.). Kyiv: Chetverta khvylia [in Ukrainian].

15. Siropolko, S. (2001). Librarian case. History of education in Ukraine. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

16. Tymoshenko, I. (2001). Policy of Ukrainization as a factor of influence on studying readers and readings in libraries. Visnyk Knyzhkovoi palaty, 1, 37–39 [in Ukrainian].

17. Work in the trade unions of Ukraine: statistical dictionary 1921-1928. Kharkiv [in Russian].

18. Fedotova, O. (2002). Book as an object of cencor policy. Visnyk Knyzhkovoi palaty, 6, 30–36 [in Ukrainian].

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

UDC 002.1

Oksana Zbanatska

DOCUMENT AS A REFLECTION OF EVENTS

The article analyzes the concept of «document». The classification of documents is analyzed. The article explores documents as means of information transmission in space and time.

Keywords: *social communication, documents, official documents, audio-visual documents, electronic resources.*

О. М. Збанацька

ДОКУМЕНТ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ

У статті проаналізовано поняття «документ», здійснено класифікацію документів. Досліджено документ як результат відображених подій і засіб передачі інформації в просторі та часі.

Ключові слова: *соціальні комунікації, документи, офіційні документи, аудіовізуальні документи, електронні ресурси.*

О. Н. Збанацкая

ДОКУМЕНТ КАК ОТРАЖЕНИЕ СОБЫТИЙ

В статье проанализировано понятие «документ», представлено классификацию документов. Исследовано документ как реалию сегодняшнего дня и средство передачи информации в пространстве и времени.

Ключевые слова: *социальные коммуникации, документы, официальные документы, аудиовизуальные документы, электронные ресурсы.*

Documents are accompanying person throughout life. Every day is lived human and society has documentary evidences that happens to them. However, neither man nor society finally realize that while recording the information they simultaneously reflect the events and write a story. The relevance of the study raises awareness of the document in the social communications. The relevance of research generates awareness of the document in the social communications.

The purpose of the article is to determine the place of the document in the reflection of events. The objectives of the study is to analyze the concept of «document», conduction of document classification, document research as means of information transmission in space and time for future generations.

In the study of documents, scientists draw attention mainly to the consideration of a particular document, its material and information components. But the documents are prevalent in different areas of human life, and are represented by different types and species, and therefore need to have an overall picture of the existing documents in the society. In addition, today the role of the totality of the documents in the social communication is not completely understood. However, for the society it is extremely important.

Document as a waste product of social beings is a social phenomenon. With the help

© Збанацька О.М.

of document various kinds of social relations established and maintained. The novelty of the subject is to consider the document as a core element of social communications.

Each of us has to deal daily with a variety of documents: passport, student ID, test book, ticket, sales slip when purchasing goods store, etc. We exchange letters, make notes in notebooks, making notes during lectures, admire paintings, store photos, read books, magazines, newspapers, buy CDs of movies, music etc. All of this are documentation.

They have been accompanying person since the first day of life to the last one (birth certificate, certificate of graduation, marriage certificate, pension certificate etc.). The document is one of the most important means of functioning and self-control of human society. According to some scholars of documentation, the law of design documentation socially describe significant events. In this case, as a socially significant may act not only activities in the country, socio-political, but personal and family [11, p. 10].

The term «document» is central, fundamental in the conceptual system of documentation. It displays the features of real objects, which serve as objects of practice for the creation, collection, analytic-synthetic processing, storage, retrieval, distribution and use of documentary information in society [10, p. 19].

The document has many definitions. In one of the most common definitions, a document is called as a record of information in any way in any material carrier for the primary purpose of saving and transmission of information in space and time. This definition covers various types of documents – situation of fixing information about events and phenomena that occur or occurred in the community, of the state and the natural environment. The term «document» is used in many fields and almost all of them possess one or more versions of understanding in accordance with the specifics of those objects, which it studies and which gives the status of document [9, p. 20].

Often, the document is seen as a repository of information that reflects only the phenomenon of objective reality as communication media and information written on it and can be used as an indication or message. According to this interpretation emphasizes the evidential and informational nature of the document. This – broad and as informative nature can not serve as a di stinctive feature of any kind of document for all documents intended for the transmission of information in society.

Evidence-based nature, which means the ability to serve as a witness, also inherent to any document (because any document confirming the existence of the information recorded in it). It should be emphasized that the term generally considered to be «strictly defined scientific concept» that is composed by qualified and «standardized», that is included in the relevant standard. The problem today is that the industry is using the definition of «document» ever more increasing, while reflected in some standards containing mostly administrative feature.

Today we can ascertain, firstly, the lack of a clear unified definition of «document» in the laws and standards of Ukraine. Thus, the Law of Ukraine «On Information» [14], «On Libraries and Librarianship» [13], «On Obligatory Copy of Documents» [16], the term «document» – a form of material reception, storage, use and distribution of information recorded on paper, magnetic, film video, photographic film and more. In SSU 2392-94 (Information and documentation. Basic concepts. Terms and definitions) [1] and SSU 3017-95 (Edition. Main types. Terms and Definitions) – is recorded information that can be considered as a unit during the information activities [2] and in SSU 2732:2004 (Office management and archiving. Terms and definitions) – is information recorded on a material carrier, which main function is to store and transfer it in time and space [4, p. 2]. Under the laws of Ukraine document – is, first of all, material form, and according to standards – information [6].

Secondly, there is the lack of general universal classification of documents. Thus, each of documentation employees represents its own classification of documents according to various criteria and as usually some classes have varied feature. Classification of documents – the process of ordering and document distribution by classes, differentiation of documents on one the most significant feature. In order to study the documents, we propose to classify them according to the following criteria:

– according to information component;
– according to the material component;
– according to the method of documentation;

– according to the circumstances of existence in the environment;

– according to the perception.

Each of the represented classes is divided into subclasses. Subclasses is diveded into smaller divisions. In the reason of all aspects of life at the same time to include in the article does not seem possible consider the one sphere – political. Analysis of the documents relating to the political sphere will carry on tables 1, 2, 3, 4, 5.

Tab. 1

According to the information component		
according to content	*according to the nature of social media*	*according to the dimention record information*
politics	mass, special, personal	one-dimensional, two-dimensional, three-dimensional

Tab. 2

According to the material component	
according to the data material carrier	*according to the material construction*
paper, plastic, metal	sheets, code, disc

Tab. 3

According to the way of documenting		
according to the nature of symbolic means	*according to the manual method*	*according to the technical means of documenting*
textual, non-textual, iconographic, ideographic, audio, digital, integrated	manuscripts, graphics	printed, electrical, digital, chemical

Tab. 4

According to the circumstances of existence in the environment				
according to the degree of prevalence	*according to the level of processing time*	*according to the regularity of publication*	*according to the time of publication*	*according to the place of origin*
published, unpublished	primary, secondary	periodic, aperiodic	original, copy	local, regional, national, foreign and international

Tab. 5

According to the perception	
according to the intended perception	*according to the channel of human perception*
those, which are readable by a person; those, which are readable with the help of technical means	visual, tactile, auditory, audiovisual

The document is made by documentary communication. Documentary communication is a process or mean of dissemination information in society through the document. The process of communication can be represented as the following model (Pic. 1):

Pic. 1. ***The communicative process model***

Thus, the author creates a document. According to SSU 2732:2004 (Office management and archiving. Terms and definitions) by the author of the paper research of the document is «individual or collective creator of the document» [4, p. 3]. Authors of the document of the political sphere may be the Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, local authorities, associations, political parties, corporations, politicians, journalists, photographers, filmmakers and others.

The author selects what will be the document: according to the information component (Table 1); according to the material information component (Table 2); selects the way of documentation (Table 3) and encodes information using codes. Thus, a special, one-dimensional, paper, sheet, text, mechanically printed document political subjects is shown in Pic. 2. Continuing the analysis of the document according to the circumstances of existence in the environment (Table 4), we can say that it is unpublished, primary, aperiodic, national paper original. For perception (Table 5), it is a visual document that is read by man.

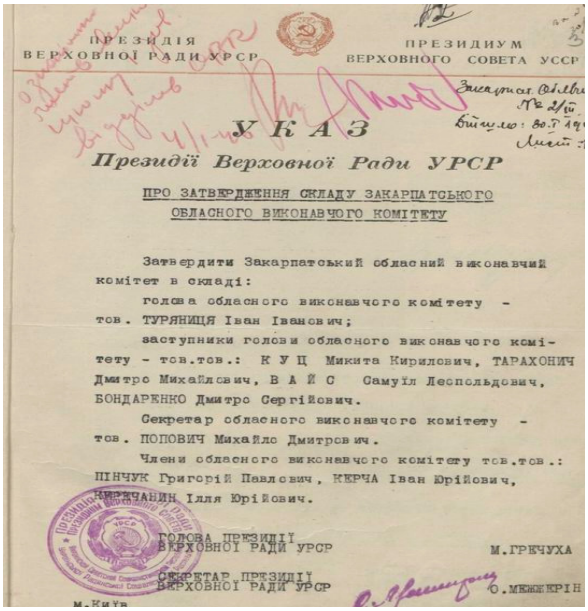

ПРЕЗИДІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР

ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА УССР

У К А З

Президії Верховної Ради УРСР

ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ СКЛАДУ ЗАКАРПАТСЬКОГО ОБЛАСНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ

Затвердити Закарпатський обласний виконавчий комітет в складі:

голова обласного виконавчого комітету - тов. ТУРЯНИЦЯ Іван Іванович;

заступники голови обласного виконавчого комітету - тов.тов.: К У Ц Микита Кирилович, ТАРАХОНИЧ Дмитро Михайлович, В А Й С Самуїл Леопольдович, БОНДАРЕНКО Дмитро Сергійович.

Секретар обласного виконавчого комітету - тов. ПОПОВИЧ Михайло Дмитрович.

Члени обласного виконавчого комітету тов.тов.: ПІНЧУК Григорій Павлович, КЕРЧА Іван Юрійович, КИРИЧАНИН Ілля Юрійович.

ГОЛОВА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР М.ГРЕЧУХА

СЕКРЕТАР ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР О.МЕЖЕКРІН

Pic. 2. ***Decree of the Presidium of Verkhovnoyi Rady USSR*** [1]

1 *Decree of the Presidium of the Supreme Soviet USSR «On the formation of the Carpathian region as part of the SSR» January 22, 1946 State Archives of Carpathian Region, FR-195, descr.23, fr.1, ark.1.*

An example of a special, textual, digital, published, primary, non-periodic, national, visual document, a copy of which is read by technical means can serve as another decree, posted on the official website of the President of Ukraine(Pic.3). Decree of the President of Ukraine № 57/2016 «On awarding the order «For courage» [15].

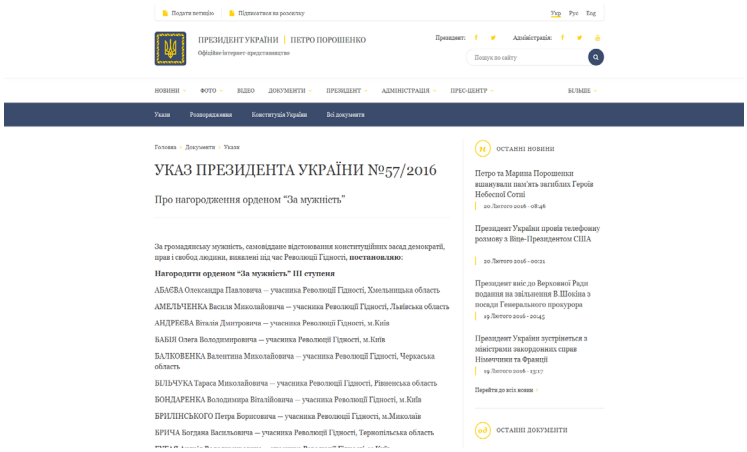

Pic. 3. ***Decree «On awarding the order «For courage». Screenshot from the website of the President of Ukraine*** [15]

The following proof of massive, non-textual, published, digital, audiovisual document which can be found at: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/videogallery/gallery?galleryId=245046442& (Pic.4).

Pic.4. ***Video recording of the Ministry of Culture of Ukraine, 2016*** [17]

A special type of document can be roughly considered journalistic texts, which have their own genres. Texts of information genres – is any text that is printed in the newspaper, handed over the tape or radio news is journalistic article. Among the materials of information genre are distinguished:

– Fact (note by column) mixture, which means the main types of genre, materials which almost daily writes journalist, processing the information received from the outside;

– Report, reportage, interviews, portraits, investigations [3, p. 22].

The following journalistic genre – a comment. Comments are meant to develop the mind to express a point of view, to reinforce a position, ideas, views, opinions, as the author, and the idea of a team or organization. Each article which contains comments is subjective [3, p. 40]. To the articles of such genre are relates: editorial, analytical articles, news, criticism, remark, debates, pamphlets, and other files.

Journalistic texts are designed for the mass market and represent information in different media of communication: radio, television, the Internet, periodicals. Periodicals exist in three dimensions: the traditional (printed), digital (online or Internet measurement) and combined.

A combined can be considered in the air on November 24, 2013 on the TV channel «Espreso» – private Ukrainian TV-channel (Pic. 5). The website of the channel is dare to be called as combined resource, as it shows and textual, visual, audiovisual documents that may be analyzed with a help of technical means [17].

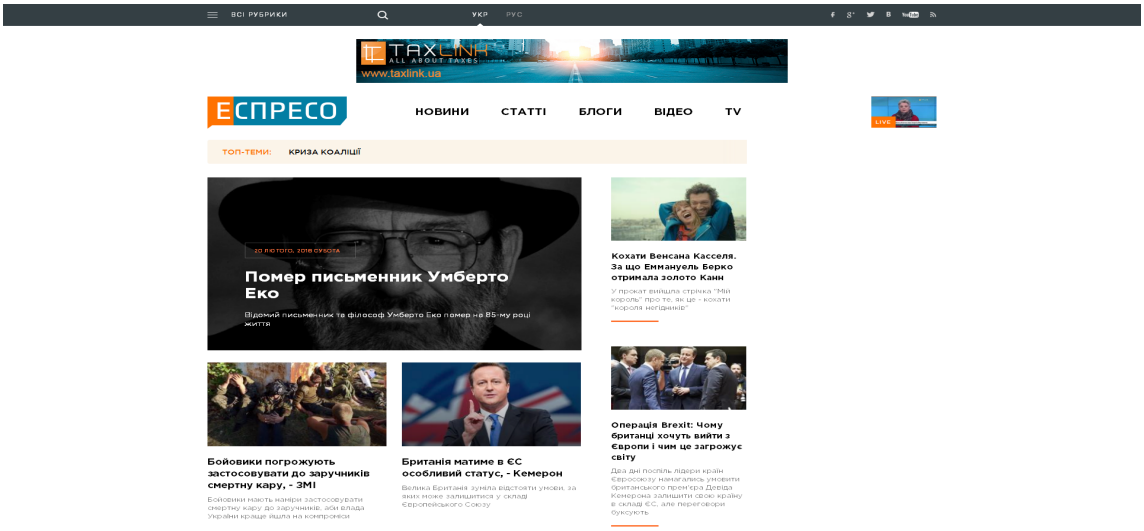

Pic.5. ***TV channel «Espreso». Screenshot from the website of the channel.***

In the course of human social communication can not always convey the necessary information through writing. Therefore, a formalized graphic language is used. Examples are cartographic documents (Pic. 6).

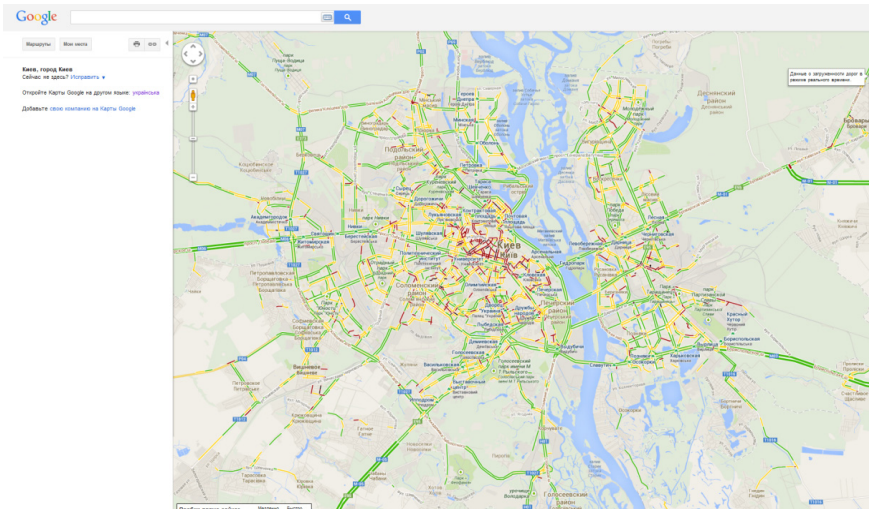

Pic. 6. ***Screenshot of a sitemap Google [7]***

In the pic. 7 it is showed the presence of traffic jams in Kyiv in the real time. With the chosen area can be found also by satellite, adding more search options: weather, photos, names of objects, webcam etc.

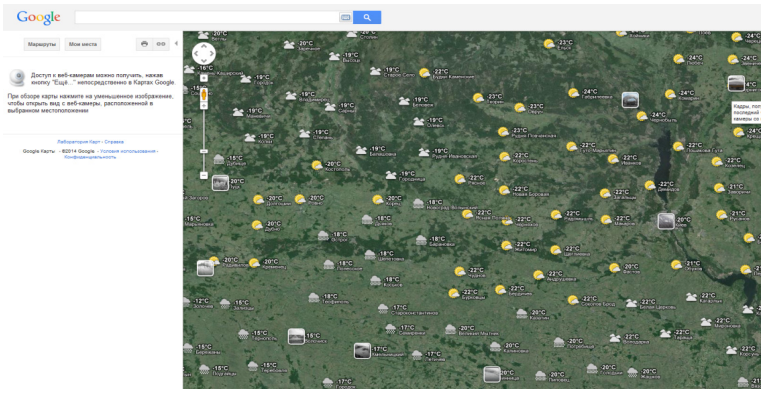

Pic. 7. ***Screenshot from the Google Maps website [8]***

Also, information that is difficult to convey in words of natural language, is transmitted using visual documents (or photo documents).

Pic.8. ***V. Klitschko with D. Soros at the World Economic Forum in Davos*** [12]

Returning to our model of the communication process *(Pic. 1),* it should be noted that the decoding of information in each consumer occurs in different ways and depends on various factors: education, profession, office, living conditions, environment and others. It is characteristic that the revision of the same document at the customer information is a desire to see more on this subject, and it extends the knowledge of certain phenomena reproducing reality today. Typically for the answer to this question, the consumer turns to documents created earlier *(eg., Pic. 2).*

In human society is constantly in circulation a large number of different instruments. Originally created documents and perform certain functions. This is operative a habitat documents [11, p. 11]. After performing its functions, the documents move from operational to retrospective habitat. Also documentary information undergoes a certain prediction and modeling, defining perspective habitat documents.

Thus, document communication is the process of moving society documented information attached to physical media and generates interactions of other social communication. Created documents reflect the realities of today and also make history. Therefore implemented one of the main features of the document – the transfer of information in space and time.

Використані джерела

1. Базові поняття. Терміни та визначення : ДСТУ 2392-94. – [Чинний від 1995-01-01]. – К. : Держстандарт України, 1994. – 53 с. – (Інформація та документація).

2. Видання. Основні види. Терміни та визначення : ДСТУ 3017–95. – Чинний від 1996-01-01. – К. : Держспоживстандарт України, 1995. – 47 с. – (Національний стандарт України).

3. Вуароль М. Гід газетяра / Мішель Вуароль ; Ін-т масової інформації (Київ), Центр підготовки і вдосконалення журналістів (Париж). – Вид. 2-е. – К., 2003. – 60 с.

4. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять : ДСТУ 2732:2004. – [Чинний від 2005-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 35 с.

5. Еспресо [Електронний ресурс] : [сайт телеканалу]. – Електрон. дані. – К. : Espreso.tv, 2016. – Режим доступу: http://espreso.tv. – Назва з екрана. – Мови: укр., рос. – Оновлюється постійно.

6. Збанацька О.М. Відображення термінології документознавства в Інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України / О.М. Збанацька // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 3–4. – С. 24–31.

7. Карты Google [Электронный ресурс] : карта. – Электрон. дан. – [Украина], 2014. – Режим доступа: https://maps.google.com.ua/?hl=ru.

8. Карты Google [Электронный ресурс] : спутник. – Электрон. дан. – [Украина], 2014. – Режим доступа: https://maps.google.com.ua/?hl=ru.

9. Кулешов С.Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми / С.Г. Кулешов ; Укр. акад. інформатики. – К. : УкрІНТЕІ, 1995. – 190 с.

10. Кушнаренко Н.М. Документоведение : учебник : [для студ. вузов культуры] / Н.М. Кушнаренко. – 6-е изд., стереотип. – К. : Знання, 2005. – 459 с. : ил. – (Серия «Высшее образование XXI века»). – Библиогр.: с. 457–459.

11. Ларьков Н.С. Документоведение : учеб. пособие / Н.С. Ларьков ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Том. гос. ун-т. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2006. – 427, [1] с. – Библиогр.: с. 427–428 и в подстроч. примеч.

12. Партія Удар Віталія Кличка [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – [К.], 2011–2016. – Режим доступу: http://klichko.org/video/?id=5785. – Мови: укр., англ. – Оновлюється часто.

13. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України за станом на 27.01.1995 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 1995. – 23 с. – (Бібліотека офіційних видань).

14. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

15. Про нагородження орденом «За мужність» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 57/2016 // Президент України Петро Порошенко : офіц. інтернет-представництво. – Електрон. дані. – К., 2016. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/572016-19791. – Мови: укр., рос., англ. – Оновлюється часто.

16. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. (з подальшими змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1999.– № 22–23. – Ст. 199.

17. Програма «Мінкульт» 2016 рік [Електронний ресурс] // Міністерство культури України : офіц. сайт / розроб.: Корпорація «Софтлайн» (Україна). – Електрон. дані. – [К., 2016]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=iwCeoo5F_ws. – Мови: укр., англ. – Оновлюється часто.

References

1. Fundamental notions. Terms and Definitions: SSU 2392-94. (1994). Kyiv: State Standard of Ukraine [in Ukrainian].

2. Edition. The main types. Terms and Definitions: SSU 3017–95. (1995). Kyiv: State Standard of Ukraine [in Ukrainian].

3. Vuarol, M. (2003). Guide of newspaperman. Institute of Mass Information (Kyiv), Center of training and improvement journalists (Paris). Kyiv [in Ukrainian].

4. Office management and archiving. Terms and definitions: SSU 2732:2004. – [Active since 2005-07-01]. – Kyiv: State Committee of Ukraine, 2005. – 35 p.

5. Espresso. (2016). Kyiv: Espreso.tv Retrieved from: http://espreso.tv [in Ukrainian].

6. Zbanatska, O. M. (2012). Displaying terminology of documentation in information retrieval thesaurus

of National Parliamentary Library of Ukraine. Library Science. Record Studies. Informology, 3–4, 24–31 [in Ukrainian].

7. Google Maps: the map. (2014). Retrieved: https://maps.google.com.ua/?hl=ru [in Ukrainian].

8. Google Maps: sputnik. (2014). Retrieved: https://maps.google.com.ua/?hl=ru [in Ukrainian].

9. Kuleshov, S. G. (1995). Documentary sources of scientific information: concepts, typology, history of typological scheme. Ukr. acad. inf. Kyiv: UkrIHTEI [in Russian].

10. Kushnarenko, N. M. (2005). Documentology: Tutorial: Universities of Culture. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

11. Larkov, N. S. (2006). Documentology: Tutorial. M. of Education and Science of Rus. Federation, P. state uni. Moscow: AST: East-West [in Russian].

12. Vitali's Klitschko party «Udar». Kyiv, 2011–2016. Retrieved from http://klichko.org/video/?id=5785 [in Russian].

13. On libraries and Librarian Affairs: law of Ukraine as of on 27.01.1995. (1995). Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parl. [in Ukrainian].

14. On information: law of Ukraine as of on 02.10.1992 № 2657-XII. (1992). Information of Verkhovna Rada of Ukraine, 48 [in Ukrainian].

15. On awarding the order «For courage»: Decree of the President of Ukraine № 57/2016 (2016). President of Ukraine Petro Poroshenko: offic. online representation. Kyiv 2016. – Mode of access: http://www.president.gov.ua/documents/572016-19791 [in Ukrainian].

16. On Obligatory Copy of Documents: law of Ukraine as of on 9, Apr. 1999 (1999). Information of Verkhovna Rada of Ukraine, 22–23 [in Ukrainian].

17. Program «Mincult» (2016). Ministry of Culture of Ukraine. Kyiv. Retrieved http://www.youtube.com/watch?v=iwCeoo5F_ws [in Ukrainian].

УДК 378.147:651

О.В. Андріянов, О.О. Татакі

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто поняття інформаційно-комунікативної компетентності. Визначені можливі шляхи її формування в процесі підготовки фахівців документно-інформаційної сфери на прикладі дисципліни «Інформаційний сервіс в інтернеті».

Ключові слова: *інформаційно-комунікативна компетентність, фахівці документно-інформаційної сфери, інформаційний сервіс в інтернеті.*

А.В. Андриянов, Е.О. Татаки

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДОКУМЕНТНО-ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЫ

В статье рассмотрено понятие информационно-коммуникативной компетентности. Определены возможные пути ее формирования в процессе подготовки специалистов документно-информационной сферы на примере дисциплины «Информационный сервис в интернете».

Ключевые слова: *информационно-коммуникативная компетентность, специалисты документно-информационной сферы, информационный сервис в интернете.*

© Андріянов О.В., Татакі О.О.

O. Andriianov, O. Tataki

FORMATION OF INFORMATION COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF EXPERT TRAINING OF DOCUMENT-INFORMATION AREA

The concept of information and communicative competence was considered. Possible ways of its formation were identified in the training of experts in document and information sphere on the example of discipline «Information service on the Internet».

Keywords: *information and communicative competence, experts of the document-information sphere, information service on the Internet.*

Зважаючи на глобальну інформатизацію суспільства, важко уявити собі діяльність фахівця будь-якої галузі, а особливо документно-інформаційної сфери, без використання нових інформаційних технологій. Професійний інформаційний працівник повинен не тільки володіти інформаційним пошуком, аналізувати ресурси інтернету, з метою підвищення ефективності своєї діяльності, а й уміти використовувати засоби навігації в інтернеті, сучасні пошукові, файлообмінні та бібліотечні сервіси, збираючи фактичну інформацію щодо об'єкта дослідження й аналізуючи отримані результати.

Саме тому актуальною проблемою в процесі підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності постає необхідність формування інформаційно-комунікативної компетентності, тобто, здатності аргументовано обирати й ефективно застосовувати в роботі з інформацією професійні знання, вміння та навички.

У сучасній науковій літературі відсутнє єдине розуміння поняття компетентності через його багатогранність і багатокомпонентність. Дослідженням понять компетенції та компетентності займалися такі науковці, як: М.А. Антонченко [1], В.І. Байденко [2], В.П. Беспалов [4], Н.Х. Насирова [9], О.В. Овчарук [10], Ю.Г. Татур [13], А.В. Хуторський [14]. Протягом останніх років активно ведуться дослідження з проблеми інформаційної культури, інформаційної, інформаційно-комунікативної, інформаційно-технологічної компетентності тощо.

Це свідчить про те, що процес визначення стабільного набору ключових інформаційно-комунікативних компетенцій знаходиться у стані динамічного розвитку.

У своїх роботах більшість дослідників виділяють професійні, ключові, предметні компетенції тощо, зазначаючи при цьому, що предметні компетенції ґрунтуються на специфічних атрибутах предмета вивчення та формуються компетентнісним навчанням відповідної дисципліни.

Із позиції компетентнісного підходу, метою вивчення дисципліни «Інформаційний сервіс в інтернеті» є формування у студентів високого рівня інформаційно-комунікативної компетентності.

Метою даного дослідження є виявлення на основі аналізу понять інформаційної та інформаційно-комунікативної компетентності можливих шляхів формування інформаційно-комунікативної компетентності фахівців з документознавства та інформаційної діяльності в процесі вивчення дисципліни «Інформаційний сервіс в інтернеті».

Компетентність є однією з основних категорій студентоцентрованого навчання, концепція якого пов'язана з розвитком Болонського процесу. З огляду на приєднання України до Болонського процесу, істотним є запровадження компетентнісного підходу до побудови освітніх програм підготовки фахівців різних рівнів.

Зазначимо сутнісні ознаки компетентності, інформаційної та інформаційно-комунікативної компетентності.

На думку відомого британського психолога Дж. Равена, компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі та включає вузькоспеціальні знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. У структурі компетентності він виділяє такі

компоненти: когнітивну, афективну, вольову, навички і досвід [11].

Ю.Г. Татур у структурі компетентності виділяє п'ять аспектів: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смисловий, емоційно-вольову регуляцію процесу та результати прояву [13].

Н.Х. Насирова до складу інформаційної компетентності включає: мотивацію, потребу та інтерес до отримання знань, умінь і навичок у галузі технічних, програмних засобів та інформації; сукупність знань, які відображають систему сучасного інформаційного суспільства та становлять інформативну основу пошукової пізнавальної діяльності; способи та дії, які визначають операційну основу пошукової діяльності; досвід пошукової діяльності у сфері програмного забезпечення і технічних ресурсів; досвід відношень «людина-комп'ютер» [9, 10].

Н.В. Баловсяк вважає, що інформаційна компетентність майбутнього фахівця, незалежно від змісту виконуваної ним професійної діяльності, повинна визначати здатності та знання фахівця стосовно роботи з інформацією та комп'ютерними технологіями. На його думку, інформаційна компетентність включає три компоненти: інформаційну (здатність ефективної роботи з інформацією у всіх формах її представлення); комп'ютерну або комп'ютерно-технологічну (що визначає уміння та навички щодо роботи з сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням); процесуально-діяльнісну (яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп'ютерних технологій до роботи з інформацією та розв'язання різноманітних задач). Дану сукупність компонент Н. В. Баловсяк доповнює особистісними якостями майбутнього фахівця, які виражають здатність спеціаліста до успішного здійснення професійної діяльності, зокрема, здатність до рефлексії, самоусвідомлення власної діяльності, комунікативні здібності, здатність до самоорганізації й організації інших людей, можливості швидкої мобілізації та зміни характеру виконуваної діяльності.

Укладачі національного освітнього глосарію визначають компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти, зауважуючи при цьому, що компетентності лежать в основі кваліфікації випускника та є набутими реалізаційними здібностями особи до ефективної діяльності [8, 28-29].

Проведений аналіз понять компетентності та інформаційної компетентності дозволяє дійти таких висновків:

– по-перше, інформаційна компетентність може розглядатися як якість особистості, що включає сукупність знань, умінь і навичок виконання різних видів інформаційної діяльності та ціннісне ставлення до цієї діяльності, при цьому під інформаційною діяльністю розуміють сукупність процесів збору, аналізу, перетворення, зберігання, пошуку та розповсюдження інформації;

– по-друге, інформаційна компетентність безпосередньо пов'язана зі сферою професійної діяльності;

– по-третє, інформаційна компетентність може розглядатися в трьох аспектах: у складі ключових компетенцій; як складова професійної компетентності фахівця; як етап у становленні його професійної або інформаційної культури.

До числа значущих ознак слід віднести знання сучасних інформаційних інтернет-технологій, професійне володіння інструментами інформаційного пошуку, активну соціальну позицію та мотивацію суб'єктів освітнього простору, ціннісне ставлення до інформаційної діяльності, наявність актуального освітнього або професійного завдання, в якому актуалізується та формується інформаційна компетентність.

Характеризуючи сутнісні ознаки компетентності людини, слід мати на увазі, що вони постійно змінюються (зі зміною світу, зі зміною вимог до особи); орієнтовані на майбутнє (виявляються в можливостях організувати свою освіту, спираючись на власні здібності, з урахуванням вимог майбутнього); мають діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними уміннями та знаннями в конкретних галузях (ситуаціях); виявляються в умінні здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації;

пов'язані з мотивацією на неперервну самоосвітню діяльність.

Будемо вважати, що *інформаційно-комунікативна компетентність* фахівців документно-інформаційної сфери − особливий вид професійної компетентності, який являє собою здатність спеціаліста аргументовано здійснювати вибір і застосовувати в роботі з інформацією професійні знання, вміння і навики, що забезпечують при цьому ефективне спілкування, в т. ч. із застосуванням засобів віртуальної комунікації, та використання інформаційно-комунікативних технологій у службовій діяльності.

Таким чином, *інформаційно-комунікативна компетентність* в інформаційному суспільстві є однією з ключових компетентностей фахівців документно-інформаційної сфери, що проявляється у професійній діяльності через вирішення поставлених завдань за допомогою інформаційних та комунікативних технологій.

Варто відзначити, що навчальним планом бакалаврської підготовки за напрямом 6.020105 – «Документознавство та інформаційна діяльність» для студентів гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету передбачено вивчення дисципліни «Інформаційний сервіс в інтернеті», яка викладається авторами даної статті, та в процесі вивчення якої відбувається формування *інформаційно-комунікативної компетентності* майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери. Навчальна програма цієї дисципліни визначає вимоги до знань та вмінь, Згідно з ОКХ та ОПП для бакалаврів відповідного напряму підготовки, таким чином:

У результаті вивчення дисципліни студент повинен *знати*:

– основи організації інтернету та роботи в ньому;

– інформаційно-пошукові системи інтернету;

– основи інформаційного пошуку в інтернеті та бібліотечно-бібліографічного пошуку;

– бібліотечно-бібліографічні ресурси та сервіси інтернету.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен *вміти*:

– використовувати будь-які браузери (програми-переглядачі) для здійснення навігації в інтернеті;

– володіти практичними навичками роботи в середовищі інформаційних сервісних програм інтернету: веб, веб 2.0, e-mail (електронної пошти) тощо;

– ефективно працювати з інформаційно-пошуковими засобами інтернету;

– професійно аналізувати, оцінювати якість бібліотечних інтернет-ресурсів та послуг;

– ефективно використовувати пошукові можливості світових бібліотечних веб-сайтів у будь-якому напрямі бібліотечної роботи;

– професійно грамотно створювати зміст бібліотечних веб-сайтів.

Крім того, навчальним планом передбачено:

– проведення лабораторних занять, метою яких є закріплення теоретичного матеріалу і здобуття навчально-дослідницьких навичок з аналізу принципів адресації інформаційних ресурсів в мережі Інтернет, встановлення та налагодження браузерів, професійного пошуку з використанням сучасних пошукових інструментів, використання мов пошукових запитів, роботи з електронною поштою, пошуку повнотекстової та бібліографічної інформації в електронних бібліотеках та електронних каталогах;

– виконання курсової роботи, метою якої є систематизація, поглиблення й активне застосування знань з логічної структури, організації й можливостей сучасних інформаційних сервісів інтернету, закріплення знань, отриманих у лекційному курсі, а також на лабораторних заняттях. Завдання, що розв'язуються в ході виконання курсової роботи: вивчення предметної галузі; вибір інструментів інформаційного пошуку та вивчення правил їхнього професійного використання; закріплення практичних навичок використання засобів навігації в інтернеті, сучасних пошукових, файлообмінних і бібліотечних сервісів; збирання фактичної інформації щодо об'єкта дослідження; аналіз отриманих результатів; закріплення практичних навичок в оформленні документації на кожному етапі роботи. Рішення викладених завдань повинне сприяти розвитку в студентів логічного мислення, а також сприяти формуванню самостійності й творчого підходу [6].

Тобто, побудова лекційного плану дисципліни «Інформаційний сервіс в інтернеті», тематика лабораторних занять і виконання курсової роботи спрямовані, зокрема, на формування у студентів інформаційно-комунікативної компетентності. Звичайно, що вдосконалення цієї компетентності відбувається під час магістерської підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери, зокрема в межах дисциплін «Алгоритми прогнозування соціокомунікативних процесів» та «Теорія та практика прийняття управлінських рішень» [12].

Із прийняттям Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (остання редакція від 16.01.2016) змінюється підхід до визначення спеціальностей та спеціалізацій фахової підготовки [5]. У межах нашого дослідження йдеться про перетворення спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» у спеціалізацію нової інтегрованої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» галузі підготовки 02 «Культура і мистецтво». Відповідно змінюватиметься навчальний план підготовки бакалаврів документно-інформаційної сфери, але формування саме інформаційно-комунікативної компетентності залишиться одним з його пріоритетних напрямів. Тому варто буде відкоригувати навчальну програму дисципліни «Інформаційний сервіс в Інтернеті», відповідно до нового плану, залишаючи орієнтиром формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців, враховуючи динамічний характер цієї дисципліни, зумовлений невпинним зростанням інформаційних потоків та удосконаленням новітніх технологій комунікації.

Отже, одним із головних завдань вищої освіти сьогодні є підготовка фахівців до швидкого сприйняття й опрацювання великих обсягів інформації, озброєння їх сучасними засобами та технологіями роботи, формування в них інформаційної культури, життєвих компетентностей, зокрема інформаційно-комунікативної компетентності. Фахівці документно-інформаційної сфери повинні вміти орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею, відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства.

Використані джерела

1. Антонченко М.А. Інформаційна культура як складова загальнолюдської культури / М.А. Антонченко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – № 1(8). – С. 161-166.

2. Байденко В.И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант) : материалы ко второму заседанию методологического семинара / В.И. Байденко. – М. : Издательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – 19 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http: //www.rc.edu.ru/rc/bologna/works/baidenko_ll_sod.pdf. – Заголовок з екрана.

3. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця / Н. Баловсяк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 5. – С. 21-28.

4. Беспалов В.П. Аксиологический подход к формированию и развитию информационно-технологической компетентности государственных служащих / В.П. Беспалов // Информационные технологии в образовании – 2003 : материалы конференции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ito.edu.ru/2003/II-3-2414.html. – Заголовок з екрана.

5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (остання редакція від 16.01.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. – Заголовок з екрана.

6. Морозюк І.Є. Інформаційні сервіси комп'ютерної мережі Інтернет : навч. посіб. для студ. ВНЗ / І.Є. Морозюк, О.А. Шпиньковський, С.В. Котлік, О.В. Андріянов. – Одеса : Укрполіграф, 2005. – 156 с.

7. Наумчук І.А. Інформаційно-комунікаційна компетентність керівника позашкільного навчального закладу як важлива складова його професійної культури / І.А. Наумчук // Педагогічний дискурс. – 2010. – Вип. 7. – С. 174-177 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua /UJRN/peddysk_2010_7_40. – Заголовок з екрана.

8. Національний освітній глосарій: вища освіта. – 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад.: В.М. Захарченко та ін.; за ред. В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.

9. Насирова Н.Х. Проектирование подготовки студентов гуманитарных факультетов классического университета по информатике : автореф. дис. … к. п. н. / Н.Х. Насирова. – Казань, 2000. – 17 с.

10. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти / О. В. Овчарук // Стратегія реформування освіти України. – К. : К. І. С., 2003. – 295 с.

11. Равен Дж. Компетентность в современном обществе / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 218 с.

12. Татакі О.О. Специфіка підготовки магістрів з документознавства та інформаційної діяльності в ОНПУ в умовах Болонського процесу / О.О. Татакі // Шляхи реалізації кредитно-модульної системи організації навчального процесу і тестових форм контролю знань студентів за тематикою «Впровадження компетентнісного навчання : зб. мат. наук.-метод. семінару ОНПУ. – Вип. №6, Одеса, 2012. – С. 105-108.

13. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования : материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская версия / Ю.Г. Татур. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 18 с.

14. Тришина С.В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования / С.В. Тришина, А.В. Хуторской. – Интернет-журнал «Эйдос». – 2004. – 22 июня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm. – Заголовок з екрана.

References

1. Antonchenko, M. A. (2004). Informational culture as an element of human culture. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia № 2. Komp'iuterno-oriientovani systemy navchannia. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova, 1(8), 161-166 [in Ukrainian].

2. Baidenko, V. Y. (2004). Conceptual model of state education standards in competent format (discussed version). Proceedings of the Second Meeting of Methodical seminar. Moscow: Yzdatelskyi tsentr problem kachestva podhotovky spetsyalystov. Retrieved from http: //www.rc.edu.ru/rc/bologna/works/baidenko_ll_sod.pdf [in Russian].

3. Balovsiak, N. (2004). Informational competence of a specialist. Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity, 5, 21-28 [in Ukrainian].

4. Bespalov, V. P. (2003). Axiological approach of the formation and development of informational-technological competence of state officials. Informational technologies in education – 2003. Proceedings of The conference. Retrieved from http://ito.edu.ru/2003/II-3-2414.html [in Russian].

5. Law of Ukraine on High Education from 01.07.2014 № 1556-VII (last edition 16.01.2016) Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [in Ukrainian].

6. Morozyuk, I. E. (2005). Informational services of computer Internet. I. E. Morozyuk, O.A. Shpunkovsky, S. V. Kotlik, O. V. Adriyanov. Odesa: Ukrpoligraf [in Ukrainian].

7. Naymchuk, I. A. (2010). Informational-communicative competence of a head of out-school educative institution as a necessary element of professional culture. Pedagogichnuy duscurs, 7, 174-177. Retrieved from http://nbuv.gov.ua /UJRN/peddysk_2010_7_40 [in Ukrainian].

8. Kremen, V.G. (Eds.). (2014). National education glossary. Kyiv: TOV «Vudavnuchui dim «Pleyadu» [in Ukrainian].

9. Nasirova, N.Kh. (2000). Projection of training of students of humanitarian faculties of classical university in Information. Extended abstract of candidate's thesis. Kazan`[in Russian].

10. Ovcharuk, O.V. (2003). Competences as a key of formation of education's contexts. Strategy of reformation of Ukrainian education. Kyiv: K. I. C.[in Ukrainian].

11. Raven, J. (2002). Competence in the modern society. J. Raven. Moscow: Kogito-Tcentr [in Russian].

12. Татакі, О.О. (2012). Specifics of training of masters of the document science and informational activities in ONPU in the conditions of Bolon process. The ways of realizations of credit-module system of studying process and test forms of control of the knowledge of students on the topic "Implementation competent studying". Proceedings of the Scientific and Method of ONPU. (Issue 6). (pp. 105-108). Odesa [in Ukrainian].

13. Tатur, Yu. G. (2004). Competent approach in the description of results and projection of standards of high education. Author's version. Proceedings of the Second meeting of the methodical seminar. Moscow: Issledovatelsky centr problem kachestva podgotovki specialistov [in Russian].

14. Tpishina, S.V. & Hutorsky, A. V. (2004). Informational competence of a specialist in the system additional professional education. Internet-magazine «Eidos», 22 June. Retrieved from http: www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm [in Russian].

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 316776.

Ю.І. Палеха

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОСНОВА КОМУНІКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Подано авторське бачення суті управління документально-інформаційними комунікаціями, розглянуто роль документально-інформаційних комунікацій у забезпеченні здійснення комунікативного менеджменту, розкрито основні терміни та поняття, особливості їхньої еволюції, основні складові, аналізується зміст кожної з них, наводяться алгоритми щодо здійснення ефективного комунікативного менеджменту в документно-комунікаційній системі й аргументована необхідність виваженого управління комунікаційними процесами з урахуванням інтересів сторін.

Ключові слова: *документально-інформаційна комунікація, комунікативний менеджмент, документно-комунікаційна система.*

Ю.И. Палеха

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ИНФОРМАЦИОННЫЕ КОММУНИКАЦИИ КАК ОСНОВА КОММУНИКАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Освещено авторское видение сути управления документально-информационными коммуникациями, рассмотрена роль документально-информационных коммуникаций в обеспечении коммуникационного менеджмента, раскрыто основные термины и понятия, особенности их эволюции, основные составляющие, анализируется содержание каждой из них, наводятся пути эффективной организации коммуникационного менеджмента в документно-коммуникационной системе, аргументирована необходимость управления коммуникационными процессами с учетом интересов сторон.

Ключевые слова: *документально-информационная коммуникация, коммуникационный менеджмент, документно-коммуникационная система.*

Yuri Palekha

DOCUMENTARY INFORMATIONAL COMMUNICATIONS AS THE BASIS OF COMMUNICATIVE MANAGEMENT

The article gives the author's vision of the idea of management in documentary informational communications, gives consideration of the role of documentary informational communications in communicative management, reveals key terms and concepts, aspects of its evolution, main components, analyzes the content of each of the components, gives algorithms for effective communication management in documentary communicational system and explains the importance of effective management in communicative processes.

Keywords: *documentary informational communications, communication management documentary communicational system social time and space.*

© Палеха Ю.І.

Надзвичайно важливе значення в житті людини мають документ, інформація та комунікація, оскільки сучасне суспільство характеризується революційним упровадженням електронних документів та розвитком новітніх інформаційних технологій, які використовуються на всіх рівнях, у всіх сферах, галузях, територіальних і часових просторах соціального управління, та потребує керування комунікаційним процесом.

Мета – проаналізувати складові документально-інформаційної комунікації, розглянути питання їхнього створення та функціонування, обґрунтувати роль документально-інформаційних комунікацій у забезпеченні ефективного комунікативного менеджменту з урахуванням інтересів сторін.

З огляду на розуміння менеджменту як загальної та головної функції суспільства, цілком слушним, зокрема, є звернення до проблематики управління документально-інформаційною сферою суспільства, яка пронизує всі інші його сфери (економічну, соціальну, політичну, гуманітарну) та виконує функції, подібні кров'яній системі людини, які забезпечують життєдіяльність усього організму.

Розглянемо роль документально-інформаційних комунікацій у забезпеченні здійснення ефективного комунікаційного менеджменту, оскільки основним ресурсом цього різновиду управління є документ та інформація, а основною технологією – комунікація.

Представники різних наук трактували термін *комунікація* по-різному. Це пов'язано зі складністю самого феномена спілкування, вивченням якого займаються філософія і соціологія, загальна й соціальна психологія, лінгвістика, та етнографія, педагогіка.

За століття свого існування термін *комунікація* використовувався в багатьох сферах людської діяльності. Поступово з'явилося його основне значення, яке можна було б описати як процес, завдяки якому інформація передається від відправника до реципієнта з метою впливу на його свідомість, і передбачає наявність зворотного зв'язку *(табл. 1)*.

Таблиця 1

Варіанти визначення терміна *комунікація* стосовно соціуму

№	**Визначення терміна *комунікація***
1	Система, де здійснюється взаємодія, процес взаємодії, способи спілкування, за допомогою яких створюється, передається та приймається різноманітна інформація
2	Передача інформації, ідей, чи оцінок емоцій від однієї людини (або групи) до іншої (або іншим) головним чином за допомогою символів
3	Соціально обумовлений процес передачі та сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування різними каналами за допомогою різних комунікативних засобів

Започатковано термін *комунікація* було ще за часів Платона. Походить він від латинського слова *communication*, що означає *спільне* або *розділене між усіма.* За К. Бергом, слову *communicaiio* щонайменше дві тисячі років і спочатку воно означало приблизно *радитися зі слухачем.*

Будь-яка комунікація має знаковий характер, адже не існує комунікації без певної системи знаків, як опредмеченої інформації, що використовується під час спілкування між людьми або обміні інформацією між тваринами чи машинами.

Дописемна культура обожнювала *слово,* що по суті було обожнюванням комунікації. Після запровадження писемності культ *слова* трансформувався в культ *книги.* Зрештою, священні писання всіх релігій є наслідком комунікації пророків з Богом, а саме слово *релігія* в перекладі з лат. означає *зв'язок,* тобто та ж сама *комунікація* [1].

Водночас, якщо для священнослужителів комунікація була предметом культу, то для стародавніх учених – предметом дослідження. Логіка, лінгвістика, риторика, граматика, діа-

лектика вивчали проблеми комунікації з прадавніх часів. Проте всі ці науки «чомусь» поза межами своїх досліджень залишили проблему комунікаційних взаємозв'язків, без яких жодне суспільство існувати не може.

Лише на початку XX ст. виникає семіотика, яка дала поштовх прикладній лінгвістиці (Ф. де Сосюр, Ч. Пірс). З'являються праці соціологів (Г. Тард, П. Сорокін), соціальних психологів (В. Вундт, Х. Штейнталь, Г. Лебон, Дж. Мід, Г. Блумер), які ґрунтовно досліджують комунікаційну проблематику. Скажімо, французький дослідник Габріель Тард (1843-1904) пояснював соціогенез (виникнення і розвиток суспільства як такого) соціально-комунікаційною діяльністю у формі наслідування, позаяк «суспільство – це наслідування, а наслідування – певною мірою гіпнотизм».

Фундатори американської соціальної психології Джордж Мід (1886-1931) і Герберт Блумер (1900-1987) вважали, що люди взаємодіють через символи. Процес мислення розглядався зазначеними вченими як оперування символами, які люди постійно створюють і якими обмінюються між собою. Така взаємодія, на думку згаданих вище лідерів символьного інтеракціонізму, коли люди передають один одному знання, духовні цінності, зразки поведінки, впливають на дії колег через символи, є головним чинником у комунікаційній моделі суспільного життя.

Питання змістовної комунікації завжди були в центрі уваги представників наук документально-інформаційного циклу. Серед них можна виокремити бельгійського вченого Поля Отле (1868-1944) і його найближчого сподвижника та однодумця Анрі Лафонтена (1854-1943). Їхні погляди та ідеї знайшли практичне втілення в діяльності Міжнародного бібліографічного інституту, створеного 1895 р., а 1931 р. перейменованого в Міжнародний інститут документації [2].

Основу загальної теорії комунікації становить теорія соціальної комунікації, що вивчає процеси обміну інформацією в суспільстві, яка реально існує лише у свідомості суб'єктів, у процесі сприйняття ними сигналів, що надходять із зовнішнього середовища або в результаті саморефлексії.

Соціальні комунікації призначені для забезпечення суспільно значущою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства, налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування та розвитку суспільства. Знаходитися у стані комунікації – це не просто передавати й одержувати інформацію, у процесі комунікації утворюється комунікативне співтовариство, яке характеризується відносинами єдності, взаємозв'язку та взаєморозуміння.

Сьогодні в літературі стосовно інформації використовуються два варіанти цього наукового напряму: документаційна та документальна. Ми вважаємо, що поняття *документаційна* пов'язане з документними явищами, котрі в прикладній галузі визначаються як документи та документація, й передусім стосується оперативної й архівної документної інформації (фонд, масив, потік). Поняття *документальна інформація* ширше, оскільки за її допомогою утворюються загальні поняття, що абстрактно відображають будь-які зв'язки з документом, тобто щось, що функціонує в якомусь зв'язку з документами: на основі, при допомозі, за допомогою, у формі документів і т. ін. Воно охоплює ту частину інформації, яка пройшла інформаційну обробку й визначає документний статус поняття, тому й застосовується в нашому дослідженні.

Найширша дефініція *документа,* яку подав Поль Отле, така: *«матеріалізована пам'ять людства, яка день за днем реєструє факти, ідеї дії, почуття, мрії, що відбулися в свідомості людини»* [4]. Пізніше навіть його послідовники відмовилися від такого широкого трактування поняття *документ,* але багато думок знаного бельгійця було сприйнято, в т. ч. й розуміння документа як засобу комунікації в суспільстві.

Зазначений підхід до науки про документ розділяв також відомий книгознавець М.Н. Куфаєв. У своїх роботах учений, розглядаючи як документ книгу, вважав її *«містилищем думки й слова людини, взятих в їхній єдності й виражених видимими знаками».* Книгами він вважав як *«ієрогліфи на фресках чи каменях храму, папі-русний сувій»,* так і листівки, газети, фотографіч-ні валики чи грамплатівки. На ниві цієї науки працювали також такі відомі вчені, як: С.К. Бредфорд, Сюзанна Бріє, Б.С. Віккері, Фріц Донкар Дюйвис, Ш.Р. Ранганатан, О.Франк, Джессі Шира, Луї Шорс, Вальтер Шюрмайер.

У 50-і рр. XX ст. у центрі уваги теоретиків і практиків документації опиняються поняття *інформація* та *комунікація*. Починає усвідомлюватися той факт, що головною метою є забезпечення функціонування укладеної в документах інформації, її включення в систему суспільних комунікацій. Першими документально-інформаційними теоріями і концепціями постклассичного характеру в 1970-х рр. стали документографічна концепція бібліографії О.П. Коршунова та теорія ретроспективної документної інформації В.М. Автократова.

Документ існує в документально-комунікаційному процесі, тобто в такій комунікації, в якій від одного суб'єкта до іншого передається документальна інформація. Він може виступати як законсервована комунікація, що втілилася в матеріальний об'єкт, у річ, хоча насправді вона є актом, дією як з боку комуніканта, так і зі сторони реципієнта. Активність комуніканта не потребує пояснень, але без активності реципієнта документ не стане джерелом інформації. Навіть якщо документ знаходиться в безпосередній близькості від споживача інформації, не вимагає пошуку та фізично йому доступний, необхідна цілеспрямована діяльність споживача з оволодінням інформацією, або допомога йому зі сторони посередника [3].

Варіанти сприйняття документа з урахуванням різномоментності його створення й отримання із нього інформації зведено в *табл. 2.*

Таблиця 2

Варіанти сприймання документа

№	***Сприймання документа***
1	Інформація, нанесена на матеріальний носій для її передачі в часі і просторі (для споживача – джерело, або, умовно кажучи, «ємність», що зберігає інформацію до моменту її затребування)
2	Форма каналу комунікації, застосування якого обумовлює виникнення особливого виду комунікації – документальної
3	Передане повідомлення, але і як «відкладене», «затримане» повідомлення з метою звернення до нього коли-небудь у майбутньому
4	Засіб розподіляти отриману інформацію в часі, залежно від можливостей і бажання сприймаючого суб'єкта
5	Засіб для повторного ознайомлення з раніше отриманою інформацією з метою відновлення знань
6	Засіб з'ясування незрозумілих раніше моментів, аналізу і засвоєння інформації на новому рівні, якого досягне реципієнт
7	Засіб для аналізу та зіставлення інформації сприйманого документа з іншими даними і знаннями
8	Засіб автокомунікації, який закріплює певні знання і зберігає їх у часі з метою наступної активізації

Розуміючи важливість управління документально-інформаційними процесами у суспільстві, ми можемо дати й відповідне визначення комунікаційному менеджменту, під яким пропонується розуміти систему налагодження ефективних документальних та інформаційних комунікацій у суспільстві на основі використання форм, методів і технологій правового, економічного, соціального, гуманітарного та політичного менеджменту й маркетингу.

У своїй розвинутій моделі комунікативний менеджмент нагадує управління двостороннім потоком документної інформації, де оцінюється якість її передачі, повнота, зміст, форма. В структурі комунікативного менеджменту треба розрізняти мету від спонукального мотиву. Мета комунікації – це ясний і чіткий (раціонально обґрунтований) намір. Спонукальним мотивом може бути прихований намір, в якому слід розрізняти особисті цілі відправника та одержувача, наміри видати бажане за дійсне. Контекстом комунікації є вся система цілей і результатів, кодування і декодування інформації, прихованих мотивів і особистих цілей.

З огляду на те, що рівні комунікації тісно пов'язані між собою, *комунікативний менеджмент* можна подати як керування рухом документів та інформації, що охоплює насамперед передання від комуніканта до реципієнта (та навпаки) у соціальному часі та просторі знань, умінь, стимулів й емоцій.

Соціальний час – відчуття протікання соціального життя сучасниками.

Темп соціальних змін може бути різним. До того ж, треба розуміти, що і документальна інформація з часом втрачає свою «товарну цінність», як, скажімо, прогноз про результати перед футбольним матчем, що вже відбувся.

Соціальний простір – це відчуття людьми системи соціальних відносин, яка склалася в певному суспільстві. Він багатомірний, бо кожний суб'єкт соціальної комунікації має складні відносини з державою, структурами громадянського суспільства, конкретними особистостями і соціальними спільнотами [1].

Відтак логічним є розгляд комунікативного менеджменту як керування документально-інформаційним потоком у соціальному просторі, а рух документальної інформації в соціальному часі – як керування соціальною пам'яттю. Проте не будемо забувати, що цей поділ доволі штучний, оскільки комунікаційний менеджмент має розглядатися комплексно через управління комунікаційною діяльністю і соціальною пам'яттю з метою вирішення стратегічних і тактичних завдань суспільних відносин.

Його можна подати як професійну діяльність виробника, посередника і споживача з реалізації комунікаційної стратегії, згідно з їхніми мотивами, установками, інтересами, відносинами та конкретними цілями. Основні функції комунікативного менеджменту полягають у досягненні соціальної спільності при збереженні індивідуальності кожного з елементів, тобто комунікаційний процес можливий лише за умови існування соціуму, отже, має соціальний характер.

Значимість комунікативного менеджменту сьогодні пояснюється тим, що з усіх сфер суспільства (правової, економічної, соціальної, політичної, гуманітарної та ін.) документаційно-інформаційна сфера розвивається найдинамічніше і як складова соціальної комунікації, обслуговує всі без винятку сфери людської діяльності; її значення в сучасному світі неможливо переоцінити. При цьому документування, як інформаційна технологія, відбувається в два етапи. На першому етапі відбувається складання повідомлення та його фіксація за допомогою матеріально-енергетичних технологій, а на другому етапі – включення повідомлення до документаційно-інформційної системи [4].

До документаційно-інформаційної системи комунікацій можна віднести комунікації, що відбуваються як у базових сферах життя суспільства, так і в господарській (економічній), фінансовій, праводіловій та природничій сферах. Розвиток і функціонування її забезпечує цілу низку спеціально створених для цього суспільних інститутів, у т. ч. генералізаційні, транзитні та термінальні (науково-інформаційна діяльність, редакційно-видавнича справа, книжкова торгівля, бібліотечна справа, бібліографічна діяльність, архівна справа та інші інституції, які потребують відповідного керування).

Ґрунтуючись на цих засадах, комунікативний менеджмент слід розглядати через призму керування масовими, груповими та міжособистісними комунікаціями, у контексті діяльності інформаційно-аналітичних служб, служб формування іміджу, рекламних агенцій, паблік рилейшнз тощо.

Якість прийняття управлінських рішень на рівні організації, її життєдіяльність часто визначаються ефективністю комунікацій і тим, як вони в дійсності будуть реалізовані через документально-інформаційний обмін між її підрозділами і підсистемами. Структура організації, розподіл функцій, повноважень і відповідальності багато в чому визначаються можливостями комунікацій, тобто обміну інформацією.

Управління комунікаціями в організації – це регулювання обміну інформацією між працівниками та її аналітико-синтактичне опрацювання для подання керівнику релевантної інформації для прийняття ефективних рішень.

Отже, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що документально-інформаційні комунікації є сполучним процесом, необхідним для здійснення менеджменту. Документ існує в документально-комунікаційному процесі, тобто в такій комунікації, в якій від одного суб'єкта до

іншого передається документ та інформація. Водночас, з точки зору абстрактної схеми комунікації, документ – канал, але одночасно він може сприйматися як повідомлення, тому що в документі інформація невіддільна від свого матеріального носія; для споживача інформації він може виступати і як комунікант або джерело інформації, або її передавач.

Комунікативний менеджмент можна подати як керування потоком документальної інформації, який охоплює насамперед передання від комуніканта до реципієнта знань, умінь, стимулів і емоцій у часі та соціальному просторі, розвиток і функціонування якого забезпечує цілу низку спеціально створених для цього суспільних інститутів, у т. ч. генералізаційних, транзитних і термінальних (науково-інформаційна діяльність, редакційно-видавнича справа, книжкова торгівля, бібліотечна справа, бібліографічна діяльність, архівна справа та інші інституції, які потребують відповідного керування).

Комунікативний менеджмент включає цілеспрямоване керування потоком документованої інформації, що має місце як у базових сферах життя суспільства, так і в господарській (економічній), фінансовій, праводіловій та природничій сферах. Його слід розглядати через призму керування масовими, груповими та міжособистісними комунікаціями, у контексті взаємодії інформаційно-аналітичних служб, служб формування іміджу, рекламних агенцій, паблік рилейшнз тощо та споживачів інформації, згідно з їхніми мотивами, установками, інтересами, відносинами і конкретними цілями.

Використані джерела

1. Бебик В.М. Інформаційно-комунікативний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз : моногр. / В.М. Бебик. – К., 2005.

2. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов. – К., 2000. – 284 с.

3. Плешкевич Е.А. Проблемы теоретического изучения документа / Е.А. Плешкевнч // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20-22 трав. 2008 р. – К. : ДАККіМ, 2008. – С. 72-76.

4. Поль Отле. Трактат про документацію / Отле Поль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dilo.kiev.ua. – Заголовок з екрана.

References

1. Bebyk, V.M. (2005). Informational-communicative management in a global society: psychology, technologies and technique of public relations. Kyiv [in Ukrainian].

2. Kuleshov, S.H. (2000). Documentation science: history, theoretical fundaments. Kyiv [in Ukrainian].

3. Pleshkevych, E.A. (2008). Problems of theoretical studying of a document. Documantation science. Library science. Informational activities: problems of science, education and practice. Proceeding of the V International Scientific Practical conference. Kyiv, 20-22 May. (pp. 72-76). Kyiv: DAKKKiM [in Ukrainian].

4. Otle, P. Traction about documentation. Retrieved from: www.dilo.kiev.ua [in Ukrainian].

УДК 007 : 304 : 004.9

І.М. Вінічук

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВЕРБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БАЗАМИ ДАНИХ В СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано стан вербальної системи управління базами даних, як важливого чинника у формуванні інформаційно-комунікативної сфери сучасного суспільства. Одним із важливіших та першочергових питань для словниково-термінологічної бази даних є застосування стандартів. На сучасному етапі українського державотворення постали нові завдання, пов'язані з інтенсивним упроваджуванням у вербальні системи соціокультурної комунікації новітніх інформаційних технологій.

Ключові слова: *інформаційно-комунікативна сфера, системи управління базами даних, словниково-термінологічне забезпечення, системи масової комунікації, норми технічної мови, понятєвий аналіз.*

И.М. Виничук

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ВЕРБАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ БАЗАМИ ДАННЫХ В СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ СФЕРЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Одним из более важных и первостепенных вопросов для словарно-терминологической базы данных есть применение стандартов. На современном этапе создания украинского государства появились новые задания, связанные с интенсивным внедрение в вербальные системы социокультурной коммуникации новейших информационных технологий.

Ключевые слова: *информационно-коммуникативная сфера, системы управления базами данных, словарно-терминологическое обеспечение, системы массовой коммуникации, нормы технического языка, понятийный анализ.*

I.M. Vinichuk

TERMINOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF VERBAL SYSTEM MANAGEMENT BY DATABASES IN SOCIAL-COMMUNICATIVE TO SPHERE OF MODERN SOCIETY

One of the most important and primary questions for a dictionary-terminological database is application of standards. The new tasks related to intensive introduction in the verbal systems of sociocultural communication of the newest information technologies appeared on the modern stage of Ukrainian creation of the state.

Keywords: *informative-communicative sphere, control system by the bases of data, dictionary-terminological providing, systems of mass communication, norm of technical language, concept analysis.*

© Вінічук І.М.

Упровадження інновацій у функціонування соціокультурних стандартів в умовах інформаційно-комунікативної сфери сучасного суспільства, а саме – вербальної системи соціокультурних комунікацій, є сьогодні одним із першочергових завдань українського державотворення. Нині дуже актуальне формування національної українськомовної мережі з подальшим її впровадженням у глобальну світову мережу, а також створення досконалої системи комп'ютерних термінів українською мовою [1; 7].

На думку професора В.Чернеця, становлення інформаційного суспільства, динамічний розвиток інноваційної соціально-виробничої структури неможливий без людини творчої, ініціативної, здатної самостійно формулювати достойну мету і знаходити адекватні шляхи її досягнення [13].

Тому в систему освіти активно впроваджують новітні інформаційні технології навчання. Вони ґрунтуються на фундаментальних соціально-культурних принципах і значною мірою змінюють характер і спосіб входження людини у світ освіти і культури. Це додатково стимулює інтерес до проблеми самоорганізації та динаміки розвитку в сфері сучасної культури, її словниково-термінологічного забезпечення. Забезпечення систем і системних зв'язків між терміноелементами терміносистеми програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації, що функціонують за єдиними й узгодженими стандартами, протоколами та технологіями в усьому соціальному секторі, досвіду формування нормативної бази України в галузі інформаційних технологій в умовах інформаційно-комунікативної сфери сучасного суспільства, до цього часу не були предметом спеціального дослідження. У широкий вжиток входять технічні засоби, що за допомогою каналів електронної комунікації дають змогу отримувати практично необмежений доступ до інформаційних ресурсів людства. Саме тому, на думку професора В. Чернеця, є необхідним вивчення специфіки соціальної взаємодії у нових умовах, ґрунтовне, філософське та культурологічне вивчення процесу циркуляції соціокультурної інформації та комунікації [14].

Розвиток інформаційних технологій призвів до появи систем управління базами даних – Data Base Management Systems – DBMS. Системи управління базами даних дозволяють структурувати, систематизувати й організувати дані для їхньої подальшої електронної обробки та збереження. Бази даних і системи управління базами даних, що забезпечують представлення інформації для аналізу ситуацій і прийняття рішень, за останній час стали невід'ємними компонентами всіляких інформаційних систем, що використовуються у різних галузях діяльності людства. Реляційна технологія повністю відбулася при повсякденному використанні в базах даних усіляких інформаційних систем. Базу даних прийнято трактувати як інформаційну модель предметної області, що еволюціонує у часі. База даних відображає лише ті факти про предметну область, які лежать у сфері інтересів інформаційної системи. Це означає, що за весь час існування бази даних постійно повинні діяти процеси сприйняття і відбору інформації, що взаємодіє з реальним середовищем і забезпечує актуальний опис стану предметної області. Взагалі системи управління базами даних можна визначити як систему управління даними, що має такі властивості: підтримка логічно узгодженого набору файлів; забезпечення мови маніпулювання даними; відновлення інформації після різного роду аварій; забезпечення паралельної роботи кількох користувачів [1;15]. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що необхідні дані людині-комунікатору допомагають шукати знов-таки програмові засоби – пошукові системи чи т. з. браузери, «пошуковики». Таким чином, маючи навіть уривчасті дані про той чи інший інформаційний об'єкт, можна за кілька ітерацій за ознаками пошуку знайти потрібне, чи аналогічне у широкому інформаційному просторі [2; 16].

Реальні можливості, що надають сучасні інформаційно-комунікативні системи, перевершують усі найсміливіші прогнози минулих десятиліть у цій сфері. Широко відомий дослідник суспільних процесів Мануель Кастельс акцентує увагу на мережевому характері майбутніх соціальних структур та інших сфер людської діяльності. Згідно з його концепцією, суспільство виступає як стійка мережа («павутина») інформаційних зв'язків та взаємодій. Відмічено, що з певного періоду

часу «…глобальні мережі інструментального обміну селективно долучають або відлучають індивідів, групи, райони і навіть країни, відповідно до їхньої значущості, для виконування проектів, опрацьовуваних у мережі, в безперервному потоці стратегічних ухвал» [3].

У зв'язку з цим, становлення суспільства можна розглядати в глобальному плані, аналізуючи всі без винятку країни і соціуми як чинники. Але позиція і статус цих чинників уже залежатиме від них самих, від їхньої політики та потенціалу, а також ступеня долученості до мережевих процесів. Адже, так чи інакше, відсутність стратегії переходу до інформаційного суспільства та нормативного забезпечення цього процесу в системі права та світогляду громадян, навряд чи дасть змогу говорити про ефективні та безболісні тактики щодо цього, і тим більше – про вступ в інформаційну еру на рівних з іншими країнами [4; 6]. Так свого часу з'явилася концепція суспільства мережевого інтелекту, що запропонував Дональд Тапскотт. Він розкриває використання у бізнес-технологіях принципів масової співпраці, взаємодії відкритого коду, для досягнення комерційного успіху [12]. В сучасних систем управління базами даних підтримується єдина інтегрована мова, що містить усі необхідні засоби для роботи з базами даних, розпочинаючи з її створення, забезпечуючи базовий інтерфейс для користувача. Стандартною мовою, що найбільш розповсюджена останніми роками для реляційних баз даних, є мова SQL (Structured Query Language). Мова SQL містить у собі спеціальні засоби визначення обмежень цілісності бази даних, що зберігаються в спеціальних таблицях – каталогах, тому збереження цілісності виконується на мовному рівні – при компіляції операторів модифікації базами даних компілятор SQL на основі обмежень цілісності, що зберігаються в базі, генерує відповідний програмний код. Авторизація доступу до об'єктів бази даних виконується на основі спеціального набору операторів SQL [3; 17].

Розвиток інформаційних технологій має переважно характер науково-технічний, за яким дуже часто губляться поняття моралі та честі, соціальної відповідальності, психологічної ідентичності тощо. Упродовж двох останніх десятиріч широкого визнання набув принципово новий засіб масової комунікації – глобальні електронні інформаційні мережі. На даний час вони набувають статусу нового соціального інституту. Однак, незважаючи на його необхідність для комунікації у сучасному світі, він водночас породжує і певні проблеми для суспільства [5]. В інтернеті здебільшого домінує вербально-візуальний спосіб передавання інформації. Тому, при розроблені електронних сторінок у компаніях, які займаються веб-дизайном, переважно оцінюють їхню наочно-комунікативну спроможність, естетичний вигляд тощо, при цьому інколи забуваючи про моральні й етичні наслідки. В систему інтернет-спілкування закладені великі технічні можливості, але зовсім відсутні засоби стримування мовців і контролювання інформації. Інтернетівська система спілкування, таким чином, має характер соціально та психологічно незахищеної системи, в якій порушено соціально-психологічний баланс. На даний час глобальна інформаційна мережа Інтернет залишається фактом ілюзорної (віртуальної) реальності. Цей дисбаланс і незахищеність фатально не шкодять суспільній інформаційній системі, а також самій електронній комунікаційній мережі, оскільки вона все-таки існує як технічний витвір [6; 8]. Але щойно ця віртуальна система стає частиною суспільної інформаційної системи, її основною підсистемою, – суспільна інформаційна система, а разом із нею й суспільство можуть піддатися процесам деградації, що ведуть до руйнівних для нього наслідків. Це може відбутися за умови відсутності засобів інформаційного захисту. Тут не повинен порушуватися принцип інформаційного балансу та системи захисту. З огляду на цю загрозу, виробляються методи регулювання глобальної електронної мережі та надавання їй цивілізованих рис. Безперечно, у пошуках такої мети для інформаційних систем можливі всілякі перебільшення впливу, які властиві також суспільству як динамічній системі. Інформаційні потреби можуть бути забезпечені як за рахунок відносно незначного збільшення обсягу додатково регульованих потоків вихідної інформації, так і за рахунок глибокого дослідження соціально-комунікативних процесів та навколишнього середовища.

У даний час дедалі важливого значення набувають бази даних, які розміщені в інтернеті за своїми правилами й особливостями. Зростаюче застосування баз даних у пошукових системах потребує більш повного контролю, оскільки пошук у структурованих документах є більш ефективним, ніж сканування всього тексту. Пошук і відображення документів стали критичною точкою для організацій, які хочуть управляти змістом в інформаційних системах. Особливістю даного моменту розвитку всіх сфер державного життя, в т. ч. й інформаційно-комунікативної сфери, є явище інтенсивного проникнення в нещодавно створену українську термінологічну базу прикладних сфер діяльності нових вербальних елементів [7; 8]. Це пов'язано з необхідністю гармонізації нашої законодавчо-нормативної бази, в т. ч. і понятійно-термінологічної, з аналогічними документами Європейського співтовариства. Цей процес протікає дуже динамічно і має суттєві проблемні моменти, оскільки узгодження законодавства відбувається одночасно за кількома напрямками. Постає потреба виробити нові ефективні методи аналізу вербальної бази конкретної фахово-орієнтованої галузі й оптимального прийняття рішень з цього питання. На даний момент у вербально-комунікаційній сфері комп'ютерних технологій та інформаційно-вимірювальних технологій складається ситуація, яка не була характерною для минулих часів. Технологія творення норм технічної мови в інформаційно-комунікативній сфері в ідеальному випадку повинна бути тривалим і практично виваженим процесом. Адже мовне середовище є, по-перше, результатом лексикографічного усталення, визначеного наявними словниками та їхнім «часом життя», а по-друге, практичного унормування усталених вербальних елементів, відображених у монографіях, наукових працях, спеціальній літературі та інших джерелах. Паралельно з логічним осмислюванням нових понять та їхніх місць у системах певних галузей науки й техніки, відбувається процес вербалізації цих понять, або у вигляді дефініцій, або у вигляді їхнього семантичного конденсату – термінів [9]. На думку багатьох учених (С.В. Гриньов, О.С. Кубрякова, В.М. Лейчик, В.Ф. Новодранова, Л.М. Олексєєва та ін.), когнітивний аналіз термінології дає повний і точний опис механізмів оброблення, збереження та передання інформації, а також способів категоризації та концептуалізації навколишнього світу. Відомо, що інформаційно-культурні потоки пронизують усі види діяльності людини: соціальну, науково-пізнавальну і практичну. З огляду на сприймання та продукування інформації, сюди також потрібно віднести інформаційно-пошукову як різновид мовно-мисленої діяльності [10].

У новітньому напрямку термінологічних досліджень – когнітивному термінознавстві – термін розглядають як результат вербалізації спеціального концепту – наукового, технічного, що містить не лише об'єктивні знання про світ, але й суб'єктивні моменти категоризації та концептуалізації спеціального знання [11]. Якщо раніше інформація зберігалася у вигляді архівів і не була доступною, зараз усвідомлення значення ринку інформації призводить до того, що вона є доступною й формує культурний рівень особистості, її світогляд. Понятєвий аналіз не може початися, доки об'єкт, про який ідеться, не буде віднесений до поняття, представленого засобами виозначування (дефініювання) і позначування (номінування), тобто об'єктом понятєвого аналізу є не сам об'єкт, а свідомо опрацьована інформація про нього. Об'єкти, поняття, познаки, виозначування вважаються фундаментальними і є складниками вербального аналізування, який укладається в послідовний ланцюг операцій: об'єкт —> поняття —> дефініція —> вербальний знак (термін). Формування поняття є центральним в організації людських знань, оскільки воно забезпечує особу засобами розпізнавання об'єктів та їхнього групування у значимі одиниці конкретної предметної галузі. Оскільки ми, аналізуючи вербальну інформацію, маємо справу зі спеціальною мовою в галузі інформаційних технологій, поняття потрібно розглядати не тільки як логічну, а як і когнітивну одиницю. У розумінні поняття та дефініції є деякі тонкощі. Поняття – це одиниця думки з розмитим змістом і обсягом. Воно формується відкритою множиною ознак об'єкта; конкретність змісту й обсягу поняття набирає тільки в межах предметної галузі, яка визначає ті ознаки для представлення поняття, які його виокремлюють у цій предметній

галузі, тобто вказують на його спільність з іншими поняттями та його відмінності, формуючи таким чином системність поняттєвої одиниці. Дефініція представляє множину ознак (визначуємо з-поміж множини ознак релевантні для предметної галузі ознаки) поняття; тому головна інформація про системність поняття міститься у дефініції (виознаці), яка і є об'єктом обробляння у випадку визначення системної організації понять предметної галузі знань. Система понять відображається у виознаках цих понять; взаємозв'язки у системі понять, у першу чергу, треба встановлювати, аналізуючи ознаки кожного поняття, які становлять його виознаку. Якість більшої частини вербальних елементів визначається якістю виознак понять. Оскільки виознака є логіко-лінгвістичною одиницею, то вимоги до неї формує логіка та лінгвістика, яку ми виокремили у відповідну систему для керування процесами комунікації. Виознака не може містити хибне коло, бо не виконує своєї основної функції – розуміти поняття, порушуючи експлікативність системи понять предметної галузі; виознака має бути, наскільки це можливо, стислою, містити ту інформацію, яка робить поняття унікальним. Будь-яку іншу інформацію подають приміткою; виознака може не містити ознак, які пов'язують відповідне поняття з іншими поняттями системи, порушуючи, таким чином, цілісність поняттєвої системи предметного поля. Для поліпшення цілісності поняттєвої системи ми використали такі засоби: вилучили вербальний елемент, який представляє поняття виознакою та позначкою як такий, що не інтегрований у систему понять інформаційно-комунікативної сфери; внесли зміни до виознаки поняття, такі, які б вказували на її зв'язок з іншими поняттями системи; внесли зміни до інших виознак, такі, які б містили як ознаку ізольоване поняття; ввели додаткове поняття, яке б об'єднувало би спорідненими відношеннями ізольоване поняття даної системи; залишили ізольоване поняття, як таке, що пов'язане з іншими поняттями на логічному рівні, ніж це виявлено, або ж воно є новим поняттям предметної галузі, поки що не пристосоване до цієї системи понять. Норма є специфічною ознакою будь-якої літературної мови, а вивчення її – одне з найактуальніших і найскладніших питань сучасної мовознавчої науки. Оскільки українська наукова мова є складовою частиною лексичної системи загальнолітературної мови, то нормування вербальних компонентів тісно пов'язане з нормуванням мови в цілому. Найповніший і, водночас, дещо своєрідний вияв комунікативна функція знаходить у різнотипних культурно-освітніх повідомленнях [10].

Для України проблема мовної локалізації у сфері інформаційних технологій не стільки технічна, навіть не стільки лексикографічна, скільки екзистенційна, бо торкається реального функціювання української мови в усіх сферах людської діяльності. Адже саме через «спілкування» з комп'ютером мовою його мультимедійних засобів відбувається неповторний навчально-виховний процес формування та розвиток майбутнього покоління.

Через запізнілу реакцію філологів міцно осідають жаргонізми та професіоналізми переважно англійського походження. Це так звані англізми, як наприклад: пейджер, експлорер, браузер, гомпейдж, вебсайт, сервер, ГОСТ, габ та багато інших.

Таким чином, соціально-культурна сфера є відкритою системою, а тому всі явища й процеси, що відбуваються в мікро- та макросередовищі, швидко позначаються на її розвитку. Важливою особливістю інформаційно-комунікативних технологій є їхнє проникання в усі без винятку сфери життя та діяльності суспільства, що вимагає від технологій багатоманітності, уміння передбачити напрями розвитку сфери застосовування та здатності своєчасно пристосуватися до цих змін, щоб і надалі підвищувати ефективність роботи відповідної сфери культурного життя чи діяльності особистості.

Отже, на сьогодні вкрай необхідно пришвидшувати комп'ютеризацію навчальних закладів та підключення їх до мережі Інтернет, для чого залучати як кошти державного бюджету, так і ресурси компаній сфери інформаційних технологій. Таким чином, шляхами вирішення проблем функціонування соціально-культурних стандартів в умовах формування інформаційно-комунікативної сфери мають стати: збільшення обсягів фінансування бюджетної програми «Національна програма інформатизації»; вжиття органами державної

влади невідкладних заходів щодо формування галузевих програм інформатизації, забезпечення виконання відповідних проектів інформатизації лише в рамках таких програм.

Ідея глобальної культури й глобалізації світових суспільних просторів вочевидь має негативний компонент, пов'язаний як із стереотипізацією поведінки особистостей, що входять у глобальну систему, так і з масифікацією, тобто втягуванням у запрограмовану на певну поведінку безліч людей. Все це, звичайно, руйнує національні культурні цінності країни, яка потрапляє в систему глобальної культури, і підпорядковує її інтересам панівної нації в глобальній системі. Створюваний у наш час глобальний інформаційний світ має явно виражену прозахідну орієнтацію, де країни почуваються залежними від правил гри у цьому глобальному світі.

Основною небезпекою при цьому виявляється можливість втрати різними культурами своєї індивідуальності, своєї специфіки, що неминуче призведе і до втрати носіями даної культури своєї самобутності, до розмивання культур і внаслідок цього – до втрати надзвичайно важливого для розвитку будь-якої цивілізації чинника різноманітності. Для того, щоб бути сумісною з новими реаліями, вербальна система соціокультурних комунікацій має мати інноваційний характер, іти попереду тих вимог, які суспільство вимагає нині й поставить перед особистістю через кілька років.

Використані джерела

1. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька. − К. : Освіта, 1999. − 351 с .

2. Ильєнков Э.В. Философия и культура / Э.В. Ильенков. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.

3. Кастельс М. Информационная епоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. ; под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М., 2000. – С. 27.

4. Ковальчук Т.Т. Сучасний інформаційний ринок (концептуально-пізнавальний контекст) / Т.Т. Ковальчук, І.Ю. Марко, Є.І. Марко. – К. : Знання, 2011. − 255 с.

5. Моделі політичної комунікації: політичні партії та громадянське суспільство / Ю. Тищенко, П. Байор, М. Товт, С. Горобчишина ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : Агентство «Україна», 2010. – 148 с.

6. Кочетов А.Н. Влияние Интернета на развитие общества // Информационное общество / А.Н. Кочетов. – 1999. – № 5. – С. 43-48.

7. Масова комунікація : підручник / А.З. Москаленко, Л.В. Губерський, В.Ф. Іванов, В.А. Вергун. − К. : Либідь, 1997. − 216 с.

8. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 1: У полоні Платонових чар / К. Поппер ; пер. з англ. – К. : Основи, 1994. – 446 с.

9. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс / Ю. Хабермас // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – С. 84-90.

10. Пшенична Л. Термінологічний аналіз: Позначування та виозначування / Л. Пшенична, Н. Шишкіна // Проблеми української термінології. − 2004. − № 503. − С. 48-52.

11. Райда К.Ю. Історико-філософське дослідження постекзистенціалістського мислення : навч. посіб. / К.Ю. Райда ; за ред. І. Надольного. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 216 с. – 2004. – № 3. – С. 110-124.

12. Тапскотт Дон. Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / Дон Тапскотт. – К. : INT Пресс; М. : Рефл-бук, 1999. – 403 с.

13. Чернець В.Г. Культура як засіб соціалізації особистості / В.Г. Чернець. – К., 1995. – С. 73-77.

14. Чернець В.Г. Українська культура у контексті світової цивілізації / В.Г. Чернець. – К. : КДІК Мін. культури України, 1993. – 7 с.

References

1. Zernetska, O. V. (1999). Global development of mass communication and international affairs. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

2. Ylienkov, E. V. (1991). Philosophy and culture. Moscow: Polytyzdat [in Russian].

3. Kastels, M. (2000). Informational epoch: economics, society and culture. O.Y. Shkaratana (Ed.). Moscow [in Russian].
4. Kovalchuk, T. T. (2011). Modern informational market (conceptual-cognitive context). I.Iu. Marko, Ie.I. Marko. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Tyshchenko, Iu., Baior, P., Tovt, M., Horobchyshyna, S. (2010). Models of political communication: political parties and civil society. Kyiv: Ahentstvo «Ukraina» [in Ukrainian].
6. Kochetov, A.N. (1999). Internet's influence on the development of a society. Ynformatsyonnoe obshchestvo, 5,43-48.
7. Moskalenko, A. Z., Huberskyi, L. V., Ivanov, V. F., Verhun, V. A. (1997). Mass communication. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Popper, K. (1994). Opened society and its enemies. Part I.: In the slave of the Platoon magic. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Habermas, J. (1996). Communicative act and discourse. Original texts of communicative philosophy. Sytnychenko L. (Ed.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
10. Pshenychna, L. & Shyshkina, N. (2004). Terminological analysis: Marking and definition. Problemy ukrainskoi terminolohii, 503, 48-52 [in Ukrainian].
11. Raida, K.Yu. (1998). Historic-philosophical researches of post-existential thinking. I. Nadolnui (Ed.). Kyiv: Ukr. tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
12. Tapskott, Don. (1999). Electric-media society: advantages and disadvantages of the net mind. Kyiv: INT Press [in Russian].
13. Chernets, V.H. (1995). Culture as a method of the personality's socialization. Kyiv [in Ukrainian].
14. Chernets, V.H. (1993). Ukrainian culture in the context of the world civilization. Kyiv: KDIK Minkulturu Ukrainy [in Ukrainian].

УДК: 82-7-92:[741.5+77.03/.08]](045)

Н.І. Зикун

СИНКРЕТИЧНІСТЬ САТИРИЧНИХ ЗОБРАЖАЛЬНИХ ЖАНРІВ ПУБЛІЦИСТИКИ

Простежується еволюція підходів до оцінювання значення візуальних засобів у журналістиці. Уточнюється розуміння поняття «зображальний жанр публіцистики», з'ясовуються формально-змістові та функціональні характеристики зображальних сатиричних жанрів. Доводиться доцільність виокремлення в групі сатиричних жанрів підгрупи зображальних сатиричних жанрів, неоднорідних за засобами творення сатиричного образу.

Ключові слова: *зображальний сатиричний жанр публіцистики; графічні зображальні сатиричні жанри; фотографічні зображальні сатиричні жанри.*

Н.И. Зикун

СИНКРЕТИЧНОСТЬ САТИРИЧЕСКИХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫХ ЖАНРОВ ПУБЛИЦИСТИКИ

Прослеживается эволюция подходов к оценке значения визуальных средств в журналистике. Уточняется понимание понятия «изобразительный жанр публицистики», выясняются формально-содержательные и функциональные характеристики изобразительных сатирических жанров. Аргументируется целесообразность выделения в группе сатирических жанров подгруппы изобразительных сатирических жанров, неоднородных по средствам создания сатирического образа.

Ключевые слова: *изобразительный сатирический жанр публицистики; графические изобразительные сатирические жанры; фотографические изобразительные сатирические жанры.*

© Зикун Н.І.

N.I. Zykun

SYNCRETISM OF SATIRIC PICTORIAL GENRES OF PUBLICISM

The evolution of approaches to evaluation of the role of visual facilities in journalism is traced. The understanding of the concept of "pictorial genre of publicism" is specified, formal semantic and functional descriptions of pictorial satiric genres are clarified. The author proves the expediency of making out the subgroup of pictorial satiric genres in the group of satiric genres, the former being heterogeneous by the means of satiric character creation.

Keywords: *graphic satiric genre of publicism; graphic pictorial satiric genres; photographic pictorial satiric genres.*

Матеріально-технічні здобутки початку XX ст. дали поштовх докорінним перетворенням у багатьох сферах людської діяльності. Особливо відчутними вони були в інформаційному середовищі. Прогрес у видавничій, поліграфічній промисловості, у візуалізації інформаційного процесу, в інформаційних технологіях змінили обличчя журналістики, розширили коло засобів її впливу на аудиторію. До революційних змін можна насамперед віднести активне проникнення на газетно-журнальні шпальти зображень – фотографічних, графічних, живописних, що відкрило нову сторінку в історії публіцистики. Тривалий час, однак, зображально-візуальні засоби журналістики майже не потрапляли в орбіту наукових зацікавлень журналістикознавців. Це можна пояснити як складною їхньою природою, перебуванням на межі різних систем координат – мистецтва і публіцистики, так і невиробленістю методики аналізу такого матеріалу. У сучасному журналістикознавчому дискурсі простежується активізація інтересу до зображальних засобів журналістики, завдяки як змінам у технологічних процесах обробки та збереження інформації, так і накопиченню наукових фактів про особливу роль і місце візуальних засобів. Достатньо повно, хоча й лаконічно, позначив свого часу вузлові точки еволюції ролі візуальних елементів у періодиці П. М. Федченко: «від примітивної абстрактно нейтральної орнаментики» до реалістичної ілюстрації, згодом – до репортажно-документальних зображень, а піком її назвав створення наприк. XIX – на поч. XX ст. ілюстрованих видань, причому розмежовуючи серед них карикатурні, гумористичні, сатиричні [8, 33]. У наступні періоди зображальні засоби в журналістиці та публіцистиці продовжували розвиватися, розширювалося коло їхніх тем, образів, функцій. Усе помітнішим ставало прагнення до унаочнення змісту повідомлення, зображення процесу комунікації, змістового повідомлення з використанням зображальних засобів. Зображення з часом перетворилося на складову журналістського впливу, яка успішно конкурувала зі словом [8, 37]. Про поширеність і актуальність зображень у періодиці свідчить низка номінацій, покликаних якомога точніше передати їхню сутність: *візуальні засоби, зображальні засоби, зорові засоби, іконографічні засоби, візуально-графічні, ілюстративні засоби*, кожна з яких більш чи менш точно передає розуміння природи й функцій останніх в інформаційному обміні.

Значення візуальних елементів, використання несловесних форм на сторінках друкованих видань нині стає предметом наукового інтересу як вітчизняних (Т. Кузнєцова, Н. Миколаєнко, Г. Цуканова, Л. Якименко та ін.), так і зарубіжних науковців (О. Анісімова, С. Галкін, А. Каск, О. Скогорева, В. Тулупов та ін.). З'являється значна кількість наукових розвідок, об'єктами дослідження яких є природа візуальних елементів; засоби творення з їхнім використанням публіцистичності; робляться спроби з'ясування жанрових характеристик таких одиниць тощо. Однак досі зображальні публіцистичні жанри, зокрема сатиричні, не отримали належної оцінки й комплексного аналізу, науковцям не вдалося подолати стереотипність сприймання зображальних засобів в журналістиці як другорядних, як доповнення до вербального тексту.

Метою статті є уточнення розуміння поняття «зображальний жанр публіцистики», з'ясування формально-змістових і функціональних характеристик зображальних сатиричних жанрів, уточнення їхнього місця в системі жанрів публіцистики.

Вивчення зображальних жанрів актуалізувалося із визнанням зображальної журналістики, під якою розуміється «створення, відбір, обробляння і розповсюдження зображень у журналістському сенсі», здійснення комунікації не мовою в лінгвістичному розумінні, а зображеннями [4, 129]. У науковому дискурсі представлено значну кількість визначень зображальної журналістики, які ілюструють активну динаміку розуміння її сутності на невеликому часовому проміжку. Визначальною особливістю зображальної журналістики називають інформаційне та публіцистичне використання зображення як основного чи допоміжного засобу впливу на масову аудиторію. При цьому підставами для виокремлення її як окремого напряму вважають наявність: власного предмета; методів впливу на аудиторію; специфіки перебігу творчого процесу; суб'єктів творчого процесу, об'єднаних в організаційно-творчі колективи [16, 35]. До цього переліку варто додати й особливу систему жанрових форматів, які забезпечують ефективну реалізацію функцій зображальної публіцистики, творення особливого характеру публіцистичності.

Загальновизнаним фактом нині вважається те, що записані, або вербальні, тексти переважно раціоналізовані, зображальне ж повідомлення спрямоване насамперед на емоційне сприйняття, це актуалізує увагу до зображальних елементів, зокрема й у масово-комунікаційній діяльності. Ґрунтуючись на функціонально-змістових особливостях зображально-графічних засобів, використовуваних у друкованій періодиці в різні історичні періоди, Б. Черняков висунув концепцію зображальної публіцистики, під якою розуміє вид публіцистики, яка характеризується документальним наочно-образним відображенням дійсності через зображальну діяльність, продукти якої (зображення й різні форми зображально-словесного синтезу) призначені для оперативного поширення каналами засобів масової інформації з метою формування громадської думки, впливу на свідомість і поведінку аудиторії [13, 5].

Й. Лось, характеризуючи публіцистику як простір моделювання свідомості, вияв динамізму людського духу, політичне й морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний засіб формування особистості, площину зазначення вартостей та інтересів людей, соціальних груп і націй, втілення їхньої культурної ідентичності [10, 24], також говорить про дві її складові – словесну й візуальну.

Вважаємо, що про зародження зображальної публіцистики можна з повним правом говорити тоді, коли зображення набувають не лише масовості, але й впливовості, емоційності. Власне таким періодом є період першої російської революції, який висунув нові вимоги до якості інформації, сформував аудиторію. А. Каск підкреслювала, що наявність зображень у виданні кін. XIX – поч. XX ст., адресованому масовій аудиторії, усувала бар'єр, який виникав через малограмотність, робила видання більш доступним для розуміння, сприяла отриманню актуальної інформації без надмірних зусиль [9, 148]. На українських же землях звернення до візуального каналу актуалізувалося й через несформованість системи публіцистичного українського мовлення й потреби послуговуватися ним у більшості адресатів друкованих періодичних видань.

Важливою ознакою зображальної публіцистики є система особливих жанрових форм і прийомів. Жанрологія зображальної журналістики починається ще у дореволюційний період із жанрів документальної репортажної фотографії та сатиричної публіцистичної графіки.

Б. Черняков розглядав жанр зображальної журналістики як синтез слова і зображення й усвідомлював необхідність їхнього порівняння з категорією жанру в образотворчому мистецтві, літературі й публіцистиці [14, 3]. Він розмежовує власне зображальну публіцистику в техніці малюнка, графіки, живопису, карикатури, фотомонтажу тощо; фотопублiцистику; кінопублiцистику, телепублiцистику [13, 36].

Однак пізніше дослідники, відмовляючи зображенню в самостійності передачі інформації, характеризували їх із позицій жанрів

ілюстративного матеріалу [17]. Нетривала сучасна наукова історія зображальних жанрів, зокрема карикатури, як тексту, вже породила свою бібліографію, в якій можуть бути диференційовані принаймні два різні підходи: прихильники першого схильні розглядати карикатуру як креолізований текст [3; 9], а прихильники другого – як особливий візуальний текст [1; 18]. Мистецтвознавець А. Каск, на основі узагальнення жанрової структури, сюжетики й естетики журнальної ілюстрації в Росії XVIII-XIX ст., підсумовує, що сатирично-гумористичний малюнок, який зазвичай супроводжується підписом, являє собою креолізований текст, фактура якого складається із двох негомогенних частин – вербальної й невербальної. Виразність такого тексту, на думку дослідниці, залежить від обох складових і від органічності їхнього поєднання [9, 130]. Другий підхід започаткований С. Галкіним, який спростував доцільність кваліфікації зображень як другорядних, вторинних інформаційних продуктів на сторінках друкованих видань [6]. Оскільки будь-який знак, зокрема й візуальний, використовується у ЗМІ для закріплення й транслювання інформації, яка має певного адресата, А. Айнутдінов також вважає, що зображення можна сприймати як текст, текст-зображення, форму інформації з притаманною їй внутрішньою семіотичною структурою. На його думку, кожен зображальний знак як текст може вивчатися на кількох рівнях: семантичному (сфера значення); синтактичному (морфологія); прагматичному (особливості використання для реалізації певних комунікативних завдань). Фотографія, колаж, інфографіка, малюнок, карикатура – різні тексти-зображення, кожен зі своєю особливою мовою, структурною й семантичною системністю, різними творчо-технологічними етапами [1, 8-9].

Ми схиляємося до використання в аналізі зображальних жанрів сатиричної публіцистики лінгвістичної теорії креолізованих («змішаних») текстів. Можна було б допустити, що нині карикатура поступово еволюціонує від креолізованого тексту, яким вона переважно була в сатиричних виданнях початку XX ст., до дифузії чи співіснування двох різнотипних самостійних текстів – зображального й вербального. Підтвердженням цього може бути й різне авторство, і навіть час створення цих елементів, які одночасно з'являються поряд на газетній чи журнальній шпальті.

О. Анісімова, на основі дослідження рекламних текстів і політичних плакатів, розмежовує: універсальні функції, притаманні всім полікодовим (креолізованим) текстам, і специфічні функції зображень, характерні для конкретного виду комунікації [2]. До універсальних функцій зображень відносить інформативну, атрактивну, експресивну й естетичну. Особливими функціями зображень вона називає: символічну, ілюстративну, аргументаційну, евфемістичну, функцію створення іміджу, характерологічну, сатиричну [2]. Як бачимо, функціональне ядро зображень усіма авторами формується з таких функцій, як інформативна, експресивна, естетична. Для нас важливим є виокремлення як самостійної останньої функції – сатиричної. Хоча дослідниця визнає, що вона може супроводжуватися й іншими, зокрема, для карикатур.

Однак роль зображень виходить далеко за межі вказаних функціональних характеристик, являючи собою самостійний, специфічний пресовий сегмент текстів, наділених особливим характером контенту й публіцистичності. Звісно, зображальні елементи в пресі помітно відрізняються від книжкових ілюстрацій, оскільки вони водночас є елементом оформлення та самостійним інформаційним повідомленням. Межа між роллю та значенням вербальних і зображальних жанрів досить тонка: непоодинокими в публіцистиці були випадки, коли сатиричний малюнок спрацьовував як фейлетон, і тоді редакції видань отримували відповіді про те, що за малюнком вжито заходів. Невербальні форми комічного у контексті публіцистики відігравали роль своєрідного «інформаційного транспорту», який дозволяв заощаджувати час адаптації реципієнта до робочої ідеї автора. Дослідники говорять про успішний «прорив» на шпальти газет «візуальних заміток», «візуальних кореспонденцій», «візуальних репортажів», і навіть «візуальних інтерв'ю» [19, 249]. Вважаємо, що певною мірою поясненням цього може бути єдина комунікативна мета зображальних і вербальних сатиричних жанрів.

Л. Масімова, яка стоїть на позиціях самостійності зображень у періодичних виданнях, підставами для розмежування ілюстрацій і самостійних зображальних матеріалів вважає: основне змістове навантаження; придатність для осмислення й транслювання візуальної образності (яку можна вважати своєрідною аргументацією) у вербальну форму; факультативність вербальних елементів і їхню другорядність; розміщення у спеціальній рубриці або особливому місці (наприклад, на обкладинці) [12].

Ми у низці праць, що стосувалися уточнення конфігурації системи сучасних жанрів журналістики, на основі вивчення широкого кола спеціальних сатиричних видань, передусім журналів, і сатиричних публікацій у загальнополітичних виданнях на різних етапах розвитку газетно-журнальної журналістики, також обґрунтовували доцільність жанрової кваліфікації та диференціації графічно-зображальних матеріалів [7]. Вважаємо, що зображальні жанри мали особливе значення для формування сатиричного напряму в публіцистиці. Власне, і нині, коли ми фактично не маємо спеціалізованих сатиричних видань і сатира локалізується насамперед у мережевих ЗМІ, саме зображальні засоби публіцистики заповнюють цю нішу в медійно-інформаційному середовищі.

Не менш важливе і завдання систематизації й упорядкування зображальних жанрових форм, створення загальної типологічної їхньої класифікації на основі вагомих підстав і критеріїв, що ускладнюється видовою й жанровою різноманітністю форм зображальних публікацій. Сучасна система зображальних жанрів публіцистики є результатом як розвитку власне зображальних форм і текстів, так і наслідком взаємодії з мистецьким, художньо-літературним дискурсом. Сатиричні зображальні жанри публіцистики відрізняються від власне мистецьких жанрів, являючи собою цілісний комплекс вербальних і невербальних елементів. Це знайшло відображення у системі жанрових ознак, у їхніх номінаціях і в підходах до окреслення конфігурації системи. В останньому випадку зображальні жанри підпадають під особливий вплив вербальної публіцистики.

Б. Черняков за основу визначення специфіки категорії жанру зображальної журналістики брав до уваги низку чинників: функції, предмет дослідження, спосіб відображення дійсності [15, 86]. За предметом дослідження він виокремлював такі напрями відображення об'єктів, як людина, природне середовище, предметне середовище (рукотворна природа). За способом відображення (сукупністю прийомів) він розрізняв зображення, виконані традиційними засобами, або вручну, в техніці малюнка, гравюри, аплікації; за допомогою технічних засобів створення та фіксації; комбіновані. Кожній із вказаних сукупностей прийомів відповідає певний ряд жанрів. За функціями, які виконує зображення по відношенню до тексту, він виокремлює такі ряди: ілюстративний; інформаційний, оформлювальний, репродуктивний.

Л. Масімова, розвиваючи положення В. Здоровеги про необхідність уваги до взаємодії слова й зображення у періодичній пресі, на різновиди й жанрові модифікації зображувальної інформації, обстоює доцільність виокремлення візуальних жанрів журналістики, а не жанрів ілюстрацій; аналізу візуальних текстів з позицій жанрів публіцистики, тобто виокремлюючи інформаційні, аналітичні й художньо-публіцистичні групи жанрової організації матеріалу [11, 288].

Погоджуючись із таким підходом науковців до визнання жанрових комплексів, маємо певні застереження щодо окреслення нею кола жанрів у кожній групі: інформаційні жанри вичерпуються фотозаміткою, фотопейзажем, фотопортретом, які не мають постановочного характеру й не оброблені з використанням комп'ютерних технологій; аналітичні візуальні жанри представлені рейтингом, діаграмою, картодіаграмою; серед художньо-публіцистичних називаються плакат, пародійний плакат, карикатура й комікс (спонукають до емоційного й аналітичного осмислення інформації за допомогою художнього образу, створеного на основі зображальних засобів) [11, 288]. При цьому вона сама собі суперечить, коли радить розглядати карикатуру як аналітичний жанр візуальних текстів [11, 289], а в іншій публікації до художньо-публіцистичних відносить, крім названих вище, і колаж, фо-

тонарис, малюнок [12, 288]. Окрім цього, з огляду на семантику термінів «візуальний» і «зображальний», вважаємо, що такі жанри правильніше буде іменувати зображальними жанрами журналістики.

Аналіз сатиричних видань засвідчив потужний комунікативний потенціал сатиричної зображальної публіцистики, який визначається особливим поєднанням двох негомогенних її складових – зображальної та вербальної, що робить текст більш зрозумілим, виводить його сприйняття за межі поточного моменту. Адже дослідники визнають, що зображення без вплетення у контекст залишаються, як правило, багатозначними. Вони, порівняно з мовними виразами, менш конвенціоналізовані, а це ускладнює їхнє декодування аудиторією [4, 132]. Тому під впливом цих чинників зображення, переважно карикатурного характеру, поступово втрачають свою самостійність, об'єднуються з текстом, хоча й достатньо лаконічним. Ілюстрацією такої трансформації може слугувати й зміна самого терміна на позначення карикатури в англійській мові: до 1750 р. *hieroglyphies (ребус);* після 1830 р. – *cartoon (гумористична картинка)* [5]. Перше слово підкреслювало графічний характер карикатури, друге – його сюжетну форму. Тому з часом актуалізується питання про співвідношення зображальної та текстової частин карикатури й іншого зображального жанру. Нас цікавить насамперед роль тексту в сатиричних публіцистичних зображеннях. А. Каск вказувала, що в сатирично-гумористичному малюнку російських сатиричних журналів 60-х рр. XIX ст. використовувалися три варіанти зв'язку тексту з ілюстрацією: 1) для розуміння карикатури не потрібен детальний текст, який розкриває її зміст, оскільки думка (емоція, відношення) виражена переважно графічно (за допомогою шаржу, утрированого відображення дійсності, метафори, поєднання реального й фантастичного, зіставлення незіставлюваного тощо); 2) для сприйняття карикатури були однаково важливі обидві частини – і вербальна, і візуальна; основне смислове навантаження лягало на текст [9, 137].

На початку XX ст. визначальною зображальною складовою сатиричних видань була сатирична графіка – карикатури, шаржі, реалістичні малюнки. Поширеність цього різновиду сатиричної публіцистики визначалася низкою чинників: рівнем грамотності аудиторії; наявністю технічних засобів; такими характеристиками зображальних текстів, як доступність, емоційність, експресивність. Усе це забезпечувало сатиричним зображальним текстам впливовість і популярність. Вербальне оформлення сатиричних зображень відображало загальні тенденції розвитку малих жанрових форм: діалогізм; використання езопової мови, каламбурів; експресивність. Маємо підкреслити, що публіцистичністю характеризувалася не взагалі карикатура в друкованому сатиричному виданні, насамперед журналі, а переважно карикатура, супроводжувана текстівкою – лапідарною, гострою, нищівно-сатиричною, іронічною, дотепною. Таким чином, можна говорити про сплав вербально-зображальної образності, який забезпечував особливий характер публіцистичності. Саме дискурс забезпечував набуття сатиричними зображеннями як особливих рис, так і особливих функцій.

Вербальна складова, лаконічний підпис могли супроводжувати окреме зображення – карикатуру, шарж, малюнок, або ж зображення без підпису вписувалося в архітектуру сторінки чи загалом числа видання – підсилюючи звучання вербального тексту, а текстові публікації, що розміщувалися біля автономного зображення, розкриваючи нерідко ту саму тему, могли бути своєрідним коментарем, доповненням до цього зображення.

Таким чином, можна говорити, що на початку XX ст. фактично завершився процес формування системи жанрів сатиричної публіцистики, яка включала вербальні (віршовані й прозові) та зображальні конструкти, які є межовими в публіцистиці. Для жанрів сатиричної публіцистики характерна низка ознак, яка засвідчує їхній синкретичний характер, що зумовлюється поєднанням різних підходів до трактування факту, характерних для наукового, літературного, публіцистичного й мистецького дискурсів. Обстоюючи доцільність виокремлення самостійної групи сатиричних жанрів на підставі особливостей художнього відображення дійсності, своєрідного предмета відображення й особливою поетикою наративу, разом з інформаційними, аналітичними,

художньо-публіцистичними, розмежовуємо у її структурі дві підгрупи за формою вираження: текстові і зображальні сатиричні жанри. До підгрупи сатиричних зображальних жанрів мають бути віднесені публіцистичні зображення, різні за технікою виконання: графічні (карикатура, шарж, реалістичний малюнок); фотографічні; синтетичні (фотоколаж, фотомонтаж).

У майбутньому актуальним буде дослідження сатиричних можливостей кожної з підгруп сатиричних зображальних жанрів за технікою виконання.

Використані джерела

1. Айнутдинов А.С. Карикатура как тип изображения комической интенции в современных российских печатных СМИ : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.01.10 / А.С. Айнутдинов ; Урал. гос. ун-т им. А.М. Горького. – Екатеринбург : [б. и.], 2010. – 20 с.
2. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учебн. пос. для студ. факультетов иностр. яз. вузов / Е.Е. Анисимова. – М. : Academia, 2003. – 128 с.
3. Артемова Е.А. Карикатура как жанр политического дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / Е.А. Артемова. − Волгоград, 2002. − 237 с.: ил. − [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/326786.html [30.12. 2013].
4. Вайшенберг З. Журналістика та медіа : довідник / З. Вайшенберг, Г. Кляйнштойнбер, Б. Пьорксен. − К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2011. − 529 с.
5. Виппер Б. Введение в историческое изучение искусства [Электронный ресурс] / Б. Виппер. – Режим доступа: www.lib.ru/TEXTBOOKS/ART/vipper.txt
6. Галкин С.И. Оформление газеты и журнала: от элемента к системе. Общее и особенное в худ.-техн. конструировании периодического издания / С.И. Галкин. – М., 1989. – 152 с.
7. Зикун Н.І. Ілюстрації як типоформувальна ознака українських сатиричних журналів початку ХХ століття : колект. монографія / О. Безручко та ін. ; за наук. ред. О.М. Холода // Соціальні комунікації: результати досліджень – 2013. – У 3-х т: – Т. 3: Галузеві соціальні комунікації. – К. : КНУКіМ, 2014. – С. 5-36; Зыкун Н.И. Сатирические жанры журналистики: проблемы типологии // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2015. – №1 (33). – С. 181–191.
8. Довкруг проблем зображальної журналістики: журналістикознавці про наукову творчість Бориса Чернякова / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики ; укл. і наук ред. В.В. Різун. – К., 2006. – 87 с.
9. Каск А.Н. Жанровая структура, сюжетика, эстетика журнальной иллюстрации в России XVIII – XIX веков : дис. … канд. наук : спец. 17.00.04 – изобразит. и декорат.-прикл. искусство и архит. / А.Н. Каск. – М., 2011. – 316 л.
10. Лось Й.Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: Львівська школа журналістики : навч. посібник для вищих навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації: У 2-х ч. – Ч.1 / Й.Д. Лось. – Львів : ПАІС, 2008. – 376 с.
11. Масімова Л.Г. Візуальна репрезентація журнального контенту / Л.Г. Масімова // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2013. – Т.53. – С. 287-290.
12. Масімова Л.Г. Візуальні жанри журнального контенту / Л.Г. Масімова // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2013. – Т. 51. – С. 43-45.
13. Черняков Б.И. Газетная революционная изобразительная публицистика в России 1917 г. : метод. разраб. по спецкурсу «Основы изобразительной журналистики» / Б.И. Черняков. – К. : Б.и., 1991 . – 43 с.
14. Черняков Б.І. Жанри зображальної журналістики : навч. програма / Б.І. Черняков ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 11 с.
15. Черняков Б.І. Типологія жанрів зображальної публіцистики / Б.І. Черняков // Журналістика: Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 11. – К. : Вид-во при Київському держ. ун-ті видавничого об’єднання «Вища школа», 1981. – С. 81-95.
16. Черняков Б.И. Фотография в изобразительной журналистике: генезис технических и творческих возможностей : монография / Б.И. Черняков / Институт системних исследований образования, Киев. нац. ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1996. – 119 с.

17. Шевченко В.Е. Особливості зображального ряду журналу / В.Е. Шевченко // Наукові записки Інституту журналістики : наук. збірник. – К., 2011. – Том 44. – С. 109-114.

18. Шевченко В. Е. Форми візуалізації в сучасному журналі : монографія / В.Е. Шевченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Видавець ПАЛИВОДА А.В., 2013. – 340 с.

19. Шурхаев А.И. Комическая сказка как прием адаптации фоновых возможностей аудитории / А.И. Шурхаев // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. – 2011. – № 2. – С. 245-251.

References

1. Ainutdinov, A. S. (2010). Caricature as a type of manifestation of comic intention in modern Russian print media. Extended abstract of the candidate's thesis. Айнутдинов А. С. Карикатура как тип изображения комической интенции в современных российских печатных СМИ. Ural State University after A. Gorkyi. Ekaterenburg [in Russian].

2. Anisimova, E. E. (2003). Linguistic of the text and intercultural communication. Moscow: Academia [in Russian].

3. Artemova, E. A. (2002). Caricature as a genre of political discourse. Thesis of the candidate. Volgograd Retrieved from: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/326786.html [in Russian].

4. Vaishenberg, Z., Klainshtoinberg, G., Percsen, B. (2001). Journalism and media. Encyclopedia. Kyiv: Academia ukrainskoi presu, Centr vilnoi presu [in Ukrainian].

5. Vipper, B. Introduction to historical studying of art. Retrieved from: www.lib.ru/TEXTBOOKS/ART/vipper.txt [in Russian].

6. Galkin, S. I. (1989). The main elements of newspapers and magazine: from elements to system. Common and particulars in artist-technological projection of periodical publishing. Moscow [in Russian].

7. Zikun N. I. (2014). Illustrations as a type-formation feature of the Ukrainian satiric magazines of the beginning of XX century. Social communications: results of the researches: in 3 volumes. Volume 3: Social communications of the different spheres. Bezruchko O., Holod, O. M. (Eds.). (pp. 5-36). Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian]. Zikun, N.I. (2015). Satirical genres of journalism: problems of typology. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo univdrsiteta. Filologia,1 (33), 181–191 [in Russian].

8. Rizun, V.V. (2006). Around problems of picture journalism: journalist scientists about scientific work of Boris Chernyakov. Taras Shevchenko Kyiv National University. Institute of journalism. Kyiv [in Ukrainian].

9. Kask, A. N. (2011). Genre structure, plots, aesthetics of a magazine cartoon in Russia in the XVIII – XIX centuries. Thesis of the candidate. Moscow [in Russian].

10. Los`, J.D. (2008). Journalism and tendencies of the world development: Lviv school of journalism. In 2 parts. Part 1. Lviv: PAIS [in Ukrainian].

11. Masimova, L.G. (2013). Visual representation of magazine's content. Naukovi zapusku Instytutu zchurnalistuku, 53, 287-290 [in Ukrainian].

12. Masimova, L.G. (2013). Visual representation of magazine's content. Naukovi zapusku Instytutu zchurnalistuku, 51, 43-45 [in Ukrainian]

13. Cherniakov, B. I. (1991). Newspaper's revolution illustrative journalism in Russia of 1917. Kyiv: B.i. [in Russian].

14. herniakov, B.I. (2000). Genres descriptive journalism: work program. Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka [in Ukrainian].

15. Cherniakov, B.I. (1981). Typology of genres of descriptive journalism. Zhurnalistyka: Respublikanskyi mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk, 11, 81-95 [in Ukrainian].

16. Cherniakov, B.I. (1996). Photo in descriptive journalism: genesis of technic and creative opportunities. Institute of system researches of education. Kyiv [in Russian].

17. Shevchenko, V.E. (2011). Peculiarities of imagine row of a magazine. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky, 44, 109 – 114.

18. Shevchenko, V. E. (2013). Forms of visualization in a modern magazine. Kyiv: Vydavets PALYVODA A.V. [in Ukrainian].

19. Shurkhaev, A.Y. (2011). Comic fairy-tale as a mean of the adaptation of the audience possibilities. Vestnyk VHU. Seryia: Fylolohyia. Zhurnalystyka, № 2, 245 – 251.

УДК 791.43:659.1

Ю.С. Шевчук

ВІД РЕКЛАМИ ФІЛЬМУ ДО РЕКЛАМИ У ФІЛЬМІ (до історії становлення Product Placement у кіно)

Статтю присвячено розгляду умов становлення інкорпорованої до фільму реклами як протоформи поширеного сьогодні Product Placement – технології просування брендів за допомогою художніх творів, головними з яких є твори кіномистецтва. Доводиться, що витоки інкорпорованої кінореклами сягають упровадження міжкадрового монтажу, адже перші рекламні повідомлення (написи, відеоряд) знімалися окремо та вклеювались у фільм. Здебільшого ця реклама являла собою анонс нових фільмів. Згодом інкорпорована кінореклама почала забезпечуватися внутрішньокадровим монтажем, а її об'єктом стали комерційні пропозиції.

Ключові слова: *реклама, Product Placement, кіно.*

Ю.С. Шевчук

ОТ РЕКЛАМЫ ФИЛЬМА К РЕКЛАМЕ В ФИЛЬМЕ (к истории становления Product Placement в кино)

Статья посвящена рассмотрению условий становления инкорпорированной в фильм рекламы как протоформы распространенного сегодня Product Placement – технологии продвижения брендов с помощью художественных произведений, основными из которых являются произведения киноискусства. Доказывается, что источники инкорпорированной кинорекламы восходят к внедрению межкадрового монтажа, поскольку первые рекламные сообщения (надписи, видеоряд) снимались отдельно и вклеивались в фильм. В большинстве своем эта реклама представляла анонс новых фильмов. С течением времени инкорпорированная кинореклама стала обеспечиваться внутрикадровым монтажом, а ее объектом стали коммерческие предложения.

Ключевые слова: *реклама, Product Placement, кино.*

Julia Shevchuk

FROM the FILM'S ADVERTISING TO the ADVERTISING IN the FILM (to a history of the formation Product Placement in cinema)

The article is devoted to consideration of conditions to the formation of advertising that is incorporated into the film as a prototype form of Product Placement – technology promotion brand with the help of works of art, the main of which are the works of cinema arts. It is proved that the beginning of incorporated advertising reaches implementing of interframe cutting, because the first advertising messages (inscriptions, video sequence) were filmed separately, and after that they were put into the film. Mostly this advertising was an announcement of new films. During the time incorporated cinema advertising was ensured by intraframe montage, and commercial offers became the object of this advertising.

Keyworlds: *advertising, Product Placement, cinema*

© Шевчук Ю.С.

У Законі України «Про рекламу» відсутнє поняття Product Placement – широко розповсюдженого на Заході способу рекламування товарів і послуг за допомогою творів мистецтва, насамперед, мистецтва кіно. Відсутність чіткого визначення призводить до того, що Product Placement часто і, на наш погляд, неправомірно ототожнюється з прихованою рекламою, в тому значенні, в якому йдеться у Законі, отже – забороняється. Для вирішення цієї колізії, не зважаючи на те, що в Україні Product Placement перебуває на етапі формування, необхідне усвідомлення специфіки цього виду реклами, зокрема, дослідження її витоків.

Історію наукового осмислення феномена Product Placement (буквально Product Placement означає «розміщення продукту») можна вважати зовсім короткотривалою. І це справедливо не лише відносно вітчизняної науки. Про те, що теоретичне дослідження Product Placement як різновиду реклами розпочалося буквально останніми десятиріччями, свідчить той факт, що в таких «бібліях» світового маркетингу, як «Поведінка споживачів» Дж. Ф. Енджела, Р.Д. Блекуелла, П.У. Мініарда [1], цей вид реклами взагалі не згадується, а у «Рекламному менеджменті» Р. Батри, Дж. Майерса, Д.А. Аакера «розміщенню продукту» присвячено один абзац [2, 107].

Також варто відмітити, що в четвертому виданні (1998 р.) фундаментального дослідження американських авторів У. Уеллса, Дж. Барнета і С. Моріарті «Реклама: принципи і практика» про Product Placement не було й згадки [3]. А от у сьомому виданні книги, яке вийшло 2008 р., тобто через 10 років, цьому виду реклами було присвячено вже окремий підрозділ [4, 332-334]. Визначаючи його специфіку, автори віднесли Product Placement до реклами в кіно, відео, на телебаченні, тобто до реклами на аудіовізуальних носіях. На їхню думку, Product Placement – це «вербальна або візуальна присутність бренда у фільмі або телепрограмі» [4, 332]. Головною перевагою цього виду рекламування є те, що «він показує використання продукту в природних умовах» [там само]. Як «зразковий приклад» вдалого Product Placement автори наводять фільм «Cast Away» з Томом Хенксом у головній ролі, вважаючи, що весь фільм фактично перетворився на рекламу Federal Express – приватної поштової служби США.

Хоча Product Placement може траплятися і в літературі, і на телебаченні – в телепрограмах, таких як інтерв'ю, ток-шоу і навіть прогнозах погоди, – він виявляється прив'язаним насамперед до кінематографа як синтетичного виду мистецтва. Тому Product Placement – це технологія просування брендів за допомогою художніх творів, головними з яких є твори кіномистецтва. (Існують і відмінні точки зору на пріоритет носіїв Product Placement: наприклад, Н. Санакоєва вважає його основним медіа телебачення [5, 557]).

Існують розбіжності щодо фіксації початку Product Placement в художньому кіно. Українська авторка К. Маліношевська вважає, що «реклама в кіно (або *Product Placement*) як явище з'явилася у 30-і рр. минулого століття». Вона поділяє поширену точку зору, згідно з якою появу *Product Placement* «пов'язують із запуском фільмів про знаного моряка Папая, який пропагував здорове харчування і популяризував консервований шпинат. Як результат, обсяги продажів консервованого шпинату зростали. … Але серйозно до *Product Placement* почали ставитися після виходу 1982 р. фільму «Інопланетянин» Стівена Спілберга. Історія *Product Placement* знає чимало класичних прикладів, коли поява будь-якого товару на кіноекранах робила його хітом продажів уже наступного дня після показу» [6, 43].

Втім, «вербальна або візуальна присутність бренду у фільмі», на наш погляд, ще не означає, що перед нами Product Placement, адже реклама, видом якої є «розміщення продукту», це не тільки «інформація про особу чи товар, розповсюджена у будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи чи товару» [7, ст. 1], але й (якщо це не соціальна реклама) повідомлення комерційного характеру.

Згідно з визначенням, що належить відомому спеціалісту з маркетингу Ф. Котлеру, реклама – це «неособисті форми комунікації, що здійснюються за допомогою платних засобів поширення інформації, з чітко зазначеним джерелом фінансування» [8, 473].

Тому присутність бренду або назви якоїсь юридичної особи у фільмі, ще не обов'язково

означає, що має місце Product Placement, зокрема, як ми це показали, аналізуючи художні кінострічки, в яких тим чи іншим чином було представлено туристичні атракції [9]. То ж правомірним є питання щодо початку використання Product Placement в кіно, маючи на увазі замовний характер розміщення реклами такого роду.

Згідно з російським автором О. Берьозкіною, «Уперше за розміщення бренду кінокомпанія отримала фінансову винагороду, коли на екрани США вийшов фільм «Мілдред Пірс» (фільм вийшов на екрани 1945 р. – Ю.Ш.), в якому Джоан Кроуфорд пила віскі *Jack Daniels*. А на початку 1950-х у фільмі «Африканська королева» компанія *Gordon's Gin* оплатила product placement цього напою… Надихаючись доказами ефективності технології product placement, Голівуд перетворив її на самостійну індустрію, яка з часом стала технологією, що формує масову споживчу поведінку» [10].

На її думку, своєю появою Product Placement «зобов'язаний, як не парадоксально, фінансовим труднощам, з якими кіностудії стикалися під час першого досвіду створення кінофільмів, починаючи з 1930-х рр., автомобільні концерни почали надавати студіям машини, а з ініціативи компанії *De Beers* в американському суспільстві сформувався стереотип чисто американського стилю стосунків між закоханими – дарувати дівчатам діаманти. …Так склалося, – пише О. Берьозкіна, – що зачарованість кінематографом, неймовірна любов до акторів, які миттєво ставали кумирами мільйонів, осяяла своїм магічним світлом усі товари, до яких торкалися їхні руки, губи, на яких зупинявся їхній схвальний або зацікавлений погляд. Продукт або річ, інтегровані в сюжет кінофільму, миттєво починали жити своїм життям, самі стаючи предметом жаги, обожнювання, об'єктом тяжіння» [10].

Російський автор В. Глушков вважає, що справжній розквіт Product Placement як виду реклами пов'язаний із фільмом Е. Теннанта «Правила зйому: метод Хітча» 2005 р. [11].

Щоправда, інші автори, як вітчизняні (К. Маліношевська [6,43]), так і російські (М. Бункін [12], К. Гераскіна [13], С. Тубі [14], І. Фомін [15]), які пишуть на тему Product Placement, як найбільш ранній зразок Product Placement у ігровому кіно наводять фільм «Dr. No» (1962) із серії фільмів про агента 007 (у фільмі рекламувалися горілка й автомобілі).

Насправді художнє кіно займається рекламуванням великого спектру товарів і послуг давно. Однак, питання щодо витоків реклами в художніх фільмах виникають через невизначеність критеріїв: що вважати рекламою в кіно і які її форми передували тому, що сьогодні позначається терміном *product placement*. Однозначним є лише те, що у будь-якому разі Product Placement – це реклама, включена (інкорпорована) в дію самого фільму, на відміну від інших форм екранної реклами, які можуть накладатися на фільм під час його демонстрації, існуючи окремо від нього на власному плівковому або цифровому носієві.

Отже, *мета* статті полягає у розгляді найбільш ранніх форм інкорпорованої до фільму реклами, як такої, що передувала появі Product Placement.

Найбільш ранніми формами пов'язаної з кінематографом реклами слід вважати рекламні заходи, за допомогою яких приверталась увага до самої кінострічки та відвідування сінема. Російський автор О. Ігнатенко, досліджуючи історію кіноринку і кінореклами в Росії, називає найбільш поширені 1915 р. форми реклами кіно, які мали на меті збільшити відвідування кінотеатрів. Звертаючи увагу на кризу кіногалузі, викликану Першою світовою війною, він відмічає, що ця криза стала водночас початком розвитку російської кінореклами, маючи на увазі рекламування кіно як виду розваг (ідеться про рекламу, в якій об'єктом рекламування є кіногалузь: від конкретного фільму до конкретного кінотеатру). Негативним боком викликаної війною кризи було різке скорочення імпорту кінофільмів, які зазвичай були німецького виробництва. (До речі, після завершення війни, російський кіноринок переорієнтувався на імпорт фільмів американського виробництва). Позитивне ж крилося у наслідках т. зв. сухого закону, введеного у зв'язку з війною. Відсутність пропозицій алкогольного характеру різко звузила доступний для мас відпочинок і розвагу, і змусила спрямувати невдоволену потребу в інший бік. Цим моментом і намагалися скористатися підприємці від кінематографа, зокрема, власники кіноательє (прообрази кінофабрик) і кінотеатрів [16, 9].

Однією з поширених форм привернути увагу потенційних кіноглядачів і заохотити їх до відвідування кінотеатру були дивертисменти – залучення артистів, які розважали публіку перед початком кіносеансу, а також під час антрактів між частинами фільму. Зазвичай це були артисти розважального жанру: фокусники, куплетисти, музиканти-віртуози гри на різних інструментах та атлети екзотичної зовнішності [16, 43].

Для залучення публіки використовувалася й світлова реклама: вивіски, написи назв кінотеатрів, вітрини з афішами.

Однак, усі ці заходи, на наш погляд, не можна вважати власне кінорекламою, тобто рекламою на плівкових носіях.

Щодо реклами у самому фільмі, на той момент вона являла собою текстові вклейки в кінофільм, на яких розміщувався, наприклад, заклик допомогти солдатам, що воювали на фронті (тобто за жанром це була соціальна реклама).

Стосовно соціальної реклами тих часів, як зазначає О. Ігнатенко, знімалися й окремі кінострічки подібного характеру, які демонструвалися до початку художнього фільму. Подібні заходи відігравали роль іміджевої реклами для тих кінопідприємців, які брали в прокат як подібні кінострічки, так і використовували додаткові благодійні заходи, спрямовані на збір допомоги для солдат та поранених, що лікувалися в госпіталях [16].

Використовували кінотеатри і пряму поштову розсилку, надсилаючи клієнтам програми фільмів на тиждень.

Реклама фільмів потребувала врахування психологічних моментів, зокрема, їхній анонс у друкованих програмках подавався таким чином, аби одразу привернути увагу та зацікавити, а кіновиробники приділяли неабияку увагу назвам фільмів.

Отже, можемо сказати, що це була реклама, об'єктом якої було саме кіно, однак, за своїми носіями вона відносилася до друкованої або світлової реклами та прямої поштової розсилки.

Можливості самого кіно – кадри з написами, що вклеювалися до кінострічки, – таким само способом згодом почали використовувати і для реклами самих фільмів. Втім, слід звернути увагу на те, що всі ці варіанти інкорпорованої кінореклами стали можливими внаслідок технології міжкадрового монтажу фільмів, запровадження якого слідувало за переходом до кінозйомок з різних ракурсів (точок) і переходу від загального плану до крупного.

Розвиток інкорпорованої кінореклами у цьому напрямі був доволі інтенсивним, про що свідчить книга кінооператора М. Бойтлера, яку було видано 1926 р.

У цій своєрідній енциклопедії реклами кіно часів Великого Німого, автор детально і зі знанням справи описує поширені на той момент види реклами, пов'язані з кінематографом. Крім внутрішньої реклами (в приміщеннях кінотеатрів), рекламних плакатів і афіш, світлової реклами, М. Бойтлер виділяє рекламу на екрані. «Реклама на екрані, – писав автор, – полягає в тому, що під час проекції чергового сеансу вмикається експонування «ознайомчого» матеріалу. Цей тип повідомлення, хоча і є різновидом світлової реклами, має кілька властивостей і особливостей, що змушують розглядати його техніку окремо» [17, розділ X].

Відмінність екранного повідомлення від плакатної та фотографічної виставки всередині театру автор вважав дуже вагомою: «у випадку виставки воля глядача залишається «не зв'язаною», він може пройти повз експонованого матеріалу.., але знаходячись у залі, куди він зайшов з метою дивитися на екран, такий глядач буде змушений побачити все, що по цьому екрану проходить» [там само].

Варто відмітити, що не бувши психологом, М. Бойтлер чітко зафіксував вплив перцептивних моментів, викликаних фільмом, на сприйняття екранної реклами: у момент найбільшої концентрації уваги глядача і його максимального емоційного напруження, що, зазвичай, сприяє кращому запам'ятовуванню інформації, сприйнятої під час подібного психічного стану.

Інтерес до предмета реклами, вважав М. Бойтлер, досягається «використанням енергії того збудження, яке виникає у глядача під впливом дії картини, яку він дивиться». Тому «перше правило проекції екранної реклами: її матеріал повинен потрапити на очі глядачеві, захопленому динамікою фільму, значить, рекламна стрічка має бути вклеєна після найбільш складних перипетій картини, але не після кінцевої катастрофи і розв'язки. Найбільш доречним місцем проектування реклами є проміжок між передостанньою й останньою частинами, тобто момент

найвищого напруження екранної інтриги картини» [17, розділ X], тому рекомендував вклеювати рекламний метраж безпосередньо за останнім кадром передостанньої частини фільму.

А ось вклеювати рекламний матеріал на початку останньої частини автор не радив, через те, що «глядач хоче побачити картину, на яку він прийшов і інтерес до якої у нього всіляко збуджується», а натомість бачить щось, що жодного відношення до неї немає. «Він буде дивитися на екран, але винятково з надією припинити бачити рекламу, і зацікавитися її змістом він буде не здатним» [там само], – вважав автор.

М. Бойтлер виділяв три основні типи реклами на екрані: анонс-оголошення, анонс-мультиплікат і проекцію пробних кадрів (проспект). Цікаво, але з тексту книги випливає, що вже на той час «анонс» вважався застарілою формою екранної реклами. Головним недоліком кіноанонсу Бойтлер вважав його статичність, яка вступала всупереч із динамікою самої картини, через що, як він вважав, цей вид реклами на екрані повинен невдовзі зійти нанівець.

Автор надавав рекомендації і щодо візуального вирішення реклами на екрані: вона або мала контрастувати з графічним стилем титрів картини (нагадаємо, що книга М. Бойтлера була написана в часи «Великого Німого»), або, навпаки, йому наслідувати. У першому випадку враження глядача внаслідок зорового сприйняття реклами не повинно було «підриватися шаблонними фразами», у другому – глядач, захоплений кіновидовищем, за інерцією мав прочитувати перші строки анонсу. Хоча цей «оптичний обман» міг зіграти і проти рекламного звернення.

Подолати цей недолік можна було за допомогою мультиплікації, яка може змусити «рухатися» літери анонсу або додати малюнок, що рухається. Але це вже буде інша форма реклами на екрані, яку Бойтлер визначив як «мультиплікаційна фільма» [17, розділ X]. Він також обговорював шрифт і колір фону, яких на той момент кінематографа було доступно лише два: чорний та білий.

Проспект або фільмо-асортимент поєднував візуальну мову двох попередніх. Кадри, «що обираються для реклами на екрані у вигляді кінопроспекту, мають бути яскравими, контрастними, динамічними», – радив автор. А ось крупні портретні плани, на думку Бойтлера, у даному контексті «є недоречними» [там само].

Втім, слід зазначити, що, говорячи про рекламу на екрані, автор мав на увазі лише рекламу інших фільмів, що сьогодні відповідало б поняттю кінотрейлерів, але це не той тип реклами, який можна було б визначити як Product Placement.

Ще одна особливість цієї реклами полягала в тому, що вона вклеювалася в кіноплівку, тобто знімалась окремо від фільму, а потім вмонтовувалась у самий фільм, отже, поєднувала у собі елемент накладеної реклами і елемент реклами інкорпорованої. Однак, і як перший вид реклами, що накладається на фільм при його демонстрації, реклама на екрані, про яку писав Бойтлер, у формальному сенсі не переривала фільм, адже хоча і вклеєна, вона була його частиною.

Кінореклама, яка на сьогодні інкорпорована у фільм (Product Placement), з'являється в результаті внутрішньокадрового монтажу. Для того, аби сказати більш точно, коли відбувся цей перехід, буде потрібне подальше дослідження. При цьому варто розрізняти «безкорисне» кінорекламування закладів або територій, на чому ми зупинялися в уже згадуваній статті [9], і замовне рекламування. Поки виходить, що найбільш раннім прикладом Product Placement усе ж доводиться вважати анімаційні серії про моряка Папая, однак щодо ігрового (художнього) кіно – питання залишається відкритим.

Отже, витоки інкорпорованої кінореклами як прообразу Product Placement сягають упровадження міжкадрового монтажу, адже перші рекламні повідомлення (написи, відеоряд) знімалися окремо і вклеювались у фільм. Здебільшого ця реклама являла собою анонс нових фільмів. Згодом інкорпорована кінореклама почала забезпечуватися внутрішньокадровим монтажем, а її об'єктом стали комерційні пропозиції. Втім, потребує більш детального дослідження перехід від реклами на основі міжкадрового монтажу до реклами на рівні внутрішньокадрового монтажу, адже саме на цьому етапі, на нашу думку, і зароджується Product Placement в художньому кінематографі.

Використані джерела

1. Энджел Д. Поведение потребителей / Д. Энджел, Д. Роджер, У. Пол Миниард. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 768 с.
2. Батра Р. Рекламный менеджмент / Р. Батра, Джон Дж. Майерс, Дэвид А. Аакер. – 5-е издание. – М.; СПб.; К. : Издательский дом «Вильямс», 1999. – 784 с.
3. Уэллс У. Реклама: принципы и практика / У. Уэллс, Дж. Бернет, С. Мориарти. – 4-е изд. – СПб. : ЗАО «Издательство «Питер», 1999. – 736 с.
4. Уэллс У. Реклама: принципы и практика / У. Уэллс, С. Мориарти, Дж. Бернет. – 7-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 736 с.
5. Санакоєва Н.Д. Прихована реклама і Product Placement в Україні: сучасні тенденції та зарубіжний досвід / Н.Д. Санакоєва // Young Scientist, №2 (17). – 2015. – С. 557-559.
6. Маліношевська К.І. Особливості Product Placement в Україні / К.І. Маліношевська // Економіка та управління підприємствами. – № 1-2. – 2012. – С.43-45.
7. Про рекламу : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80. – Заголовок з екрана.
8. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – СПб. : Коруна,1994. – 698 с.
9. Шевчук Ю.С. Художнє кіно як туристична реклама / Ю.С. Шевчук // Культура України. – № 45. – Харків : ХДАК, 2014. – С. 215-224.
10. Березкина О.П. Product placement. Технологии скрытой рекламы / О.П. Березкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://lib.rus.ec/b/426661/read. – Заголовок з екрана.
11. Глушков В. Брэнд-инструкция методом Хитча / В. Глушков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sovetnik.ru/konkurs/places/arthouse_prodpl/?id=16&type=view&order=vote. – Заголовок з екрана.
12. Бункин Н. Любишь Бонда – купи БМВ! Понятие «продакт плейсмент» в современном кино / Н. Бункин // Петербургский рекламист. – № 56. – 01.11.2000.
13. Гераскина Е. Продакт Плейсмент: вот такое кино! / Е. Гераскина // Рекламные технологии. – № 2. – 13.03.2003.
14. Туби С. Реклама в кино / С. Туби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://g-2b.com/2b/article002.html. – Заголовок з екрана.
15. Фомин И. Product Placement открывает путь в Голливуд / И. Фомин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.product-placement.ru/libArticle_32.html. – Заголовок з екрана.
16. Игнатенко А. Очерки истории российской рекламы. Книга 3. Кинорынок и кинореклама в России. Рекламная кампания фильма «Потоп» / А. Игнатенко. – СПб. : Алетейя, 2015. – 180 с.
17. Бойтлер М. Реклама и кино / М. Бойтлер. – М. : Кинопечать, 1926. – 112 с.

References

1. Endzhel, D. (1999). Behaviour of consumption. SPb.: Pyter Kom [in Russian].
2. Batra, R. (1999). Advertising management. M.; SPb.; K.: Yzdatelskyi dom «Vyliams» [in Russian].
3. Wells, U. (1999). Advertising: principles and practice. SPb.: ZAO «Yzdatelstvo «Pyter» [in Russian].
4. Wells, U. (2008). Advertising: principles and practice. SPb.: ZAO «Yzdatelstvo «Pyter» [in Russian].
5. Sanakoieva, N.D. (2015). Latent advertising and Product Placement in Ukraine: modern tendencies and foreign experience. Young Scientist, №2 (17), 557-559 [in Russian].
6. Malinoshevska, K.I. (2012). Particularities of Product Placement in Ukraine. Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy, 1-2, 43-45 [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine on advertising. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
8. Kotler, F. (1994). Fundaments of marketing. SPb.: Koruna [in Russian].
9. Shevchuk, Yu. (2014). Art cinema as tourist advertising. «Kultura Ukrainy», 45, 215-224 [in Ukrainian].
10. Berezkyna, O.P. Product placement. Technology of latent advertising. Retrieved from http://lib.rus.ec/b/426661/read [in Russian].
11. Hlushkov, V. Brand-instruction of Kitch-method. Retrieved from: www.sovetnik.ru/konkurs/places/arthouse_prodpl/?id=16&type=view&order=vote [in Russian].
12. Bunkyn, N. (2000). Love Bond – buy BMW! Term «product placement» in modern cinema. Peterburhskyi reklamyst, 56, 01.11 [in Russian].
13. Heraskyna, E. (2003). Product Placement: it is movies. Reklamnye tekhnolohyy, 2, 13.03. [in Russian].
14. Tuby, S. Advertising in films. Retrieved from http://g-2b.com/2b/article002.html [in Russian].
15. Fomyn, Y. Product Placement open a way to Hollywood. Retrieved from http://www.product-placement.ru/libArticle_32.html [in Russian].
16. Yhnatenko, A. (2015). Notes of history of Russian advertising. Book 3. Cinema market and cinema advertising in Russia. SPb.: Aleteiia [in Russian].
17. Boitler, M. (1926). Advertising in cinema. M. : Kynopechat [in Russian].

ІНФОРМОЛОГІЯ

УДК (2+002) 004.738.5

Ю.Д. Мусієнко

РЕЛІГІЙНІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ УКРАЇНИ: ІНФОРМАЦІЙНО-ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто вплив інформатизації суспільства на релігійні громади України, значення інформації в діяльності релігійних організацій. Проаналізовано сучасний стан релігійних об'єднань України в інформаційному аспекті, їхнє презентування в інтернет-просторі та особливості контенту їхніх веб-сайтів у міжнародній мережі.

Ключові слова: *релігійні організації, інформація, інтернет-ресурси, контент веб-сайтів, інтернет.*

Ю.Д. Мусиенко

РЕЛИГИОЗНЫЕ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ УКРАИНЫ: ИНФОРМАЦИОННО-СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Рассмотрено влияние информатизации общества на религиозные общины Украины, значение информации в деятельности религиозных организаций. Проанализировано современное состояние религиозных объединений Украины в информационном аспекте, их презентацию в интернет-пространстве и особенности контента их сайтов в международной сети.

Ключевые слова: *религиозные организации, информация, интернет-ресурсы, контент веб-сайтов, интернет.*

Yu. D. Musienko

RELIGIOUS INTERNET-RESOURCES OF UKRAINE: INFORMATION AND SUBJECT ANALYSIS

It was considered the impact of information society on religious communities in Ukraine, the importance of information in the activity of religious organizations. It was an analysis of the current state of religious organizations of Ukraine in the informational aspect, their representation in the Internet space and features of the content of their sites in an international network.

Keywords: *religious organizations, information, online resources, the content of websites, Internet*

В умовах сучасної інформатизації суспільства релігія переживає певні зміни, що пов'язані з визнанням всесвітньою релігійною спільнотою ролі інтернету як певного інструменту задоволення потреб віруючих. Релігійні організації є обов'язковою формою взаємозв'язку людей у процесі соціалізації. Одним із основних завдань будь-якої релігійної організації є ознайомлення та розповсюдження релігійних поглядів і вірувань. За допомогою всесвітньої мережі церква забезпечує постійний зв'язок із суспільством, тому актуальним питанням стає визначення місця веб-сайтів релігійних організацій в українському інтернет-просторі.

Вітчизняними науковцями відмічено потребу дослідження релігійних інтернет-

© Мусієнко Ю.Д.

ресурсів, серед них – С. Козиряцька, яка досліджувала їхнє місце та функції у медійному мейнстримі, здійснила огляд вітчизняних публікацій на дану тематику; М. Балаклицький, який проаналізував у своїй монографії особливості протестантських медіа України [6, 176; 1, 124]. Принципи діяльності релігійних медіа на прикладі ісламу, буддизму та іудаїзму розглянула К. Бондаренко, визначивши конкретну проблематику релігійних ЗМІ [2, 10]. Порівняльний аналіз основних офіційних веб-сайтів релігійних організацій України та Росії здійснив інший автор О. Тищук, який підкреслив вплив дизайну, зовнішнього оформлення та інформаційного наповнення (контента) веб-сайту на сприйняття сайту в цілому з боку користувачів [12, 37]. У своїй статті І. Скленар визначає позитивні й негативні сторони інтернет-видань України на релігійну тематику, відмічає доцільність вживання терміна *релігійна інтернет-журналістика,* проте зазначає, що на законодавчому рівні дане поняття не прийнято [11, 269]. Таким чином, можна узагальнити, що питання релігійних інтернет-ресурсів усе частіше постає в працях сучасних науковців, проте воно є недостатньо дослідженим з точки зору документаційного та інформаційного підходів.

Метою статті є аналіз контенту релігійних інтернет-ресурсів, які функціонують в українському сегменті інтернет-простору, в інформаційно-змістовому аспекті.

Релігійні організації, або церковні інститути, являють собою систему установ і форм діяльності, покликаних регламентувати, контролювати і певним чином регулювати поведінку віруючих даної конфесії, а також задовольняти їхні релігійні потреби [9]. Церква виконує низку важливих функцій, таких, як: нормотворча, благодійна, місіонерська, виховна. Релігійна діяльність направлена не лише на розповсюдження знань та вірувань. Релігійні організації й установи здійснюють низку таких заходів, як: підтримка відносин з іншими релігійними установами та течіями; освітня та наукова діяльність, що полягає у заснуванні «недільних шкіл» та освітніх закладів; благодійна діяльність, підтримка дитячих будинків, притулків для людей похилого віку, лікарень, фінансування обдарованої віруючої молоді; захист і зберігання культурних цінностей релігійного направлення; надання психологічної підтримки дітям та родинам з неблагополучних сімей; створення інформаційних центрів задля забезпечення доступу віруючих до інформації релігійного контексту, як у реальному, так і у віртуальному просторах.

Інформаційний простір України віддзеркалює майже всі питання, що виникають у соціумі на всіх етапах суспільного життя, в т. ч. його релігійну складову. Релігійні знання, вчення, традиції в час глобальної інформатизації суспільства мають своє відображення у всіх засобах інформатизації суспільства. Релігійні осередки України використовують інструменти, що дозволяють поширювати релігійний світогляд не тільки серед віруючих певних конфесій, а й серед усіх категорій населення, що мають інтерес до інформації релігійної тематики. На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах глобальної інформатизації, релігійні осередки виступають у ролі інформаційних центрів, які виконують функції збору, обробки та поширення інформації. Релігійні організації в порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, та інші підприємства, яким надаються права юридичної особи [5].

Згідно з даними звіту Державного департаменту у справах національностей та релігій про мережу церков і релігійних організацій в Україні, станом на 01.01.2015 р. зареєстровано 33 781 релігійні громади, до складу яких входять усі конфесії. Державним департаментом відмічено, що дані релігійні організації налічують 370 періодичних видань [10]. Розвиток релігійних засобів масової інформації відбувся 1991 р. після ухвалення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», ст. 22 якого надала юридичне право релігійним організаціям «…виготовляти, експортувати, імпортувати й розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту» [5]. На сьогодні більшість релігійних організацій та об'єднань мають свої прес-служби. Майже кожна релігійна громада створює власні інформаційні центри, а також інформаційні агентства [10].

Це дає змогу доступу до важливих духовних і релігійних джерел, до документів релігійних установ. Інтернет на даному етапі розвитку інформаційних технологій дає релігійним установам та організаціям можливість надання доступу до інформації.

Представники православних і католицьких релігійних конфесій України визнають значущість таких каналів комунікації, як інтернет, ЗМІ, друковані видання та мас-медіа. Власні інтернет-сторінки мають усі релігійні конфесії православного спрямування, наприклад Українська Православна Церква Московського Патріархату [http://church.ua], Українська Православна Церква Київського Патріархату [http://orthodox.org.ua], Українська Автокефальна Православна Церква [http://patriarchia.org.ua].

Перші згадки церковних служителів про важливість використання цифрового простору датуються ще з 1990 р., саме тоді вперше була висвітлена тема «Християнське послання в сучасну інформаційну епоху». Св. Йоан Павло ІІ присвятив своє послання даній темі та наголосив на тому, що церква не може залишатися осторонь комп'ютерної телекомунікації. «Ісус Христос не цурався нормальних, природних засобів комунікації, і тому церква сьогодні не має оминати ЗМІ та соціальні медіа», – про це розповів Любомир Гузар, предстоятель УГКЦ 2001-2010 рр. [8]. На думку Патріарха Любомира, церква теж повинна застосовувати нові засоби комунікації. «Сьогодні не бути присутнім у комунікаційному просторі – то самогубство, десь кілька тижнів тому про це говорив Папа Римський. Для мене тут немає сумнівів», – наголосив Патріарх Любомир [8]. Т. Антошевський, директор інтернет-видання «Релігійно-інформаційна служба України», зазначив: «Ми констатуємо покращення роботи церковних інформаційних служб. Мені здається, що церкви свідомо починають значно конструктивніше ставитися до ЗМІ, вбачають у них силу, яку можна використати на користь місіонерству, євангелізації, особливо в служінні з молоддю, інтелігенцією та ін.» [4].

Усе частіше з'являється інформація про проведення релігійними організаціями конференцій, що стосуються питання життя церкви в умовах інформаційного суспільства. Наприклад, була проведена дводенна медіа-конференція «Церква в інформаційному суспільстві», що об'єднала понад 150 журналістів, церковних лідерів, представників церковних прес-служб, редакторів релігійних видань, студентів факультетів журналістики, а також інтернет-активістів та блогерів. Серед головних завдань конференцій – налагодження комунікації між представниками світських та релігійних видань, церковних прес-служб, а також підвищення якості релігійної журналістики. Основний фокус доповідачів загострений на подоланні кризи у релігійній журналістиці та комунікаціях між Церквою і мас-медіа.

Відзначимо, що Релігійно-інформаційною службою України (РІСУ) була видана книга «Церква і медіа: сім кроків до порозуміння», як корисний помічник для церковних прес-служб і журналістів, що пишуть про релігію, в якому досить повно розглянуто питання основ комунікацій та зв'язків з громадськістю в релігійному контексті. У семи розділах автори аналізують образ Церкви в медіа, розповідають про особливості роботи церковних прес-служб та про співпрацю з журналістами, а також дають відповіді на те, як прес-службам реагувати на кризи. «Це перша в Україні книжка, автори та упорядники якої поставили за мету систематизувати й донести до українського читача те, що напрацьовано на тему «Церква і зв'язки з громадськістю». Вона цінна тим, що створена практиками», – зазначає директор Європейського інституту соціальних комунікацій Олександр Доброєр [3]. Автори книги, що поєднали теорію комунікацій та контекст діяльності Церков в Україні, спрямували її на працівників церковних прес-служб, журналістів та студентів факультетів журналістики, які хочуть працювати у сфері релігійної інформації [3].

За результатами порівняльного якісно-кількісного аналізу інтернет-ресурсів з періодичними виданнями, телеканалами та програмами, можна узагальнити, що інтернет є найбільш популярним сегментом висвітлення релігійної тематики. Слід зазначити, що серед представлених конфесій в українському інтернет-просторі відзначається кількісна перевага християнських веб-ресурсів. Вебсайт «Джерело» надав такі дані, що в Україні

функціонують 2 982 інтернет-ресурси, що мають релігійний контекст, із них:

– 202 каталоги та портали;
– 159 ЗМІ, новини;
– 200 творчих та музичних сайтів;
– 723 сайти церков та місій;
– 141 наукова та освітня сторінка;
– 45 форумів, чатів;
– 132 персональні сайти;
– 94 онлайн-бібліотеки та чати;
– 198 союзів, фондів;
– 299 інших.

На сучасному етапі розвитку інформаційного простору виявлена тенденція на збільшення ролі та кількості інтернет-ресурсів релігійних об'єднань. Задля визначення основної тематики наповнення релігійних порталів України існує доцільність огляду найбільш популярних із них. «Джерело» – збірник християнських сайтів, на якому розміщена добірка публікацій, проповідей, поезій; міститься повний каталог українських релігійних сайтів із зазначенням кількості відвідувань та широкої вибірки. «РІСУ» – Релігійно-Інформаційна Служба України, існує на поліконфесійних засадах і його портал висвітлює всі актуальні події та новини релігійного життя України, серед яких: детальна інформація про різні релігійні спільноти та їхніх провідників; аналітичні статті та інтерв'ю, калейдоскоп релігійного життя; енциклопедичні довідки про релігійне мистецтво, Літургію та про релігійні засоби масової інформації, релігійні студії; веб-каталог, документи конфесій і державних органів, електронна бібліотека, релігійна статистика; блоги, форуми, веб-конференції; релігійний календар та анонси тощо.

Християнський розважальний інтернет-ресурс «Генератор Ідей» містить такий контент, як: каталог-рейтинг християнських сайтів, музика, мистецтво, малюнки, тести, сценарії свят, ідеї для весілля, загадки, ігри, історії. Блог Володимира Ведміцького «Хороші публікації» (http://www.goodpublications.info/) – це персональний сайт, де можна знайти публікації релігійної тематики, корисні статті, притчі, роздуми, тлумачення Святого Письма Старого та Нового Завіту, православне відео та духовну літературу, також цікаву інформацію для тих, хто прагне стати священиком. «ВибиРай» – потужний ресурс, що знаходиться за адресою http://www.vubiray.org/. Містить великий каталог, на якому представлені: фонограми, проповіді, художні та документальні фільми, християнські листівки, книги та аудіо книги, вірші, інформація про майбутні події, християнський форум, чат та каталог сайтів. Міжконфесійний веб-ресурс «МАРАНАФА» (http://www.maranatha.org.ua/) – це християнський портал, на якому розміщені щоденні новини, бібліотека (книги, статті, періодичні видання), біблійський словник, каталог християнських сайтів, галерея святих місць, музика, а також розділ «кухня».

Варто зазначити, що на офіційних сторінках православних Єпархій та деяких міжконфесійних сайтах, наприклад «Релігійно-Інформаційна Служба України», зберігаються документальні ресурси, що представляють цінне історичне джерело для досліджень документальних ресурсів церкви. Основними представленими документами є статути (положення), укази, розпорядження, офіційні листи, протоколи засідань та документи, що супроводжують діяльність організації.

Діяльність релігійних громад на просторах Всесвітньої мережі розпочалася порівняно нещодавно, проте вже сьогодні релігійне інтернет-середовище України включає в себе аналітичні, інформаційні та розважальні веб-ресурси. Контент веб-ресурсів охоплює великий спектр інформаційних потреб потенційних користувачів. Церква відіграє значну роль, як чинник освіти і цивілізації, гуманізації і консолідації суспільства, а релігійні організації, що виступають у ролі інформаційних центрів, забезпечують необхідну інтенсивність інформаційного обміну в суспільстві між віруючими всіх конфесій. Інтернет-ресурси релігійних організацій виконують функції інформаційних центрів; мають важливу наукову цінність, оскільки в перспективі можуть стати джерельною базою для подальших досліджень не тільки релігієзнавчих та історичних наук, а й документознавства (науки про документ).

Використані джерела

1. Балаклицький М. Медіатизація протестантизму в Україні 1991-2010 років : монографія / М. Балаклицький. – Харків : Харк. істор.-філол. тов-во, 2011. – 379 с.

2. Бондаренко К. Принципи діяльності релігійних медіа в Україні на прикладі ісламу, буддизму та індуїзму [Електрон. ресурс] / К. Бондаренко; голов. ред. В. В. Різун // Наукові дослідження українського медійного контенту: соціальний вимір : науковий. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. – № 2. – 2014. – С. 5-11. – Режим доступу: http://www.journ.univ.kiev.ua/ndumk/. – Заголовок з екрана.

3. В Україні видали перший посібник для церковних прес-служб [Електрон. ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/culture/religion_in_massmedia/50529. – Назва з екрана.

4. Директор РІСУ Тарас Антошевський: «Церкви починають значно конструктивніше ставитись до ЗМІ» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://novomedia.org /node /1205. – Назва з екрана.

5. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. №988-XII // Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. – Ст. 22.

6. Козиряцька С.А. Місце та функції конфесійних інтернет-ресурсів у медійному мейнстримі [Електрон. ресурс] / С.А. Козиряцька // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – Вип. 38. – С. 172-180. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2012_38_22.pdf.

7. Мокренчук О. Сайт церкви – не розкіш, а ефективний інструмент служіння [Електрон. ресурс] / О. Мокренчук // Релігійно-інформаційна служба України. Релігія і мас-медіа. – Режим доступу: http://theology.in.ua/ua/index/projects/masmedia/38701/. – Заголовок з екрана.

8. «Не бути присутнім у комунікаційному просторі – то самогубство», – Любомир (Гузар) [Електрон. ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ru/index/projects/masmedia/4385. – Заголовок з екрана.

9. Релігієзнавство : підруч. / В.Д. Титов, С.В. Качурова, О.В. Барабаш ; за ред. В.Д. Титова. – Харків : Право, 2008. – 270 с.

10. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2015 р.) [Електрон. ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України : Дані Державного департаменту у справах національностей та релігій. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ru/index/resourses/statistics/ukr2015. – Заголовок з екрана.

11. Скленар І. Сучасна церковна преса в Україні: проблематика та зміст / І. Скленар // Вісник Львівського університету: серія журналістика. – Львів. 2003. – Вип. 23. – С. 257-269.

12. Тищук О. Web-сайти християнських церков: загальна характеристика [Електрон. ресурс] / О. Тищук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: аудіовізуальна комунікація. – К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – № 16. – 2008. – С. 36-38. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/zhurnalistyka/articles/Web_sites_of_christian_Churches_general_description_15251.pdf

13. Церква і медіа. Сім кроків до порозуміння / С. Бабинська та ін. – Кіровоград : Вид-во «Ездра», 2012. – 240 с.

References

1. Balaklytskyi, M. (2011). Mediatisation of Protestantism in Ukraine 1991– 2010. Kharkiv: Khark. istor.- filol. tov-stvo [in Ukrainian].

2. Bondarenko, K. (2014). Principles of religious media activities in Ukraine on example of Islam, Buddhism and Hinduism. V. V. Rizun (Ed.). Kyiv: Instytut zhurnalistyky KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2, 5-11. Retrieved from: http://www.journ.univ.kiev.ua/ndumk/ [in Ukrainian].

3. In Ukraine the first work book for church media department was published. Religious-informational service of Ukraine. Retrieved from: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/culture/religion_in_massmedia/50529 [in Ukrainian].

4. President RISU Taras Antoshevskyi: «Churches are beginning to change their opinion about media ZMI». Retrieved from: http://novomedia.org /node /1205 [in Ukrainian].

5. Law of Ukraine on freedom of scrupulousness and religious organizations from 23.04.1991 №988-KhII, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 22 [in Ukrainian].

6. Kozyriatska, S. A. (2012). Place and functions confession Internet-resources in media mainstream. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, 38, 172-180. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2012_38_22.pdf [in Ukrainian].

7. Mokrenchuk, O. Site of Church is not deluxe but an effective instrument of service. Religion-informational service of Ukraine. Religion and mass-media. Retrieved from: http://theology.in.ua/ua/index/projects/masmedia/38701/ [in Ukrainian].

8. Liubomyr (Huzar) «Not to be present in communicative space is a suicide». Religion-informational service of Ukraine. Retrieved from: http://risu.org.ua/ru/index/projects/masmedia/4385 [in Ukrainian].

9. Tytov, V. D., Kachurova, S. V., Barabash, O. V. (2008). Religious science. V. D. Tytova (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

10. Religious organizations in Ukraine (1 January 2015). Religious-informational service of Ukraine. Dates of State Committee of national and religious affairs. Retrieved from: http://risu.org.ua/ru/index/resourses/statistics/ukr2015 [in Ukrainian].

11. Sklenar, I. (2003). Modern church press in Ukraine: problems and sense. Visnyk Lvivskoho universytetu: seriia zhurnalistyka, 23, 257-269 [in Ukrainian].

12. Tyshchuk, O. (2008). Web-sites of Christian churches: general characteristics. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: audiovizualna komunikatsiia, 16, 36-38. Retrieved from http://papers.univ.kiev.ua/zhurnalistyka/articles/Web_sites_of_christian_Churches_general_description_15251.pdf [in Ukrainian].

13. Church and media. Seven steps to understanding. (2012). Babynska S., Zavadska Iu., Karapinka M. (Eds.). Kirovohrad: «Vyd-vo Ezdra» [in Ukrainian].

УДК 070.16: 355 (477)

О.А. Саприкін

ФЕЙК ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено відносно новому інструменту у веденні інформаційної війни проти України − фейку. Проаналізовано наукові джерела про засоби ведення інформаційної війни, визначено поняття «фейк» та «фейковий ресурс», їхні ознаки та властивості, наведені приклади використання фейкової інформації, надані рекомендації розпізнавання фейкових повідомлень і ресурсів.

Ключові слова: *інформаційна експансія, інформаційна війна, гібридна війна, фейк, фейковий ресурс, засоби масової інформації.*

А.А. Саприкин

ФЕЙК КАК ИНСТРУМЕНТ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ ПРОТИВ УКРАИНЫ

Статья посвящена относительно новому инструменту в ведении информационной войны против Украины − фейку. Проанализированы научные источники о средствах ведения информационной войны, определено понятие «фейк» и «фейковый ресурс», их признаки и свойства, приведены примеры использования фейковой информации, даны рекомендации распознавания фейковых сообщений и ресурсов.

Ключевые слова: *информационная экспансия, информационная война, гибридная война, фейк, фейковый ресурс, средства массовой информации.*

© *Саприкін О.А.*

O.A. Saprukin

FAKE AS AN INSTRUMENT INFORMATION WAR AGAINST UKRAINE

The article is dedicated to the relatively new instrument in conducting the information war against Ukraine- the fake. In the given article scientific sources on the conducting the information war have been analysed and the notions of fake and fake resource as well as their attributes and properties have been defined. The examples of the use of fake information have been given and also the information about the distinguishing fake and fake resources are shown.

Keywords: *information war, information expansion, hybrid war, fake, fake resource, mass media.*

Проти нашої держави застосовано абсолютно новий вид ведення війни, який набув назви «гібридна війна». Вона характеризується поєднанням принципово різних типів і способів ведення війни, які скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей [11, 22].

Типовими компонентами гібридної війни є:

− використання звичайних методів ведення війни (військовослужбовці у відповідній формі зі штатною військовою технікою тощо);

− залучення нерегулярних збройних формувань (повстанців, терористів, диверсантів та ін.) як із числа іноземців, так і з числа громадян країни-агресора;

− активне використання прийомів інформаційної війни та кібервійни.

Водночас сторона-агресор може залишатися юридично непричетною до розв'язаного конфлікту [7]. Через її складові експерти називають «гібридну війну» війною XXI ст. − теорія якої, за свідченням директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктора технічних наук, професора, академіка Національної академії наук України Володимира Горбуліна, була оприлюднена «у західній науковій думці орієнтовно вже з середини 2000-х рр.» [3, 9].

Проведення гібридної війни надає країні-нападнику можливість de-jure бути поза звинуваченням в агресії, у нападі на іншу країну, оскільки визначення «гібридна війна» відсутнє в міжнародно-правових документах [10]. Більше того, такого поняття не існує й у Воєнній доктрині України – документі, що є національною системою керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів. Результатом є стан, який ми спостерігаємо сьогодні: більшість країн світу de-facto визнають агресію з боку РФ, але de-jure агресію не визнано. Таке становище надає путінському режиму можливість «зберігати обличчя» та уникати відповідальності.

Поняття, характеристики та інструменти гібридної війни вивчаються й описуються в численних джерелах міжнародною науковою спільнотою. Можна зазначити роботи академіка В. Горбуліна (Україна) [3], аналітика Джона Р. Девіса мол. (США) [11; 12], вченого Д. Ласіка (США) [13], дослідника Марселя Х. ван Херпена (Нідерланди) [2], вченого і публіциста, кандидата політичних наук Євгена Магди (Україна) [6], професора Г. Почепцова (Україна), вченого і журналіста В. Карпенка (Україна), публікації численних журналістів.

Стаття дуже досвідченого американського дипломата, аналітика, працівника розвідки Джона Р. Девіса-молодшого «Найбільші проблеми для професійної армії 2020 і подальших років» привертає увагу ретельністю аналізу. Матеріал був опублікований у журналі «Військовий огляд» («Military Review»).[1*] Він зазначає, що гібридна війна − справа не лише урядів деяких країн. Це інструмент кримінальних структур, це тактика тих, хто займається розповсюдженням наркотиків, контрабандою зброї, торгівлею людьми та відмиванням грошей, грабіжництвом.

Відомий український учений і державний діяч ак. В. Горбулін, описуючи інформаційний складник «гібридної війни», зазначає, що «інформаційний фронт «гібридної війни»

1 Military Review («Військовий огляд») − професійний журнал армії США. Виходить двічі на місяць. Видається в Форт-Лівенуорті (Канзас) командно-штабним коледжем армії США. Заснований 1922 р. Тираж − 9 тис.прим.*

розгортається одразу за кількома напрямами. Передусім: (1) серед населення в зоні конфлікту; (2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом; (3) серед громадян країни агресора і (4) серед міжнародного співтовариства… В українському випадку маємо справу не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують як «війну смислів/сенсів» (початок якої можна умовно віднести до 2006-2007 рр.). Для ретрансляції цих смислів використовується вся множина інформаційних комунікацій. Основним структурним елементом у цій війні стають симулякри − образи того, чого в реальності не існує. Прикладами таких симулякрів є: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розіп'яті хлопчики», використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів − замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору» [4].

Підміна понять, сенсів, упровадження симулякрів призвели до того, що цей прийом гібридної війни розділяє людей в Україні на анти- і пропутінські сили (мотивація на кшталт корисливості, бажання легко заробити, мародерство тощо, звісно, також присутні, але не є темою цієї статті), хоча перших набагато більше. Певним доказом смислової війни, виграної путінським режимом, стало нагородження закритим указом 300 журналістів «за Крим».

Це також підтверджує, що смислова війна − принципово мас-медійна війна. Якщо зазвичай засоби масової інформації супроводжують військові дії, то у війні смислів спостерігається зворотна картина: військові завершують ті дії, які забезпечила їм підготовка ЗМІ.

Як результат − громадяни України затримують рух колон ЗСУ в зоні конфлікту, протестуючи проти їхньої участі в бойових діях.

Але хотілося б проаналізувати один із багатьох інструментів гібридної війни − фейк, а також фейкові повідомлення, новини, ресурси.

У перекладі з англ. слово *fake* означає *підробку, фальшивку, шахрайство*. Це слово увійшло в наш лексикон і тепер використовується у всіх відмінках, відмінах тощо; використовуються дієслівна форма слова − фейкувати та прикметникова форма − фейковий.

Фейк − у розумінні цього терміна як інструменту інформаційної війни − дезінформація, умисне викривлення тих чи інших явищ, фактів, подій, причому зловмисність такого викривлення старанно приховується; навпаки, фейкове повідомлення містить усі ознаки правдивого повідомлення, що дає можливість впливу на певну аудиторію завдяки використанню симулякрів.

З поширенням інтернету, легкістю доступу до нього, появою соціальних мереж, які охоплюють сотні мільйонів людей майже всіх країн, створення міжнародних груп за інтересами, інтернет став використовуватися як джерело пропаганди, психологічного впливу, розповсюджувач свідомої дезінформації.

Для розповсюдження фейкових повідомлень в інтернеті створені відповідні ресурси, які цілеспрямовано насичуються інформацією, в якій перемежається достовірна і недостовірна інформація; втім, може бути і на 100% недостовірна.

Чому саме інтернет став розповсюджувачем фейкової інформації?

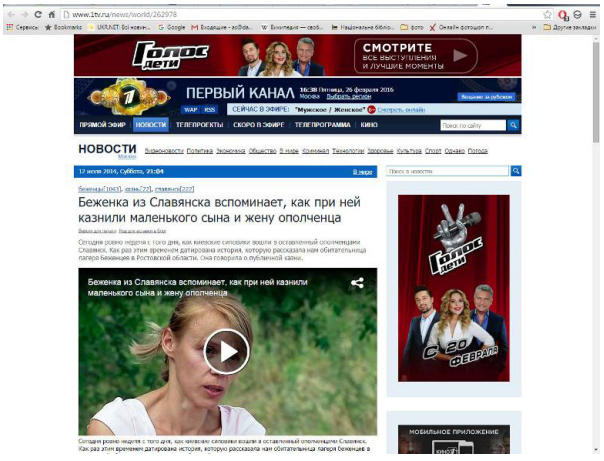

Слід зауважити, що інші, традиційні засоби масової інформації також залучалися до дезінформування певної частки населення тих чи інших країн, виправдання тих чи інших дій. Можна навести такі випадки як Глейвицький інцидент (провокація) − операція під кодовою назвою «Консерви», проведена СС гітлерівської Німеччини, що стало приводом до нападу на Польщу 1 вересня 1939 р. Цей напад вважається початком Другої світової війни.

Сам тодішній керівник Німеччини Гітлер сказав: «Я надаю пропагандистський привід для початку війни. Наскільки правдоподібним він буде, ніякого значення не має» [12, 124].

Цей випадок широко висвітлювався в друкованих виданнях і радіостанціями тих часів (телебачення вже існувало, але було малопоширеним і маловпливовим).

Втім, друковані видання малопридатні для створення і розповсюдження фейків. По-перше, вони не мають високої оперативності – найближчий номер вийде тільки завтра, а електронні ЗМІ можуть повідомити фейкову новину вже сьогодні. По-друге, публікація в друкованому виданні є документом, а значить – і автора, і саме видання можна притягнути до відповідальності.

Радіо теж малопридатне для поширення такої інформації через свій фоновий характер.

У наш час телебачення набуло нечуваної сили, але тут фейки можуть з'явитися з двох причин: недбалість, неперевірена інформація, некомпетентність журналістів і вирішальний вплив влади на інформаційну політику електронних медіа країни. Класичним став фейк-репортаж 1-го російського телеканалу про начебто розіп'ятого військовослужбовцями ЗСУ хлопчика (скріншот додається), але: 1) він міг з'явитися лише через розгнуздану пропагандистську кампанію проти України в ЗМІ Росії; 2) він міг з'явитися лише за прямим замовленням на такі матеріали з боку вищої влади.

Слід зауважити, що фейки активно використовуються багатьма країнами, медіа різних видів.

Наприклад, у нас, в Україні, існує низка видань, які активно поширюють інформацію сумнівної якості, а іноді абсолютно безглузді дурниці.

Прикладом можуть стати такі публікації, як фейкова заява командувача військ НАТО в Європі генерала Ф. Брідлава про можливість нанесення авіаційного удару по скупченням російських військ в Україні (опубліковано на сторінці т. зв. Національного антикорупційного порталу, скріншот додається). Генерал Ф. Брідлав дійсно неодноразово висловлював своє бачення подій. Наприклад, у листопаді 2014 р. в Києві на прес-конференції та зустрічі з Президентом України П. Порошенком, генерал Ф. Брідлав сказав, що «Північноатлантичний альянс підтримує територіальну цілісність України і готовий забезпечити потреби українських збройних сил за допомогою розробленого всеосяжного плану» [1] … «ми дуже стурбовані мілітаризацією Криму. Нас турбує, що потенціали, які розгортаються в Криму, нададуть ефект майже на все Чорне море». Але жодного слова про нанесення військового удару по російських військах!

Ще один приклад: обнадійливе повідомлення – начебто прийняте рішення владою США про постачання Збройним Силам України новітньої американської зброї та обладнання оборонного спрямування, що також є фейком – таке рішення президентом США не прийнято, оскільки він побоюється, що нова зброя потрапить до збройних сил Росії через високий ризик корупції у владі України (скріншот додається).

Дивує такий приклад «міжнародного» фейку, як фотографія військового автомобіля, пошкодженого міною, яка так і не розірвалася.

П'ятий канал українського телебачення опублікував фотоматеріал і повідомив, що це міна, вистріляна російськими військами. Телеканал «Росія 24» публікує ту ж саму фотографію і повідомляє, що це «українські каратели обстріляли своїх громадян». Але за даними, які наводить швейцарська журналістка Джина Луїза Метцлер, ця фотографія була зроблена агентством «Аль

Джазіра» під час ізраїльсько-палестинського конфлікту (скріншот додається) [14].

Втім, кількість неправдивих повідомлень-фейків з боку російських телеканалів і веб-ресурсів надзвичайна: путінський режим за допомогою російських мас-медіа веде справжню інформаційну війну проти України.

Ведення інформаційної війни спрямовано, передусім, на молодь. Отже, наголос у розповсюдженні фейкових повідомлень зроблено на соціальні мережі, дуже популярні в молоді.

Для цього у Санкт-Петербурзі створено т. зв. «фабрику інтернет-тролей» − молодих людей, які видають себе за реальних учасників мережі та розповсюджують провокативну, епатажну інформацію. Мета такої акції − психологічна обробка молодої людини як України, так і інших країн, включаючи, власне, і молодь Росії, яка, через свій вік, ще не має стійкого характеру та життєвого досвіду, легко піддається на брехню. Фабрика тролей діє за принципом «брехня, яку повторюють багато разів, стає правдою» − співпрацівники фабрики одержують завдання від «кураторів» створити враження чисельної української спільноти, яка протестує проти «хунти», або додержується альтернативної думки з якого-небудь приводу. Завдання формулюється приблизно так: зробити 20 новин, унікальність яких − приблизно 75%. Новини повинні бути актуальними, викликати безумовний інтерес. Не можна писати нічого поганого про Путіна, сепаратистів не можна називати терористами.

Прикладом такої діяльності є фейкова інформація про знесення в Києві велетенського пам'ятника Батьківщині-матері на Печерських пагорбах [3]. Для створення фейку використано фотографію 1980 р. під час монтажу пам'ятника (скріншот додається).

Фахівці визначають певну класифікацію фейків, але слід зазначити, що класифікація у галузі мас-медіа є чимось рухливим, чимось, що зазнає постійних змін. Зараз класифікація приблизно така:

1. Фейки випадкові. Зазвичай є результатом редакційного поспіху, некомпетентності, зловживання автоматичними перекладачами, недосконалістю засобів автоматичної перевірки орфографії.

2. Фейки, створені для ведення інформаційної війни. Тут, звичайно, російсько-український конфлікт залишається на першому місці, генеруючи все більш вигадливі фейки. Це найбільше використання фейкової інформації в наші дні.

3. Фейки, створені в комерційних цілях. Найчастіше використовуються недобросовісними комерсантами, які заробляють на різного роду псевдонаукових розробках типу «нормалізаторів біополя» або «фільтрів Петрика», торгують різного роду біодобавками з нібито чудодійними властивостями.

4. Фейки, створені задля збільшення трафіку.

5. Фейки, зроблені з незрозумілою метою [5].

Отже, споживачі інформації мають відповісти на запитання: як відрізнити брехню від правди, оскільки, здається, неправдиві повідомлення надходять з усіх боків. І дійсно − триває інформаційна війна, у кожної сторони свої інтереси, своя правда.

Слід враховувати кілька моментів.

Треба прийняти за даність, що під час інформаційної війни брешуть усі сторони. Проте, між сторонами війни на південному сході України є суттєві розбіжності.

На українському ТБ, яким би ми його не вважали, у багаточисельних ток-шоу люди можуть висловити свою думку. Це означає, що в мікрофон може бути висловлена будь-яка думка, але свобода слова в Україні є звичним явищем.

На російському ТВ таке неможливо: під цензуру підпадає кожне слово, на запитання при «прямому включенні» з вулиці відповідають заздалегідь підготовлені люди.

Інший фактор: в РФ усі мас-медіа ретельно контролюються державними органами; концентрація влади в одних руках перевершує будь-яку монархію. Справа дійшла до того, що Залізничний суд Єкатеринбурга виніс вирок 47-річній Катерині Вологженіновій, яку судили за репости у соціальній мережі ВКонтакте про Україну і «лайки» (електронні схвалення у соціальних мережах) до таких матеріалів. Їй присудили 320 годин обов'язкових робіт, а також знищення ноутбука і мишки [8].

Серед репостів: карикатура на людину, яка візуально схожа на Путіна, події на Донбасі тощо, тобто звичайна діяльність середньостатистичного користувача соціальних мереж в Україні. Втім, у РФ судять не тільки за створення контенту, а й за його репости і за схвалення. І висловлювати свою думку, симпатії, незгоду часто просто небезпечно.

Інший приклад. Неодноразово лунали заяви вищих керівників РФ, які через деякий час виявлялися фейками (відсутність російських військ у Криму), і це їм сходило з рук. Інша ситуація у керівників країн Західної Європи, США, Канади, Австралії, інших країн. Досвід двох американських президентів − Р. Ніксона і Б. Клінтона − свідчить: для преси США немає недоторканних осіб, немає тих, кому вибачать брехню.

Керівники західних демократій мають справу з реальною політичною опозицією, журналістами, незалежними і часто дуже впливовими громадськими організаціями, які ретельно відстежують діяльність уряду, чиновництва, бізнесу. І вибори, виборці негайно залишать неправдивих осіб за межами політики зі знищеною репутацією.

Ситуація в Росії інша: реальну опозицію розгромлено, незалежні ЗМІ відсутні, інші точки зору в ЗМІ й інтернет-ресурсах − мішень для Роскомнагляду.

Порівняння цих і інших обставин дає відповідь на запитання, кому можна вірити, а кому − ні. Слід виявляти здорову недовіру в якихось окремих конкретних сюжетів в українських медіа, але в цілому їм вірити можна.

Обов'язково необхідно звертати увагу на ресурс, де розміщено ту чи іншу інформацію. Уважному спостерігачу це багато що скаже.

Досвід автора дозволяє сформулювати деякі ознаки фейкового ресурсу.

1. Такий ресурс не має рубрики «Про нас» («About us»), власники і працівники, автори публікацій приховані.

2. Такий ресурс маловідомий, у традиційних ЗМІ не цитується.

3. Повідомлення з такого ресурсу не підтверджуються іншими джерелами, наприклад, ресурсами, відомими підтвердженою інформацією.

4. Фейковий ресурс має яскравий дизайн сайту, втім, авторам дизайну явно не вистачило смаку та бажання довести дизайн до ладу.

5. Фейковий ресурс має, як правило, гучну назву (наприклад, «Національний антикорупційний портал». *Довідка: статус «Національний» надається тільки державним організаціям і тільки спеціальним Указом Президента України*).

У деяких випадках фейки з різними цілями розповсюджують через соціальні мережі. В цьому випадку слід звернути увагу на наступне:

6. Сторінка відомої особи створена нещодавно. Це дуже рідкісні випадки, оскільки адміністрація соціальних мереж відстежує підроблені сторінки відомих людей і блокує їх. Втім, такі випадки цілком можливі.

7. Фотографій викладено багато, але на них людина завжди наодинці − це також ознака фейкового акаунту.

8. Інший варіант − відсутнє профільне фото або на ньому пейзаж, тварина тощо.

9. Власник акаунту в соціальній мережі дуже рідко відвідує його.

10. Фото начебто створені в різні періоди життя, але викладені в один день. Властивос-

ті, описані в п. 8, 9 і 10, є приводом для серйозних сумнівів.

11. Фейкові акаунти, які насичує інформацією незнайома особа, дуже часто поводяться агресивно, вдаються до провокацій, епатажу, намагаються розізлити − і це майже 100% робота комп'ютерного троля. Найчастіше такий акаунт у соціальній мережі використовується для провокацій.

Фейки − не єдиний інструмент інформаційної війни, інформаційної експансії, про які автор опублікував матеріал ще 2013 р. В будь-якому випадку не можна ставитися до фейків і фейкових видань поверхово. На їхнє створення витрачені гроші, час, зусилля, інші ресурси і все це, на задум авторів фейків, повинно повернутися з користю до авторів і, відповідно, втратами для нас.

Використані джерела

1. Бурнос Т. Бридлав в Киеве: итоги / Т. Бурнос, С. Тлисова [Електронний ресурс] : Офіц. сайт радіостанції «Голос Америки». − Електрон. дані. − 2014. − http://m.golos-ameriki.ru/a/bridlove-kyev-results/2536150.html. Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 22.02.2016. – Мова: укр., рос., англ., фр., ісп. та ін.

2. Ван Херпен М.Х. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого / М.Х. ван Херпен. − К. : Віват, 2015.

3. «Визг из-за поребрика» или как пользователи «Одноклассники.ру» «смакуют» фейковые новости об Украине [Електронний ресурс] : Офіц. сайт газети «Донбасс». − Електрон. дані. − 2015. − http://donbass.ua/news/ukraine/2015/11/14/vizg-iz-za-porebrika-ili-kak-polzovateli-odnoklassnikiru-smakujut-feikovye-novosti-ob-ukraine.html. Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 22.02.2016. – Мова: рос.

4. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Стратегічні пріоритети. − № 4 (33). − 2014.

5. Лавникевич Д. Фейки как новая медиареальность / Д. Лавникевич [Електронний ресурс] : Офіц. сайт центру протидії патріотам «Петр и Мазепа». − Електрон. дані. − [Мінськ] − 2015. − Режим доступу: http://mediakritika.by/article/3573/feyki-kak-novaya-media-realnost − Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 22.02.2016. – Мова: рос.

6. Магда Є. Гібридна війна / Є. Магда. − К. : Віват, 2015.

7. Україна має розпочати власну «гібридну війну» проти Росії (світова преса) // Радіо Свобода, 27.11.2014.

8. Уральский суд приговорил мать-одиночку к общественным работам за репосты ВКонтакте [Електронний ресурс] : Офіц. сайт незалежного інформаційно-аналітичного ресурсу «Медіакритика». − Електрон. дані. − [Мінськ] − 2015. − Режим доступу: http://petrimazepa.com/news/dont-repost − Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 28.02.2016. – Мова: рос.

9. Хайнц Хёне. Чёрный орден СС. История охранных отрядов / Хёне Хайнц. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 542 с.

10. Черниш В. Що відбувається на Сході України. Ще раз про термінологію / В. Черниш [Електронний ресурс] : Media Sapiens. – Електрон. дані. – [К.], 2016. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/about/editorial/. – Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 19.02.2016. – Мова: укр.

11. Davis John R. Jr. Future Hybrid Threats // Military Review, September-October 2013.ure Hybrid Threats // Military Review, September-October 2013.

12. Davis John R. Jr. The Greatest Challenge to the Army Profession of 2020 and Beyond

13.Lasica D. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory / School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. − 2009.

14. Metzler G. L. Bilder können täuschen: Dasselbe Foto wird für die Konflikte in Russland, der Ukraine und Israel verwendet (UPDATE) // The Huffington Post. − 16.09.2014.

15. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory / School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. − 2009.

References

1. Burnos, T. (2014). Bridlove in Kyiv. Ofits. sait radiostantsii «Holos Ameryky». Retrieved from http://m.golos-ameriki.ru/a/bridlove-kyev-results/2536150.html [in Ukrainian].

2. Van Kherpen, M.Kh. (2015). Wars of Putin. Chechenia, Georgia, Ukraine: unstudied lessons of past. Kyiv: Vivat [in Ukrainian].

3. «Shout yz-za porebryka» or how consumers «Odnoklassnyky.ru» «smakuiut» fake news about Ukraine. (2015). Ofits. sait hazety «Donbass». Retrieved from http://donbass.ua/news/ukraine/2015/11/14/vizg-iz-za-porebrika-ili-kak-polzovateli-odnoklassnikiru-smakujut-feikovye-novosti-ob-ukraine.html [in Russian].

4. Horbulin, V. (2014). «Hybrid war» as key instrument of Russian geo-strategical revenge. Stratehichni priorytety, № 4 (33) [in Ukrainian].

5. Lavnykevych, D. (2015). Fakes as new media-reality. Ofits. sait tsentru protydii patriotam «Petr y Mazepa». Retrieved from http://mediakritika.by/article/3573/feyki-kak-novaya-media-realnost [in Russian].

6. Mahda, Ie. (2015). Hybrid war. Kyiv: Vivat [in Ukrainian].

7. Ukraine has to start its own «hybrid war» against Russia (world press). Radio Svoboda, 27.11.2014 [in Ukraine].

8. Ural court sentenced single-mother by civil works for the repost VKontakte. Ofits. sait nezalezhnoho informatsiino-analitychnoho resursu «Mediakrytyka».Retrieved from http://petrimazepa.com/news/dont-repost [in Russian].

9. Khaints, Khëne. (2003). Black order of SS. History of defense groups. M. : OLMA-PRESS [in Russian].

10. Chernysh, V. (2016). What is happening in the East of Ukraine. Once more about terminology. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/about/editorial/ [in Ukrainian].

11. Davis John R., Jr. (2013). Future Hybrid Threats. Military Review, September-October 2013.ure Hybrid Threats // Military Review, September-October 2013 [in English].

12. Davis John R., Jr. (2009). The Greatest Challenge to the Army Profession of 2020 and Beyond [in English].

13. Lasica, D. (2009). Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas [in English].

14. Metzler, G. L. (2014). Bilder können täuschen: Dasselbe Foto wird für die Konflikte in Russland, der Ukraine und Israel verwendet (UPDATE).The Huffington Post, 16.09.2014 [in German].

15. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. (2009). School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas [in English].

УДК 378+17.022.1

О.О. Ткаченко

ІМІДЖ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

У статті обґрунтовано необхідність з'ясування сутності, природи іміджу як складової системи освіти і як соціокультурного феномена, зміст якого визначається специфікою соціокультурної ситуації та цінностями його створювачів. Вказано, що вітчизняні розробки у цій сфері досі знаходяться на початковій стадії розробки, а побудова теорії формування іміджу залишається невирішеним завданням. З'ясовано сутність іміджу навчального закладу, його функції, характерні ознаки та ціннісну природу. Зазначено, що імідж навчального закладу характеризується аксіологічною детермінованістю, жорстким зв'язком із системою цінностей, норм і мотивів діяльності не лише тих, хто його створив (розробників), а й об'єктів впливу. Зроблено висновок, що імідж як образ-стереотип повинен формуватися планомірно, цілеспрямовано, всебічно і закладати у свідомості цільових аудиторій спроектовану суб'єктом систему уявлень й оцінок.

Ключові слова: *імідж, образ, стереотип, навчальний заклад.*

О.А. Ткаченко

ИМИДЖ УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ: ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ

В статье обоснована необходимость выяснения сущности, природы имиджа как составляющей системы образования и как социокультурного феномена, содержание которого определяется спецификой социокультурной ситуации и ценностями его создателей. Указано, что отечественные разработки в этой сфере до сих пор находятся на начальной стадии разработки, а построение теории формирования имиджа остается нерешенной задачей. Выяснено сущность имиджа учебного заведения, его функции, характерные признаки и ценностную природу. Отмечено, что имидж учебного заведения характеризуется аксиологической детерминированностью, жесткой связью с системой ценностей, норм и мотивов деятельности не только тех, кто его создал (разработчиков), но и объектов воздействия. Сделан вывод, что имидж как образ-стереотип должен формироваться планомерно, целенаправленно, всесторонне и закладывать в сознании целевых аудиторий спроектированную субъектом систему представлений и оценок.

Ключевые слова: *имидж, образ, стереотип, учебное заведение.*

O. A. Tkachenko

THE IMAGE OF THE INSTITUTION: THE CONCEPT AND NATURE

The article substantiates the need for clarification of the nature, nature image as part of the education system and as a social and cultural phenomenon whose content is determined by the specific socio-cultural situation and values of its creators. It is indicated that domestic developments in this area are still at an early stage of development and construction of the theory of image formation. They remain unsolved. The essence of the image of the institution, its functions, characteristics and values nature are analyzed. It is noted that the image of the institution is characterized axiological determination, coupled with rigid system of values, norms and motives of not only those who created it (the developers), but also receptors. It is concluded that image as the image-stereotype has formed a planned, purposeful, comprehensively and lay in the minds of target audiences entity designed by a system of ideas and assessments.

Keywords: *image, stereotype, institution.*

© *Ткаченко О.О.*

Увага до проблем іміджу навчальних закладів (НЗ) у науково-теоретичному плані є досить актуальною. Необхідність формування іміджу НЗ, використання нових підходів і методів у підвищенні їхнього престижу обумовлена, з одного боку, зміною ролі освіти в життєдіяльності сучасного суспільства, а, з другого, тим, що суспільне ставлення впливає на умови функціонування НЗ і визначає не лише рівень і якість освіти, а й розвиток країни як у національному, так і в загальносвітовому контексті.

Враховуючи особливу роль іміджу НЗ як способу забезпечення його привабливості, формування та мобілізації ресурсного потенціалу, необхідно з'ясувати сутність, природу іміджу як складової системи освіти і як соціокультурного феномена, зміст якого визначається специфікою соціокультурної ситуації та цінностями його створювачів.

У низці публікацій зарубіжних авторів проблема іміджу розглядається з позиції психології (Е.Ф. Зеєр [12], О.Ю. Панасюк [21] та ін.), соціальної психології (В.С. Агєєв [1], Б.Ф. Ломов [19], Д. Майєрс [20] та ін.). Соціальні аспекти іміджу представлені в дослідженнях І.В. Альохіної [2], А.С. Ковальчук [17], М.С. Піскунова [23] та ін. У дослідженнях І.В. Альошиної [3], Ж.-П. Бодуана [7] та ін. імідж представлений як інструмент соціального управління, в т. ч. корпоративного. Проблеми взаємозалежності управління й іміджу відображено в працях Ф.І. Хміля [29] та ін. Питання формування позитивного іміджу організації відображені в дослідженнях Л. Браун [9], Є.О. Кияниці [16], Г.Г. Почепцова [24], іміджу людини – у працях А.С. Пелиха, Т.Г. Кизилової [22]. Загальні психологічні основи іміджу навчальних закладів розглядали О.М. Бандурка [4], О.Г. Веліканова [10], Л.М. Карамушка [15], М.В. Фадєєва [27] та ін.

Незважаючи на значні напрацювання, вітчизняні розробки у цій сфері досі знаходяться на початковій стадії, а побудова теорії формування іміджу залишається невирішеним завданням, що спонукає багатьох дослідників до розгляду проблематики іміджу навчальних закладів різних рівнів і сфер діяльності. Отже, ***мета*** статті – з'ясувати сутність і природу іміджу як складової системи освіти.

Як було відзначено вище, з огляду на особливе значення іміджевої роботи у НЗ, проблема формування іміджу стає однією з ключових проблем управління освітньою установою. До вирішення цього завдання адміністрації НЗ починають ставитися все більш професійно, застосовуючи технології, напрацьовані в інших сферах діяльності.

У найбільш розвинутих зарубіжних НЗ значення іміджу вже добре усвідомлене – в них, як правило, розроблені концепції його формування та просування, достатньо широко використовуються технології іміджевої роботи, досвід здійснення якої нараховує не одне десятиліття. Вітчизняні НЗ, безумовно, тією чи іншою мірою теж завжди займалися формуванням і просуванням власного іміджу, однак сьогодні доводиться констатувати відсутність у нашій країні досвіду застосування ефективних технологічних вирішень у даному напрямі. Іміджева робота доволі часто проводиться НЗ без необхідної теоретичної й емпіричної бази, а тому не призводить до запланованих результатів. Вочевидь, це пов'язано з комплексом причин, які потребують окремого аналізу, можливого за умови глибокого теоретичного дослідження самого феномена іміджу.

Насамперед варто звернути увагу на відсутність у науковій літературі єдиного розуміння сутності іміджу. Одні дослідники розглядають імідж як результат цілеспрямованої діяльності з його створення, інші – як «неконтрольований процес створення образу у свідомості людей» [25, 22-25].

У вітчизняній літературі «імідж» зазвичай розуміється як штучно сформований образ чого-небудь – фірми, політика, підприємця, товару, навіть країни. Певною мірою імідж близький до поняття «соціальний стереотип», щоправда стереотип частіше формується стихійно і володіє відмінними від іміджу функціями: стереотип узагальнює схожі явища, тоді як імідж акцентує їхню специфіку; стереотип зводить явище до мінімуму ознак, спрощуючи чи гіпертрофуючи деякі з них, тоді як імідж наділяє явище вигідними характеристиками, які зазвичай виходять за межі функціональних можливостей самого явища; імідж є більш гнучким, рухливим, ніж стереотип, оскільки останній являє собою формулу явища, яка збе-

рігається без змін протягом тривалого часу. Натомість зарубіжними дослідниками вивчається імідж персони або імідж фірми, який розуміється як образ фірми в очах окремих людей і суспільства в цілому. Найчастіше імідж – поняття дуже стійке і непорушне, оскільки, «заробивши один раз позитивний образ в очах оточуючих, користуєшся цим тривалий час» [6, 61]. З одного боку, це добре, однак, з іншого – невдало сформований через низку прикрих помилок (іноді навіть не настільки важливих, але загальновідомих) імідж може надовго зашкодити об'єкту його формування. Загалом хороший імідж дорого коштує, особливо сьогодні, коли «революційні» нововведення в технологіях негайно підхоплюються всіма виробниками, роблячи аналогічну продукцію сотень фірм майже однаковою за якістю. Але при цьому ціна продукції значно різниться. Ця різниця і є вартість іміджу.

Імідж (англ. *image,* від лат. *imago, imitari – імітувати*) – штучна імітація або подання зовнішньої форми будь-якого об'єкта, особливо особи [13]. Імідж – це уявна картина: думка про те, який вигляд щось має або може мати; це ідея, яку люди мають про когось або щось [30]. Згідно з відомим дослідником Є.А. Блажновим [5, 94], імідж – це образ потреби, створюваний художніми засобами. Саме як психологічний образ, певне абстрактне поняття, яке виникає в масовій свідомості, визначають імідж більшість дослідників. Образ не є моментальним знімком дійсності – це складний, динамічний процес, що розгортається в часі, і процес, у ході якого відображення стає все більш адекватним предмету, що відображає [11, 46]. При цьому присутня активність образу – процес побудови і здійснення образу може бути розглянутий як особливий вид діяльності. Однак імідж – це не просто образ, а образ, який володіє певними особливостями. Поняття *образ,* відповідно, є спорідненим поняттям по відношенню до іміджу, який сприяє розкриттю його сутності як соціального явища. З цієї причини дослідники, які спочатку визначали імідж як образ, почали говорити про «сприйняття іміджу» [26, 96]. Але імідж і є результатом сприйняття образу, як образ, він не належить об'єкту сприйняття, а формує у свідомості суб'єктів сприйняття.

Такий підхід є найбільш ефективним для дослідження іміджу, оскільки в такому разі імідж як образ характеризується двома основоположними ознаками: емоційною забарвленістю та стійкістю. Або іншими словами, імідж організації, в т. ч. й НЗ, включає в себе дві складові: описову (сукупність усіх уявлень про НЗ) й оцінювальну (яка існує в силу того, як інформація, яка зберігається у пам'яті, не сприймається байдужо, а пробуджує оцінки й емоції, які можуть володіти різною інтенсивністю, оскільки конкретні ознаки НЗ викликають більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їхнім прийняттям чи засудженням).

Одним із перших, хто ввів поняття *імідж* у спеціальну літературу на пострадянському просторі, був О.А. Феофанов [28], який у своїй праці «США: реклама і суспільство» (1974) розглядає імідж як основний засіб психологічного впливу рекламодавця на споживача. Хоча американським економістом К. Болдінгом іміджезнавство як спеціальний напрям з вивчення умов, які сприяють бізнесу, було обґрунтовано ще 1961 р. [8]. Варто відзначити, що цей термін, який органічно вписався в сучасний підприємницько-політичний сленг і широко використовується журналістами, рекламістами, соціологами, філософами, політологами, а найчастіше психологами, майже не зустрічається в таких фундаментальних працях американських авторів, як: Ф. Котлер «Основи маркетингу» (М., 1997), Ч. Сендідж, В. Фрайбургер, К. Ротцолл «Реклама: теорія і практика» (М., 2001). Водночас Ф. Котлер багато пише про формування образу фірми [18].

Сучасна дослідниця І.С. Кабардинська наводить так званий «паспорт» іміджу, в якому розкриває його характерні ознаки:

1. Фундаментальною властивістю іміджу є його доцільність. В іміджі немає чогось вдалого чи невдалого самого по собі. В іміджі вдалим є те, що доцільно забезпечує просування до мети.

2. Проективність іміджу: економічна доцільність іміджу; здатність до планування, організації, керування, контролю – це відповідність іміджу критеріям практичного менеджменту; надійність іміджу – засвідчує, чи виконає він своє призначення з прийнятним ризиком; соціально-культурна доцільність

іміджу – чи не суперечить він глибоким традиціям суспільства; пізнаваність іміджу – чи пов'язується повідомлення з конкретною організацією у свідомості громадськості.

3. Відображення потреб громадськості в іміджі. Чи виражає імідж загальні явні та приховані потреби цільової аудиторії в одиничному художньому творінні, художньому образі.

4. Довіра до іміджу. Чи володіє він задушевністю, настільки привабливою для громадськості, що вона може домислити якінебудь деталі, або імідж директивно сам все говорить за себе і стає очевидною його маніпулятивність [14].

Отже, можна відзначити, що імідж НЗ – це цілеспрямовано створений образ-стереотип, наділений цінностями, значущими для об'єкта впливу. Імідж НЗ виконує дві важливі функції. По-перше, він володіє значущістю, тобто слугує символічним позначенням НЗ. По-друге, імідж акумулює соціальну енергію і здатен мотивувати до певних дій. А головне завдання іміджу полягає у формуванні позитивного ставлення до когось чи чогось. Якщо позитивне ставлення сформоване, то його результатом є довіра, яка обумовлює високі оцінки та впевнений вибір. Таким є психологічний ланцюжок, який породжується позитивним ставленням. До того ж, позитивний імідж, як правило, сприяє підвищенню соціального престижу, і, відповідно, авторитету і впливу. Позитивний імідж є важливим чинником високого рейтингу, що є дуже важливим у насиченій різноманітною інформацією публічній діяльності.

Імідж НЗ, як і будь-якого об'єкта, може бути позитивним і негативним. При цьому таке ділення є умовним, оскільки сприйняття іміджу є досить суб'єктивним і різниться, залежно від конкретних суб'єктів соціальної дії. Проте, позитивним є такий імідж, який збільшує соціальний потенціал (соціальні можливості) об'єкта іміджевої роботи і дає змогу йому здійснювати результативну діяльність. Натомість негативним є імідж, який знижує потенціал об'єкта іміджевого впливу.

Ціннісна природа іміджу розкривається у кількох положеннях. По-перше, імідж розробляється з урахуванням системи цінностей і життєвих смислів суб'єктів та об'єктів впливу. Він повинен враховувати те, що для них є значущим, звертатися при цьому не лише до актуальних значень матеріальних і духовних артефактів, а й до традицій. Тому найбільш ефективним буде той імідж, який знаходить відгук у базових цінностях аудиторії, тобто цінностях повсякденної свідомості, поведінки тощо. По-друге, через багатосуб'єктність освітнього процесу імідж повинен являти собою розумний компроміс між цінностями різних авторів, баланс між ними. Цей аспект формування і просування іміджу є найбільш складним, оскільки йдеться про узгодження ціннісних настанов досить широкого кола контрагентів, до яких відносяться: працедавці, ЗМІ, закордонні НЗ, громадські організації, професорсько-викладацький склад установ вищої та середньої професійної освіти, учні та студенти різних НЗ, їхні батьки, а також громадяни – споживачі додаткових освітніх послуг. По-третє, слід враховувати, що імідж НЗ не просто відображає в собі цінності суб'єктів та об'єктів впливу, а й повинен продукувати їх. Він має значний орієнтаційний і виховний потенціал, здатний проявитися лише в разі, якщо елементи іміджу підтверджуються успішністю функціонування НЗ. Нарешті, по-четверте, імідж НЗ не обмежений лише системою цінностей. Через неї і без неї він поширюється на соціальні норми, представлені нормами права, моралі, звичаями і традиціями, які доволі часто суперечать один одному. Більше того, імідж, який виражає корпоративний імідж НЗ, може суперечити правовим і моральним нормам (наприклад, ідея про вищу освіту як обов'язкову характеристику успішної людини). Таким чином, через цінності та норми імідж істотно впливає практично на всіх учасників освітнього процесу. При цьому він є також значущим інструментом соціального управління розвитком НЗ.

Варто також звернути увагу на необхідність врахування при формуванні та просуванні іміджу НЗ особливостей вітчизняного світосприйняття. Імідж значною мірою повинен бути орієнтований не на раціональний, а на емоційний відгук. Крім того, безумовно, імідж НЗ у широкому його розумінні повинен формуватися для всіх його реальних і потенційних реципієнтів, адже керівництву і колек-

тиву НЗ повинно бути небайдуже, як сприймається їхній НЗ навіть тими громадянами та організаціями, які сьогодні в найближчому майбутньому не звертатимуться за тими чи іншими послугами. Проте, наявність у свідомості представників цих груп позитивного образу НЗ створить сприятливий для останнього психоемоційний фон, в умовах якого освітній установі буде порівняно легше, ніж за його відсутності, реалізувати свою стратегію.

Підсумовуючи вищевикладене, варто відзначити, що наукове трактування категорії *імідж* повинне бути здійснене не лише через вивчення наявних визначень даного феномена, а й розкриття його сутності та характеристик, структури, функцій і видів, які свідчать про складність і комплексність цього поняття і відсутність його єдиної інтерпретації.

Значущість розроблення механізмів формування іміджу НЗ полягає в необхідності синтезу знань відносно особливостей організаційної структури НЗ, досліджені закономірностей формування громадської думки, у розробленні моделі взаємозв'язків між НЗ та суспільством, а також методів дослідження цієї взаємодії. Імідж як образ-стереотип повинен формуватися планомірно, цілеспрямовано, всебічно і закладати у свідомості цільових аудиторій спроектовану суб'єктом систему уявлень й оцінок.

Про імідж можна говорити як про соціальний феномен. Водночас, імідж є й соціокультурним феноменом, природа якого полягає в його аксіологічній детермінованості, жорсткому зв'язку із системою цінностей, норм і мотивів діяльності не лише тих, хто його створив (розробників), а й об'єктів впливу. При цьому вирішальну роль у формуванні та просуванні іміджу відіграють саме цінності, які найбільше визначають соціокультурний зміст образу.

Використані джерела

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В.С. Агеев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 240 с.

2. Алехина И. Имидж и этикет делового человека / И. Алехина. – М. : Дело, 2006. – Т. 1. – 496 с.

3. Алешина И.В. Корпоративный имидж: стратегический аспект / И.В. Алешина // Маркетинг. – 1998. – № 1. – С. 44-50.

4. Бандурка А.М. Профессионализм и лидерство : монографія / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : Титул, 2006. – 576 с.

5. Блажнов Е.А. Public Relations. Приглашение в мир цивилизованных рыночных и общественных отношений / Е.А. Блажнов. – М., 1994. – 157 с.

6. Бове К. Л. Имидж и фирменный стиль / К.Л. Бове, У.Ф. Аренс // Современная реклама. 1995. – № 5. – С. 64-67.

7. Бодуан Ж.-П. Управление имиджем компании. Паблик рилейшнз: предмет и мастерство / Ж.-П. Бодуан. – М. : ИНФРА-М, ИМИДЖ-Контакт, 2001. – 223 с.

8. Болдинг К. Имидж / К. Болдин ; пер. с англ. – М. : [Б. и.], 1994. – 77 с.

9. Браун Л. Имидж – путь к успеху / Л. Браун. – СПб. : Питер, 2001. – 95 с.

10. Веліканова О.Г. Формування іміджу навчального закладу як управлінське нововведення / О.Г. Веліканова [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/formuvannya-imidzhu-navchalnogo-zakladu-yak-upravlinske-novovvedennya.html94

11. Завалова Н.Д. Образ в системе психической регуляции деятельности / Н. Д. Завалова, Б.Ф. Ломов, В.А. Пономаренко ; АН СССР, Ин-т психологии. – М. : Наука, 1986. – 172 с.

12. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учеб. пос. для студентов вузов / Э.Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.

13. Імідж [Електр. ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Імідж

14. Кабардинская И.С. Имидж в системе маркетинга / И.С. Кабардинская [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://www.aup.ru/articles/marketing/9.htm

15. Карамушка Л.М. Створення іміджу навчального закладу як важливий напрямок менеджменту освіти / Л. М. Карамушка // Управління сучасними навчально-виховними закладами в системі освіти : матеріали міжрег. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 1996. – С. 11–15.

16. Кияниця Є.О. Імідж організацій соціокультурної сфери: структурний підхід / Є.О. Кияниця // Вісник Харківської державної академії культури. – 2014. – Вип. 44. – С. 78-85.

17. Ковальчук А.С. Основы имиджелогии и делового общения / А.С. Ковальчук. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 256 с.

18. Котлер Ф. Основы маркетинга : краткий курс / Ф. Котлер. – М. : Вильямс, 2007. – 656 с.

19. Ломов Б.Ф. Общение как проблема общей психологии / Б.Ф. Ломов // Методологические проблемы социальной психологии / под ред. Е. В. Шорохова. – М. : Наука, 1975. – С. 124–135.

20. Маейрс Д. Социальная психология / Д. Маейрс. – 5-е междунар. изд. – СПб., М., Х., Минск, 2000. – 369 с.

21. Панасюк А.Ю. Формирование имиджа: Стратегия, психотехники, психотехнологии / А. Ю. Панасюк. – М. : Омега-Л, 2007. – 266 с.

22. Пелих А.С. Имидж делового человека / А.С. Пелих, Т.Г. Кизилова, А.Г. Пронченко. – М. : Strix; Ростов н/Д : Эксперт. бюро, 1997. – 110 с.

23. Пискунов М.С. Имидж образовательного учреждения: структура и механизмы формирования / М.С. Пискунов // Мониторинг и стандарты в образовании. – 1999. – № 5. – С. 45-51.

24. Почепцов Г.Г. Паблик рилейшнз для профессионалов / Г.Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, 2001. – 624 с.

25. Тхориков Б.А. Управление имиджем медицинского учреждения : автореф. дис. … канд. соц. наук : 22.00.08 / Б.А. Тхориков. – Белгород, 2008. – 21 с.

26. Утлик Э.П. Психология управления: нормативный подход : учеб. пос. / Э.П. Утлик. – М. : ГУУ, 2009. – 187 с.

27. Фадєєва М.В. Психологічні проблеми підготовки керівників ЗНЗ до формування позитивного іміджу освітньої організації в контексті сучасних соціально-економічних умов / М.В. Фадєєва // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць / ред. кол.: В.В. Олійник (гол. ред.) та ін. – К. : Геопринт, 2009. – Вип. 11, ч. 2. – С. 295-302.

28. Феофанов О.А. США: реклама и общество / О.А. Феофанов. – М. : Мысль, 1974. – 266 с.

29. Хміль Ф.І. Основи менеджменту : навч. пос. / Ф.І. Хміль. – К. : Академвидав, 2003. – 608 с.

30. Image [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://www.merriam-webster.com/dictionary/image

References

1. Ageev, V. S. (1990). Intergroup interaction: social and psychological problems. Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta [in Russian].

2. Alehina, I. (2006). Image and etiquette business man. Moscow: Delo [in Russian].

3. Aleshina, I. V. (1998). Corporate image: strategic aspect. Marketing, 1, 44-50 [in Russian].

4. Bandurka, A. M. (2006). Professionalism and Leadership: monograph. Harkiv: Titul [in Ukrainian].

5. Blazhnov, E. A. (1994). Public Relations. The invitation to the world of civilized market and public relations. Moscow: [N.p.] [in Russian].

6. Bove, K. L. (1995). Image and Corporate Identity. Sovremennaya reklama, 5, 64-67 [in Russian].

7. Boduan, Zh.-P. (2001). Management of the company's image. Public relations: the subject and skill. Moscow: INFRA-M, IMIDZh-Kontakt [in Russian].

8. Bolding, K. (1994). The image (Trans). Moscow: [N. p.] [in Russian].

9. Braun, L. (2001). The image – a way to success. Saint-Petersburg: Piter [in Russian].

10. Velikanova, O. G. (2014). Formation of image of the institution as managerial innovation. Retrieved from http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/ formuvannya-imidzhu-navchalnogo-zakladu-yak-upravlinske-novovvedennya.html [in Ukrainian].

11. Zavalova, N. D. (1986). The image in the regulation of mental activity. AN SSSR, In-t psihologii. Moscow: Nauka [in Russian].

12. Zeer, E. F. (2003). Psychology professions : ucheb. pos. dlya studentov vuzov. Vol.2, pererab., dop. Moscow: Akademicheskiy Proekt; Ekaterinburg: Delovaya kniga [in Russian].

13. The image. (2014). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/ImIdzh [in Ukrainian].

14. Kabardinskaya, I.S. (2014). The image in the marketing system. Retrieved from http://www.aup.ru/articles/marketing/9.htm [in Ukrainian].

15. Karamushka, L.M. (1996). Creating the image of the institution as an important area of management education. Upravlinnya suchasnimi navchalno-vihovnimi zakladami v sistemi osviti: Proceedings of the International Conference (pp. 11-15). Zaporizhzhya. [N.p.] [in Ukrainian].

16. Kiyanitsya, E. O. (2014). Image sociocultural organizations areas: structural approach. Visnik Harkivskoyi derzhavnoyi akademii kulturi issue. 44 (pp. 78–85). Harkiv. [N.p.] [in Ukrainian]

17. Kovalchuk, A.S. (2004). Basics imageology and business communication. Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].

18. Kotler F. (2007). Principles of Marketing. Short Course. Moscow: Vilyams [in Russian].

19. Lomov, B. F. (1975). Communication as a problem of general psychology. Metodologicheskie problemyi sotsialnoy psihologii. Moscow: Nauka [in Russian].

20. Maeyrs, D. (2000). Social Psychology / D. Maeyrs. – Vol. 5 international edition. Moscow: [N.p.] [in Russian].

21. Panasyuk, A. Y. (2007). Formation of image: Strategy, psycho psychotechnologies. Moscow: Omega-L [in Russian].

22. Pelih, A. S. (1997). Image of business man. Moscow: Ekspert. Byuro [in Russian].

23. Piskunov, M. S. (1999). The image of an educational institution: the structure and mechanisms of formation. Monitoring i standartyi v obrazovanii (issue 5), (pp 45–51) [in Russian].

24. Pocheptsov, G. G. (2001). Public relations professionals. Moscow: Refl-buk [in Russian].

25. Thorikov, B. A. (2008). Image management medical institution: Thesis of the candidate of social sciences: 22.00.08. Belgorod [N. p.] [in Russian].

26. Utlik, E. P. (2009). Psychology of management: the regulatory approach: a training manual. Moscow: GUU [in Russian].

27. Fadeeva, M. V. (2009). Psychological problems training CEI heads to the formation of positive image of educational organization in the context of current socio-economic conditions. Visnik pislyadiplomnoyi osviti : Proceedings of the Conference Title (issue 11, part 2), (pp. 295–302). Kyiv: Geoprint [in Ukrainian].

28. Feofanov, O. A. (1974). US advertising and society. Moscow: Myisl [in Russian].

29. Hmil, F. I. (2003). Fundamentals of Management: a tutorial. Kyiv: Akademvidav [in Ukrainian].

30. Webster, Merriam Image (n. d.). Retrieved from http://www.merriam-webster.com/dictionary/image [in English]

ПОДІЇ І ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА!
(до 65-річчя від дня народження Тетяни Олексіївни Долбенко)

Виховувати людину – означає
визначати долю нації

Долбенко Тетяна Олексіївна – відомий в Україні та за її межами вчений у галузі бібліотекознавства, доктор культурології, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інформатизації, заслужений працівник культури України.

Народилася 4 січня 1951 р. в с. Літки Броварського району Київської обл. 1968 р. вступила до Київського державного інституту культури. Вся професійна діяльність пов'язана з бібліотечною справою в Україні. Трудовий стаж – понад 40 років. Працювала в Національній бібліотеці України для дітей головним бібліотекарем науково-методичного відділу, завідувачем відділу науково-дослідної роботи, заступником директора Централізованої бібліотечної системи для дітей, в яку входили 52 бібліотеки для дітей м. Києва, завідувачем відділу мистецтв Державної республіканської бібліотеки для юнацтва. В Київському національному університеті культури і мистецтв перебувала на посадах вченого секретаря спеціалізованої Вченої ради, завідувача кафедри бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей, декана факультету бібліотечно-інформаційних систем, декана факультету довишівської підготовки та післядипломної освіти. Останніми роками працює професором на кафедрі культурології факультету магістерської підготовки.

До основних напрямків наукових розробок Тетяни Олексіївни належать дослідження з питань розвитку інтересів підлітків у бібліотеках для дітей з метою розширення їхнього світогляду та кола читання. Саме вона запропонувала розглядати гру як провідний вид діяльності дітей.

Із метою самостійного розвитку пізнавальної діяльності підлітків Тетяною Олексіївною розроблялися та застосовувалися різні методи і технології популяризації літератури, спрямованої, в основному, на розвиток пізнавальної активності підлітків, становлення їх як суб'єктів діяльності.

Дослідниця також приділяла значну увагу теоретичним основам активізації пізнавальної діяльності підлітків, висвітленню теоретичних засад формування пізнавального інтересу підлітків у вітчизняному бібліотекознавстві. Досліджувала проблемні форми і методи у системі розвитку мислення підлітків, науково обґрунтувала та експериментально перевірила способи створення проблемних ситуацій, з метою активізації читання природничо-наукової літератури серед підлітків дитячих бібліотек.

За роки викладацької діяльності розробила навчально-методичні комплекси курсів: «Бібліотечно-інформаційне обслуговування дітей і юнацтва», «Психологія читання дітей», «Фондознавство», «Консервація і збереження документів», «Державна інформаційна політика», «Національні бібліотеки світу», «Бібліотечне право», «Естетичне виховання читачів», «Екологічне виховання читачів», «Робота з читачами», «Методична робота в дитячих бібліотеках», рекомендації до написання курсових і магістерських робіт, програми виробничої практики.

Як науковець Тетяна Олексіївна активно публікується у фахових виданнях, є автором більше 100 наукових праць (статті, навчальні та методичні посібники, монографії) бере активну участь у міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

© Горбань Ю.І.

Значна увага Тетяни Олексіївни, як дослідника, присвячена шляхам поліпшення підготовки спеціалістів, визначення назв кваліфікацій у сучасній системі підготовки кадрів у галузі культури і мистецтва, розробці стандартів вищої освіти в контексті змісту підготовки бібліотечних кадрів.

Ім'я Тетяни Олексіївни Долбенко знайоме всім, хто має відношення до бібліотекознавства та культурології. Вона знаний науковець, талановитий педагог і висококваліфікований фахівець, яка по праву може пишатися набутим досвідом, духовним та інтелектуальним потенціалом, успіхами та досягненнями. Завдяки наполегливій, творчій роботі, компетентності, високому професіоналізму Т.О. Долбенко здобула шану та повагу серед колег, представників вищої школи та науковців. Притаманні їй багатогранний талант, людяність, відданість справі є гідним прикладом для тих, хто працює поруч з нею.

Як викладач, Тетяна Олексіївна вирізняється безмежною любов'ю до студентів, як учений – до науки. Т.О. Долбенко не лише помічник і наставник для студентів, вона – мати, що весь свій досвід та знання передає дітям. І студенти, і аспіранти захоплюються її вмінням знайти до кожного індивідуальний підхід та залишити в пам'яті вдячний слід.

Як учений, Т.О. Долбенко зробила значний внесок у науку. А ще більше вона зробила для майбутнього країни – серед її випускників багато тих, що пішли шляхом науки, і наразі є викладачами чи науковцями.

Катон Старший писав: «Великий той учитель, який проймається справою, якої навчає». Цей вислів цілковито відповідає ставленню Тетяни Олексіївни до своєї роботи, якій вона присвятила всю себе.

Для Т.О. Долбенко наукова справа і викладацька робота не лише її діяльність – це її покликання. Взаємодія викладача та студента – є одним із найважливіших чинників, які впливають на становлення особистості молодої людини, оскільки дуже багато з того, що людина набуває в студентські роки, залишається з нею на все життя і визначає її життєву траєкторію. Тетяна Олексіївна це розуміє й тому багатьом студентам і аспірантам дає можливість не лише вчитися та дізнаватися нового, а й відчути ту особливу емоцію дотику до науки, до пізнання, до педагогічної творчості. Її доброта, турбота та зацікавленість у розумінні студента – роблять Тетяну Олексіївну улюбленим викладачем, що закладає не лише зерна науки, а є вчителем по життю.

Колеги ж поціновують Т.О. Долбенко за її цілеспрямованість та мудрість. Вона завжди бере активну участь у житті університету, постійно відвідує конференції, семінари, де намагається відкрити для себе щось нове та цікаве. Її виступи залишаються в пам'яті студентів, аспірантів та колег-науковців.

Хороший викладач та науковець має бути дисциплінованим та самокритичним, мати потребу в постійному самовдосконаленні та ставити високі вимоги до себе та своєї діяльності. Ці риси беззаперечно притаманні Т.О. Долбенко.

Таких висот, які підкорила ця жінка-професор, досягають не всі. Розум та здібності допомогли стати їй відомим науковцем, а любов та мудрість зробили її взірцевим викладачем. Саме синтез цих складових її характеру та вмінь вирізняють Тетяну Олексіївну з-поміж інших науковців та викладачів.

Активна громадянська позиція Тетяни Олексіївни, служіння ідеалам добра і справедливості завжди будуть прикладом для наслідування, а вірність обраній справі сприятиме подальшій підготовці висококваліфікованих фахівців та вихованню покоління інтелектуальної патріотичної еліти нації.

Шановна Тетяно Олексіївно!

Відрадно, що Ваш багатий життєвий і професійний досвід, почуття відповідальності, вболівання за майбутнє українців принесли заслужений авторитет серед колег та знайомих. Нехай усе хороше, зроблене з душею та натхненням, повертається до Вас сторицею.

Дирекція та колектив наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв від щирого серця вітають Вас з ювілеєм! Доброго Вам здоров'я, щастя, родинного тепла і Божої ласки! Нехай життєва стежина буде довгою та щасливою, а серце випромінює любов та добро!

Горбань Юрій Іванович

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андріянов Олександр Вікторович – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

Бірюкова Тетяна Леонідівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

Вінічук Ірина Михайлівна – доцент кафедри арт-менеджменту та івент-технологій НАКККіМ

Горбань Юрій Іванович – кандидат культурології, доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства, директор наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв.

Збанацька Оксана Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних комунікацій та бібліотекознавства НАКККіМ

Зикун Наталія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української словесності та культури, Національний університет ДПС України

Мусієнко Юлія Дмитрівна – аспірант Харківської державної академії культури

Палеха Юрій Іванович – кандидат історичних наук, професор, зав. кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Європейського університету

Пастушенко Олена Василівна – кандидат філологічних наук, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів МОН України

Саприкін Олександр Анатолійович – старший викладач кафедри інформаційних комунікацій і бібліотекознавства НАКККіМ

Соколов Віктор Юрійович – кандидат історичних наук, головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України

Таткі Олена Олегівна – старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету

Ткаченко Оксана Олексіївна – пошукувач Київського національного університету культури і мистецтв

Трачук Людмила Федорівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документальних комунікацій та бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету

Шевчук Юлія Сергіївна – здобувач КНУКіМ

Шелестова Анна Миколаївна – доцент кафедри інформаційних технологій Харківської державної академії культури, кандидат наук із соціальних комунікацій

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ

Загальні положення

Редакційна колегія фахових видань Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (далі – Академії) у своїй роботі керується нормами законодавства України у сфері освіти, наукової діяльності та інтелектуальної власності.

До публікації в журналі приймаються статті проблемного, узагальнюючого, методичного характеру, які являють собою оригінальні наукові дослідження, що **раніше ніде не друкувалися.**

Статті приймаються українською, російською або англійською мовами.

Обов'язковими етапами роботи редакційної колегії з опрацювання статей перед публікацією є:

– перевірка на предмет дотримання вимог до редакційного оформлення згідно з державними стандартами України (ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»; ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; ГОСТ 7.9-95 (ИСО 214-76) «Реферат и аннотация. Общие требования»; ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила»;

– здійснення редколегією внутрішнього та зовнішнього рецензування статей (пп. 2.10, 2.11 Наказу МОН України від 17 жовтня 2012 року № 1111 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України»);

– перевірка статей на плагіат (Статті 1, 5 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»; Стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»; п. 16 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»).

Етапи підготовки до друку

Передаючи статтю до редакції, автор гарантує наявність у нього авторських прав на рукопис і дає згоду на публікацію тексту та метаданих статті (включаючи прізвище та ініціали автора, місце його роботи, електронну адресу для кореспонденції) у друкованій та електронній версіях журналу, що передбачає дотримання політики відкритого доступу згідно з умовами ліцензії Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (див. сайт http://nakkkim.edu.ua/nauka/93-vidannya-akademiji) – можливість вільно читати, завантажувати, копіювати та поширювати зміст статті з навчальною та науковою метою із зазначенням авторства.

1. Статті подаються до відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності Академії у робочі дні (з понеділка по четвер з 14.00 до 18.00) **за адресою: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, вул. Лаврська, 9, корпус 11, 2-й поверх, кабінет 37, тел. (044) 280-21-93,**

e-mail: nauka@dakkkim.edu.ua.

2. Статті магістрантів, аспірантів, здобувачів (осіб, які не мають наукового ступеня) **обов'язково супроводжуються рецензією** із зазначенням наукової новизни та актуальності публікації, підписаною доктором чи кандидатом наук (фахівцем за профілем). Підпис рецензента має бути засвідченим печаткою у кадровому підрозділі.

3. До відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності Академії подається паперовий примірник статті та її електронна версія. На кожній сторінці роздруківки автор проставляє свій підпис, а на першій сторінці також зазначає дату подання статті до друку.

4. Стаття, в якій виявлено запозичення з матеріалів інших авторів без посилання на джерело, не повертається на доопрацювання та не публікується, а її автор може подати до редколегії інший матеріал.

У разі повторного виявлення запозичень, редакція залишає за собою право не брати у подальшому до друку матеріали даного автора.

5. **Правила цитування:**

– всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела;

– посилання на підручники є небажаним;

– посилання на власні публікації допускається лише в разі нагальної потреби;

– вторинне цитування не дозволяється;

– якщо в огляді літератури або далі по тексту йде посилання на прізвище вченого – його публікація має бути в загальному списку літератури після статті.

6. За наявності трьох і більше граматичних помилок на сторінці, текст до публікації не приймається.

7. Редколегія організовує внутрішнє (обов'язкове) та зовнішнє (за необхідності) рецензування статей. Редакція інформує автора про результат розгляду, надсилаючи йому електронною поштою висновок.

Якщо автор не згоден із зауваженнями рецензента, він має обґрунтувати це письмово. Редколегія залишає за собою право відхилити статтю, якщо автор безпідставно залишає без уваги побажання рецензента.

Структура статті

1. **Індекс УДК.**

2. **Відомості про автора українською, російською та англійською мовами**, що містять такі дані (без скорочень та абревіатур): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням структурного підрозділу та назви установи за основним місцем роботи автора. Наприклад: *Єсипенко Роман Миколайович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри суспільних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*.

3. **Контактна інформація**: номер телефону, електронна пошта.

4. **Назва статті** українською, російською та англійською мовами.

5. **Анотації та ключові слова** наводяться трьома мовами (українською, російською, англійською):

а) анотація українською мовою містить «характеристику основної теми, проблеми, мети статті та її результати». Середній обсяг анотації – **не більше 300 слів (не більше 2300 друкованих знаків з пробілами)**;

б) анотація російською мовою та англійською мовою є перекладом україномовного варіанту, **не більше 300 слів (не більше 2300 друкованих знаків з пробілами)**;

в) анотація наводиться **одним абзацом**, з вирівнюванням по ширині; анотація надається згідно з вимогами наукометричних баз як **структурований реферат,** і повинна містити такі виділені елементи: **мета роботи**, **методологія**, **наукова новизна**, **висновки.**

«Після кожної анотації наводять ключові слова відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення із тексту анотації, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження. Сукупність ключових слів (загальною кількістю не меншою трьох і не більшою десяти) повинна відбивати поза контекстом основний зміст наукової праці.

Ключові слова подають у називному відмінку, друкують в рядок, через кому» *(Пономаренко Л. А. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: методичні поради. – К., 2010)*.

Наприклад:

Антропологічна компонента природи держави

В.В.Хміль, Т.В. Хміль

Мета роботи. Дослідження пов'язане з пошуком нових засобів та методів обґрунтування етичних моральних норм як основи для громадянського втручання в життя держави. Криза певних соціальних теорій та моделей розвитку суспільств не завжди враховує місце та роль держави в соціальних, політичних та духовних перетвореннях. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні компаративного, історико-логічного методів. Зазначений методологічний підхід дозволяє розкрити та піддати аналізу певні моделі стосовно антропологічної компоненти в соціальних відносинах, що надаються певними типами державних утворень з метою знайти динамічний погляд на майбутнє людини, нові виміри її самореалізації. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про еволюцію свободи людини в різних історичних типах держав. Порівняльний аналіз розвитку держав та місця в них свободи людини надає можливість глибше усвідомити антропологічну детермінанту, яка поступово підпорядковує та бере під свій контроль державні інституції, що необхідні для гуманізації зовнішніх умов буття людини, а також виявити напрямки розбудови держави та простір для самодіяльності людини як "від чого" так і "для чого" необхідна свобода особистості. **Висновки.** Осмислення розвитку парадигмальних систем, що засновані на моральній складовій держави, дає нову точку відліку для реформаторської діяльності, в напрямку зближення держави з загальнолюдськими цінностями. Держава, розбудовуючи себе на моральних загальнолюдських принципах, просувається до свого самознищення, як силового поля влади.

6. **Вимоги до основного тексту:**

– «постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку» (Витяг з Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

7. Структурні елементи статті необхідно виділити з абзацу напівжирним шрифтом, а саме так: **Актуальність теми дослідження**. **Мета дослідження. Виклад основного матеріалу. Наукова новизна. Висновки.**

Наведені будь-які статистичні дані мають бути підкріплені посиланням на джерела.

8. **Список використаних джерел** оформлюється згідно з вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 та ДСТУ 3582-97. Джерела наводяться мовою оригіналу в алфавітному порядку.

В списку має бути не менше 7-8 посилань на джерела, бажана наявність іноземних джерел; рекомендовано посилання на іноземні журнали з високим індексом впливовості або базову монографію в даній галузі.

Прийняті скорочення назв міст публікації: Київ – К., Дніпропетровськ – Д., Харків – Х., Одеса – О., Донецьк – Дн., Москва – М., Санкт-Петербург – СПб., Ленінград – Л., Мінськ – Мн.

9. **References** (література латиницею) наводиться повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наданий національною мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються у списку, наведеному в латиниці.

Список References оформлюється відповідно до стандарту **APA** (American Psychological Association (*APA*) Style). Рекомендовано користуватися системами автоматичної транслітерації:

– для транслітерації українського тексту латиницею слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (http://translit.kh.ua/#passport);

– для транслітерації російського тексту латиницею – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).

Оформити цитування відповідно до стилю APA можна на сайті онлайнового автоматичного формування посилань:

– Citation Machine (http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book)

– http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual

Зразок детального оформлення транслітерованого латиницею списку використаних джерел див. на сайті Академії: http://nakkkim.edu.ua/images/vidannya/%D0%9E%D1%84%D0%BE%D1%80%D0% BC%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_References.pdf

Технічне оформлення

1. Обсяг – до 13 сторінок (20000 друкованих знаків з пробілами).
2. Текстовий процесор Microsoft Word.
3. Шрифт Times New Roman (Times New Roman Cyrillic), 14 кегль.
4. Поля: не менше 2 см.
5. Полуторний міжрядковий інтервал.
6. Посилання: [8, 25], де 8 – порядковий номер джерела у списку, 25 – номер сторінки. Посилання на кілька джерел: [8, 25; 4, 67].
7. Лапки: «...»; подвійні лапки для оформлення цитати в цитаті: «“...”».
8. Ілюстрації подаються за крайньою необхідністю окремими файлами. Формат jpeg з роздільною здатністю не менше 300 dpi без стиснення.

Зразок підпису під ілюстрацією: *В. Стерлігов. Крива проблема №1. 1970. Полотно, олія. 83×105. Державний музей історії. Санкт-Петербург.*

9. Таблиці і формули виконуються згідно з вимогами ДСТУ 3008-95.
8. Примітки оформлюються як виноски. Засоби Microsoft Word не використовуються. Знак виноски виконують надрядковою арабською цифрою безпосередньо після того слова, числа, символу, речення, до якого дають пояснення. Примітки розміщуються після основного тексту перед списком використаних джерел.

Приклад: У тексті:

Мета статті – простежити взаємозв’язок між філософською категорією Ніщо[1] та концепцією…

Після основного тексту перед списком використаних джерел:

Примітки:

[1] Написання Ніщо з великої літери використовується у тих випадках, коли мається на увазі відповідна філософська категорія, при акцентуванні її значущості та за бажанням самого автора. У наведених цитатах написання подано з урахуванням авторського правопису.

Підп. до друку 29.03.2016. Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 13,0 Зам. 58. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.